

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

BAYBURT İLİ HALKBİLİMİ VE ETNOGRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümevra YILDIZOĞLU

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

BAYBURT İLİ HALKBİLİMİ VE ETNOGRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümeyra YILDIZOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

MAYIS - 2019

TRABZON

ONAY

Hümeýra YILDIZOĐLU tarafından hazırlanan "Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası" adlı bu Çalışma 02.10.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyekluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ	Başkan	☒	☐	<i>K. Üçüncü</i>
Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR	Üye	☒	☐	<i>M. Coşar</i>
Doç. Dr. Erhan DURUKAN	Üye	☒	☐	<i>E. Durukan</i>

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜR MEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hümevra YILDIZOĞLU

21.05.2019

ÖNSÖZ

Kültür, bir toplumun örflerden, âdetlerden, geleneklerden, düşüncelerden, davranışlardan meydana getirdiği ve fertlerinin ortak kabulleriyle milli kimliklerini oluşturduğu sistemler bütünüdür. M.Ö. 3000 – 2500 yılları arasında kurulduğu düşünülen Bayburt, geçmişinden getirdiği zengin bir kültür birikimine sahiptir. Birçok toplum tarafından yerleşim yeri olarak kullanılan Bayburt, her toplumdan aldığı değeri günümüze kadar taşımaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın amacı sahip olunan bu kültür değerlerinin kaybolmadan kayıt altına alınmasını sağlamak ve genç nesiller için bir kaynak oluşturmaktır. Bu bağlamda Bayburt yöresinin coğrafi ve beşeri özellikleri, tarihi, sözlü kültür ürünleri (atasözleri, deyimler, bilmeceler, efsaneler, türküler, maniler vb.) ve maddi kültür unsurları derlenmeye çalışılmıştır.

Tezimin oluşmasında anlayışıyla ve sabrıyla bana destek olan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ'ye müteşekkirim. Aynı zamanda kaynak kişilere ulaşmamda bana yardımcı olan kuzenim Halime YILDIZOĞLU'na, çalışmamda önemli bir yol almamı sağlayan dostum Tuğba AKKOYUN KOÇ'a ve her daim maddi manevi desteğini esirgemeyen babam Salih YILDIZOĞLU'na ve tüm aileme teşekkür ederim.

Mayıs, 2019

Hümeyra YILDIZOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BAYBURT İLİ’NİN COĞRAFİ VE BEŞERİ ÖZELLİKLERİ.....	3-8
1.1. Bayburt İli’nin Coğrafi Durumu	3
1.2. Bayburt’un İklimi ve Bitki Örtüsü	3
1.3. Ekonomi	4
1.3.1. Tarım.....	4
1.3.2. Hayvancılık	5
1.4. Eğitim.....	6
1.5. Nüfus.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAYBURT’UN TARİHİ.....	9-19
2.1. Bayburt’un Fethi	11
2.2. Ermeni Mezalimi.....	12
2.3. Tarihi Eserler ve Ziyaretler	14
2.3.1. Bayburt Kalesi	14
2.3.2. Bayburt Ulu Cami	15
2.3.3. Şehit Osman Türbeleri	15
2.3.4. Dede Korkut Türbesi.....	15
2.3.5. Bamsı Beyrek Türbesi.....	16
2.3.6. Yakup Abdal Türbesi.....	16
2.3.7. Kutlu Bey Türbesi.....	16
2.3.8. Ahmedî Zencani Kümbeti.....	16

2.3.9. Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti	17
2.3.10. Sadrü’ş-Şeriâ Ziyareti	17
2.3.11. Kitapsız Hasan Efendi Ziyareti	17
2.3.12. Korgan Köprüsü	17
2.3.13. Çarşı Hamamı	18
2.4. Hafıza Mekânları	18
2.4.1. Baksı Müzesi	18
2.4.2. Kenan Yavuz Kültür Evi	18
2.4.3. İffet Anıtı	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ	20-107
3.1. Yöredeki Sözlü Gelenek Kültürünün İcra Ortamları	20
3.2. Maniler	21
3.2.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Maniler	21
3.3. Türküler	29
3.3.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Türküler	44
3.4. Ağıtlar	50
3.4.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Ağıtlar	50
3.5. Atasözü	51
3.5.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Atasözleri	52
3.6. Deyimler	55
3.6.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Deyimler	55
3.7. Bilmeceler	60
3.7.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Bilmeceler	62
3.8. Tekerlemeler	66
3.8.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Tekerlemeler	67
3.9. Alkışlar ve Kargışlar	71
3.9.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Alkışlar	72
3.9.2. Bayburt Yöresinden Derlenen Kargışlar	73
3.10. Efsaneler	74
3.10.1. Dikmetaş Efsanesi	75
3.10.2. Taht Köyü / Gelin Taşı	76
3.10.3. Ejderha	76
3.10.4. Peri Kızı	77
3.10.5. Armut Dibi	77

3.10.6. Ballıkaya Köyü	77
3.10.7. Duvaklı Kaya	78
3.11.1. Keloğlan.....	80
3.11.2. Tosunun Parası.....	83
3.11.3. Talihim.....	91
3.12. Fıkralar	95
3.12.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Fıkralar	95
3.13. Ninniler	102
3.13.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Ninniler	102
3.14. Lakaplar	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK BİLGİSİ.....	108-168
4.1. Törenler.....	108
4.1.1. Geçiş Törenleri.....	108
4.1.1.1. Doğum	108
4.1.1.2. Sünnet	116
4.1.1.3. Evlenme	117
4.1.1.4. Ölüm	127
4.1.1.5. Askerlik	130
4.1.2. Kutlama Törenleri.....	131
4.1.2.1. Ramazan Bayramı.....	131
4.1.2.2. Kurban Bayramı.....	132
4.1.2.3. Kurtuluş Bayramı.....	133
4.1.2.4. Dede Korkut Kültür ve Sanat Şenlikleri	134
4.1.2.5. Galandar.....	135
4.1.2.6. Herfene	135
4.1.2.7. Kınaya Çıkarma	135
4.2. Oyun ve Eğlenceler	135
4.2.1. Çocuk Oyunları.....	137
4.2.1.1. Yöreden Derlenen Çocuk Oyunları	137
4.2.2. Seyirlik (Büyükler İçin) Oyunlar	140
4.2.2.1. Yöreden Derlenen Seyirlik Oyunlar	141
4.2.3. Halk Oyunları.....	143
4.2.3.1. Erkek Barları.....	144
4.2.3.2. Kadın Barları	146

4.3. Halk Hekimliği ve Veterinerliği.....	148
4.3.1. Halk Hekimliği ve Veterinerliği Uygulamaları	150
4.4. Halk Hukuku	153
4.5. Halk Meteorolojisi ve Takvimi	155
4.6. Halk İnançları.....	158
4.6.1. Bebeklerle / Çocuklarla İlgili İnanmalar.....	159
4.6.2. Görünmeyen Varlıklarla İlgili İnanmalar	159
4.6.3. Yiyeceklerle İlgili İnanmalar	160
4.6.4. Tabiatla İlgili İnanmalar	160
4.6.5. Evlilikle İlgili İnanmalar.....	161
4.6.6. Hayvanlarla İlgili İnanmalar	161
4.6.7. Günler ile İlgili İnanmalar	161
4.6.8. Nazarla İlgili İnanmalar	161
4.6.9. Organlarla İlgili İnanmalar	162
4.7. Halk Botanığı.....	162
4.8. Avcılık.....	164
4.9. Dernekler ve Yardımlaşma Kuruluşları	165
4.9.1. Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Derneği.....	165
4.9.2. Bayburt Avcılık ve Atıcılık Derneği.....	167
4.9.3. Bayburt Tarih Kültür ve Edebiyat Derneği - BAYDER	167
4.9.4. Bilgi Paylaşım ve Proje Üretim Derneği - BAYPROJE	167
4.9.5. Bayburt Bilim Eğitim ve Kültür Derneği - BEKDER	168

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MADDİ KÜLTÜR VE ETNOGRAFYA.....	169-192
5.1. El Sanatları.....	169
5.1.1. Bakırcılık	170
5.1.2. Dokumacılık.....	171
5.1.3. Taş İşlemeciliği.....	172
5.2. Giyim Kuşam	173
5.2.1. Kadın Giyimi	173
5.2.2. Erkek Giyimi.....	174
5.3. Halk Mimarisi	174
5.4. Tarım Folkloru.....	175
5.4.1. Tarım Aletleri ve Teknolojisi.....	177
5.4.2. Yetiştirilen Ürünler	178

5.4.3. Ölçü Birimleri, Tartılar	179
5.5. Halk Mutfağı ve Temizlik	179
5.5.1. Yiyecekler ve Hazırlanması	180
5.5.2. Ekmek ve Ekmek Türündeki Yiyecekler	181
5.5.2.1. Tandır Ekmeği	181
5.5.3. Çorbalar	182
5.5.3.1. Yavan Çorba	182
5.5.3.2. Ayranlı Çorba:	182
5.5.3.3. Bulgurlu Çorba	182
5.5.3.4. Laz Lahanası Çorbası	182
5.5.3.5. Gavut Çorbası	182
5.5.3.6. Kesme Çorba / Erişte Çorbası:	182
5.5.4. Sebzelerle Yapılan Yemekler	183
5.5.4.1. Ekşi Lahana	183
5.5.4.2. Pancar Boranisi	183
5.5.4.3. Kabak Boranisi	183
5.5.4.4. Kara Pancar	183
5.5.4.5. Kabuklu Fasulye	183
5.5.5. Tahıl ürünleriyle Yapılan Yemekler	184
5.5.5.1. İmir Dolması	184
5.5.5.2. Lor Dolması	184
5.5.5.3. Patates Dolması	184
5.5.5.4. Gendime Pilavı	184
5.5.5.5. Herse	184
5.5.5.6. Cücük İçi	185
5.5.5.7. Hıncoş	185
5.5.5.8. Kuymak	185
5.5.5.9. Galacoş	185
5.5.5.10. Erişte	185
5.5.5.11. Mantı	186
5.5.5.12. Börek	186
5.5.6.1. Arabistan	186
5.5.6.2. Kara Lahana Sarması	186
5.5.6.3. Bayburt Tava	187
5.5.6.4. Bayburt Döneri	187
5.5.7.1. Kara Helva	187
5.5.7.2. Tel Helva	187

5.5.7.3. Tatlı Çorba.....	188
5.5.7.4 Hasuta.....	188
5.5.7.5. Kabak Tatlısı.....	188
5.5.7.6. Kalbura Bastı / Hurma.....	188
5.5.7.7. Baklava.....	188
5.5.7.8. Zırında.....	189
5.5.8. Hayvansal Ürünlerden Elde Edilen Besinler.....	189
5.5.8.1. Tereyağı.....	189
5.5.8.2. Taze Lor.....	189
5.5.8.3. Kerti Lor.....	189
5.5.8.4. Pişmiş Lor.....	189
5.5.8.5. Ağuz.....	190
5.5.8.6. Civil Peynir.....	190
5.5.9. Turşular.....	190
5.5.9.1. Dag Turşusu.....	190
5.5.9.2. Pazı Turşusu.....	190
5.5.9.3. Fasulye Turşusu.....	190
5.5.9.4. Lahana Turşusu.....	190
5.5.9.5. Armut Turşusu.....	191
5.5.10. Sofra Düzeni.....	191
5.5.11. Temizlik ve Geleneksel Temizlik Yöntemleri.....	191
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	193
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	196
EKLER.....	200
ÖZGEÇMİŞ.....	224

ÖZET

Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında ve tarihi İpek Yolu üzerinde bir geçiş bölgesi olan Bayburt, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü bir geçmişe sahiptir. Bayburt'un coğrafi geçiş özelliği kültürüne de yansımıştır. Bu bakımdan kültürel anlamda zengin bir yapısı vardır.

“Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının amacı Bayburt'un sahip olduğu zengin kültürel birikimin, halkbilimi ve etnografya sahasına giren konularını belirleyip kayıt altına almak, bilimsel bir bakış açısıyla incelemek ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde Bayburt'un coğrafi ve beşerî özellikleri başlığı altında coğrafi konum, iklim ve bitki örtüsü, ekonomi, eğitim ve nüfus konuları işlenmiştir. İkinci bölümde Bayburt 'un tarihi, fethi ve Ermeni katliamı, tarihi eserler ve ziyaretler, hafıza mekânları konuları işlenmiştir. Üçüncü bölümde sözlü kültür ürünleri olan türkü, mani, ağıt, ninni, atasözü, deyim, efsane, masal vb. türler işlenerek yöreden derlenen örnekleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde halk bilgisi başlığı altında doğum, evlenme, askerlik, ölüm, oyun ve eğlenceler, halk hukuku, halk meteorolojisi ve takvimi, avcılık, halk botaniği konuları işlenmiştir. Beşinci bölümde maddi kültür unsurları ve etnografya başlığı altında el sanatları, giyim kuşam, halk mimarisi, tarım folkloru, halk mutfağı ve temizlik konuları ve bu konulara bağlı alt başlıklar ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Bayburt'un sahip olduğu kültürel zenginliği kısmen koruyabildiği ancak il dışına yapılan kalıcı göçlerin bu kültürel değerlerin yaşamasına olumsuz açıdan etki ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Sözlü Kültür, Halkbilimi, Halk Bilgisi

ABSTRACT

Bayburt is a transition zone between the eastern Black Sea region and the eastern Anatolian region on the historical İpek Road and it has a long history of hosting many civilizations. Bayburt's geographical transition feature is also reflected in its culture. Therefore, it has cultural richness.

The purpose of the master's thesis study entitled “Bayburt Province Folklore and Ethnography” is to identify and record the rich cultural accumulation of Bayburt, the subjects of folklore and ethnography and to examine and transfer to future generations from a scientific point of view. For this purpose, in the first part of the study, geographic location, climate and vegetation, economics, education and population subjects are discussed in the title of Bayburt's geographical and human characteristics. In the second part, discussed Bayburt’s history, conquest and massacre of Armenian. In the third part, verbal culture products such as folk song, mania, lullaby, proverb, idiom, legend, fairytale etc. The samples collected from the region are discussed. In the fourth part, the subjects of birth, marriage, military service, death, play and entertainment, public law, public meteorology and calendar and hunting are discussed. In the fifth part, under the title of material culture elements and ethnography, hand crafts, clothing, folk architecture, agriculture folklore, nutrition and cleaning issues and sub-titles related to these issues are discussed. In the end of study, it was found that Bayburt can partially preserve its cultural richness. But permanent migrations out of the province had a negative impact on the survival of these cultural values.

Keywords: Bayburt, Verbal Culture, Folklore, Folk Knowledge

GİRİŞ

“Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alanlardaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgün yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vordırmayı amaçlayan bir bilimdir” (Örnek, 1995: 15). Halkbilimi, en az bir ortak paydada birleşen toplum üyelerinin yaşayış ve düşünce biçimlerini, davranış kalıplarını, inançlarını, olaylar karşısındaki tavrını, gelenek ve göreneklerini kısaca halka ait olan her şeyi anlamayı ve anlamlandırmayı sağlamaktadır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda halkbilimi diğer bilimler ile bir münasebet içerisinde bulunmuştur. Bu bilimler arasında etnografya, din bilim, tarih, sosyoloji, antropoloji, tıp, hukuk vb. bilim alanları yer almaktadır.

Çalışmanın konusu içerisinde etnografya ile halkbilimi disiplinlerinin ilişkisi yer almaktadır. “Etnografya, dünya üstünde çeşitli kavimlerin ve medeni milletler içinde geri kalmış; fakat büyük topluluklar halinde ve az çok soyutlanmış olarak yaşayan zümrelerin hayat belirtilerinin ve kültürlerinin tasvirlerini yapan bir bilim dalıdır” (Artun, 2005: 21). Etnografya ve halkbilim birbirini destekleyen ilimlerdir. Etnografya daha çok halkın yarattığı maddi unsurları araştırır, tasvirini yapar ve muhafaza eder. Halkbiliminin konu edindiği maddi ve manevi kültür ürünlerinin maddi ürünler kısmı etnografya ile ilgilidir. İşte bu bakımdan iki disiplin birbiri ile daima ilişki içerisinde.

Araştırmanın Amacı

Bayburt, Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu arasında, tarihi İpek yolu güzergâhında bulunan bir geçiş bölgesidir. Tarihi boyunca Azziler, Hurriler, İskitler, Haldiler, Persler, Saltuklular, Selçuklular gibi medeniyetlerin durağı olan Bayburt, kadim bir kültüre sahiptir. Böylesine köklü bir geçmişe sahip olan yörenin halk kültürü unsurları kayıt altına alınmadığı takdirde kaybolma tehlikesi yaşayacaktır. İşte bu çalışmanın amacı halk kültürü unsurlarının belirlenmesi, kayıt altına alınması, bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak monografik bir çalışma hazırlanmasıdır.

Araştırma Sahası ve Konu Sınırı

Araştırma sahasını Bayburt ili ve köyleri oluşturmaktadır. Araştırmanın konusu Bayburt ili sözlü kültür unsurları, halk bilgisi ve etnografyasıdır.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Çalışmanın ilk aşamasında konuyla ilgili daha önce hazırlanmış olan kitap, makale, dergi ve gazete gibi çalışmalar tespit edilerek incelenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Başvurulacak kaynakların belirlenmesinde “Cumhuriyet Dönemi Bayburt Bibliyografyası” eserinden faydalanılmıştır. Bibliyografyada yer alan ve çalışmaya kaynaklık edebilecek eserler temin edilmiş veya kütüphanelerde bulunup incelenmiştir.

Çalışmanın diğer aşamasında araştırmanın yapılacağı konuyla ve yöreyle ilgili bilgi formları hazırlanmıştır. Araştırma sahası merkez dahil 5 bölüme ayrılarak araştırma yapılabilcek köyler belirlenmiştir. Yörenin doğuda Erzurum, batıda Gümüşhane, kuzeyde Trabzon ve Rize, güneyde ise Erzincan illeri ile sınırı olması ve bu sınırlara yakın yerleşim bölgelerinin farklı kültürel değerler taşımasından dolayı saha 5 bölüme ayrılmıştır. Araştırma yapılacak köyün belirlenmesinde çevreden yapılan ön görüşmeler ve özellikle köyde yardımcı olabilecek tanidik kişilerin varlığı belirleyici olmuştur.

Saha araştırmasında “katılımlı gözlem” ve “derinlemesine mülakat” yöntemleri kullanılmıştır. Yöntemler belirlenirken Kenneth S. Goldstein’in “Sahada Folklor Derleme Metotları” ve Özkul Çobanoğlu’nun “Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş” isimli eserlerinden faydalanılmıştır.

Yapılan mülakatlar öncesinde kaynak kişilerden kayıt için izin alınmıştır. Özellikle bazı kadın kaynak kişiler görüntülü kayıt için izin vermediklerinden ya sadece ses kaydı ya da yazıyla kayıt yapılabilmiştir. Alan araştırmasının tamamlanmasından sonra öncelikle kayıtlar deşifre edilmiş sonrasında ise sınıflandırma işlemi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BAYBURT İLİ'NİN COĞRAFİ VE BEŞERİ ÖZELLİKLERİ

1.1. Bayburt İli'nin Coğrafi Durumu

Karadeniz Coğrafi Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer alan Bayburt, 41° Doğu Boylamı ile 41° Kuzey Enlemi'nin kesiştiği noktanın yaklaşık 2 km kadar doğusunda kurulmuş bir yerleşim birimidir. Denizden yüksekliği 1550 metredir. Bayburt, önce doğu – batı, sonra kuzey – güney ve son olarak batı – doğu istikametli Çoruh Vadisinin kuzey – güney yönlü akışa sahip bölümünde bulunmaktadır. Şehir merkezi Çoruh vadisinde sarp bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Bayburt'un iklimini ve kültür biçimini belirleyen yükseltiler genellikle kuzeyde ve güneyde iki sıra halinde uzanmaktadır. Kuzey Anadolu dağ silsilesinin doğu bölümünü teşkil eden Soğanlı Dağları ve onun doğu ve batı uzantıları, Karadeniz'in bol yağışlı iklim özelliklerinin Bayburt'a sokulmaması üzerinde doğal bir set görevi üstlenmişlerdir. Karadeniz üzerinden gelen nemli hava kütleleri bu dağ sırasının denize bakan yamaçlarına bol miktarda yağış bırakırken, bünyelerindeki nemi tamamen boşalttıklarından, Çoruh vadisine ulaşan bu hava kütleleri kuru ve serin bir karakter gösterirler. Bu dağ sıralarının, iklim üzerindeki belirleyiciliği kadar, belki daha da etkili olduğu vasfı, kültürel belirleyiciliktir. Zira bu silsilenin kuzey kesimlerinde deniz etkili bir kültürü, güneyde ise, Doğu Anadolu kültürü hâkimdir.

1.2. Bayburt'un İklimi ve Bitki Örtüsü

Bayburt'ta Doğu Karadeniz iklimi ile Doğu Anadolu iklimi arasında, karasal özellikleri ağır basan bir geçiş iklimi hüküm sürmektedir. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Ancak, gerek ortalama yüksekliğin azlığı, gerekse vadiler sisteminin oluşturduğu “mikroklima” sayesinde Doğu Anadolu'ya göre iklim yumuşaktır. Yaz günleri genellikle Mayıs – Eylül ayları arasında kendini göstermektedir. Bayburt'ta yağışlı günler 102, ortalama yağış miktarı 433,4 mm.'dir. Bayburt'ta yıllık ortalama en yüksek frekanslı rüzgâr güneydoğudan esmektedir.

Coğrafi yapısı nedeniyle, ilin büyük bir bölümü Doğu Anadolu'nun soğuk ve kurak iklim kuşağı etkisinde olup, çok az bir kısmı ise daha nemli ve yağışlı Karadeniz iklim özelliklerinin etkisi altındadır. Nemli ve yağışlı bölge, Soğanlı dağları zirvesindeki tepelerdir. Denizden gelen bulutların taşıdıkları yağışlar ilin kuzeyinde, yüksek bir duvar gibi duran Soğanlı dağlarını aşamaz

ve bütün yağışı Karadeniz Bölgesine bırakırlar. Ancak ilkbaharda ovaya düşen yağmur miktarı normalin üzerindedir. Diğer yanda Çoruh nehri ise, ovanın kuraklığını önlemede ve burada verimliliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

İl sınırları içerisinde bitki örtüsü açısından çeşitlilik göstermesine rağmen, zengin sayılmaz. Özellikle dağlık alanlarda ve yaylalarda, baharda çıkan kısa ömürlü çayır bitkileri görülmektedir. İl arazisinin % 2'si çayır, % 3'ü orman, % 49'u mera ve yayla, % 19'u ise kayalık ve bozkırdır.

Bayburt'ta bitki örtüsü olarak genellikle bozkır bitki topluluğu hâkimdir. Çoruh havzasında eğimin azaldığı yerlerde ve düzlük alanlarda bitki örtüsünün yerini suni kavaklar alır. Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi eserlerinde Bayburt'un özelliklerinden bahsederken yörede kerestelik ağaçların çokça bulunduğunu ve bu kerestelerin Çoruh nehrine atılarak başka yerlere nakledildiğinden bahsederler. Ayrıca Erzurum Vilayeti Sahnâmelerinde Bayburt'taki orman varlığı ile ilgili bilgiler de göze çarpar. "Bayburt kazâsında olan ormandan hâsıl olan kereste ve hatab ve kömür dâhil-i kazâda sarf olunduktan sonra başka sair kazâlara dahi nakl olunub sarf ve fûrûht olunur" (Okçu ve Akdağ, 2010: 452). Bu durum Bayburt'un eski devirlerde daha ormanlık bir bölge olduğunu göstermektedir. Eskiden ormanlardan oluşan bitki örtüsünün, bugün bulunmayışı ve aşırı eğim nedeniyle devam eden erozyon, üst toprak örtüsünü nehirlere taşımış ve toprağı humus bakımından fakirleştirmiş, tarımsal mahsullerin verimini düşürmüştür. Karadeniz Bölgesinde yer almasına rağmen yeterince yağış alamaması sonucu, doğal örtüsü bozkır karakterindedir. Ancak yüksek dağlık kesimlerde özellikle de Kop Dağı'nın yamaçlarında oldukça fazla endemik türde bitki bulunmaktadır. 2017 Çevre ve Durum raporuna göre Bayburt'ta 63 familya, 278 cins, 537 takson damarlı bitki tespit edilmiştir. Bu türlerden 96 tanesi endemiktir. Bu endemik türlerden Çarşak Otu ve Bayburt Nakılı isimli bitkiler ise nesli tehlike altında olan bitkilerdendir.

1.3. Ekonomi

Bayburt ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Doğu Karadeniz iklimi ile Doğu Anadolu iklimi arasında karasal özelliği yönünden polikültür tarıma uygun bir il değildir. Bu özelliği nedeniyle daha çok hayvancılığa dayalı tarım yapılmaktadır (Bayburt Ekonomisi, (t.y) <http://bayburt.csb.gov.tr/ekonomisi-i-2617>). Tarım ve hayvancılığa ek olarak arıcılık da yapılmaktadır. Özellikle son yıllarda arıcılık faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Ancak yörede yaşanan göç artışı bu tür ekonomik faaliyetlerin giderek azalmasına neden olmaktadır. Birçok tarım arazisinin imara açılmasıyla arazi üzerindeki tarım faaliyetlerinin azaltıldığı görülmektedir.

1.3.1. Tarım

Bayburt ve çevresi geçmişten beri tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı önemli merkezlerden birisidir. İklimsel koşullardan dolayı özellikle buğday, arpa, çavdar, darı gibi

tahılların oldukça fazla yetiştirildiği görülmektedir. Bayburt'ta üretilen hububatın Trabzon'da Bizanslı ve Arap tüccarlara satıldığı bilgisi tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Günümüzde Bayburt'tan diğer illere göçün artması nedeniyle tarım faaliyetlerinin azalması söz konusudur. İldeki tarım arazisi miktarı 108.731 hektardır (Tarımsal Yapı (t.y), <https://bayburt.tarimorman.gov.tr/Menu/29/Tarimsal-Yapi>).

Tarım faaliyetlerine bakıldığında tarla ürünleri 859.106 dekar alanı kapsamaktadır. Bu alan içerisinde yetiştirilen ürünler ise Buğday, Mısır, Arpa, Çavdar, Yulaf, Mercimek, Şeker Pancarı vb. Sebze alanı 1.158 dekar olup bu alan kapsamında da Fasülye, Beyaz Lahana, Marul, Ispanak, Domates, Karpuz, Kavun, Hıyar (sofralık) v.b yer alır.

Bayburt ili çok eski transit ticaret yolu olan Trabzon-İran arasındaki “İpek ve Baharat yolunun bir durağıdır. Tarım dışında kalan ekonomik yapısı, üretim yolu ile satışı arz şeklinde değil, dışarıdan getirip satışı sunma şeklinde gelişmiştir. Gurbetçilik ilin geçimini destekleyen bir unsurdur. Ekonomik yaşam tarihi gelişimi içinde temel özelliğini değiştirmemiştir. Sanayileşme ise yok denecek kadar azdır. Ticaret ve sanayinin gelişmediği ilimizde tarım ve hayvancılık başlangıçtan beri ekonomiyi sürükleyici bir rol oynamıştır (Ekonomik Yapı (t.y), <http://www.bayburt.bel.tr/belediye/2/Ekonomik+Yap%C4%B1+ve+Veriler>).

1.3.2. Hayvancılık

Bir ülkenin veya yörenin beslenme kültürünü etkileyen en önemli etkenlerden birisi coğrafi koşullardır. Bayburt'un fizikî coğrafyası hayvancılık için elverişlidir. Nitekim çayır ve mera alanlarının büyüklüğü 209.814 hektardır. Arazilerin büyüklüklerine bakıldığında bölge ekonomisinde hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bayburt'un yaylaları tarih boyunca buralara yerleşen topluluklar tarafından yaylak olarak kullanmıştır. Ağırık olarak büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılırken çok fazla olmasa da küçükbaş hayvanlar da yetiştirilmiştir. Büyükbaş hayvan olarak sığır ve manda; küçükbaş hayvanlardan ise başta koyun olmak üzere keçi yetiştirilmektedir.

Bayburt'tan diğer illere yapılan göçün artması tarımda olduğu gibi hayvancılığı da olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2017 verilerine göre il genelinde 78.931 büyükbaş, 45.317 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Kümes hayvancılığında ise sayı 65.658'dir. Kümes hayvanlarının içerisinde 62.789 adet ile yumurta tavuğu ilk sırada yer alır.

Tarım ve hayvancılığın dışında son yıllarda bölgede arıcılık faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Özellikle bahar aylarında çevre illerden (Giresun, Gümüşhane) gelen arıcıların Bayburt'taki mera alanlarını kullandıkları görülmektedir. TÜİK 2017 verilerine göre yıllık 588 ton bal üretimi ve 55,25 ton balmumu üretimi yapılmaktadır.

1.4. Eğitim

Bayburt'un eğitim tarihine bakıldığında eğitimle ilgili en eski kurumların Yâkûtiye ve Mahmûdiye Medreseleri olduğu görülmektedir. Yâkûtiye Medresesi İlhanlılar döneminde (1304-1316) Hoca Cemaleddin Yâkut tarafından yaptırılmıştır. Mahmûdiye Medresesi ise Sultan Olcayto döneminde Bayburt valisi olan Emir Fahreddin Mahmûd tarafından yaptırılmıştır. Her iki medresede de dönemin büyük âlimleri müderrislik yapmışlardır. Bunlardan birisi Sadru'ş-Şeri'a Hazretleridir. Sadru'ş-Şeri'a Buhâralı Türk âlimidir. Felsefe, mantık, fıkıh, hadis, tefsir ve edebiyat alanlarında ilim sahibi bir zattır. Bu medreselerden ayrı Mûsâviye Medresesi, İkbâliye Medresesi ve Sarıburç Medresesi de eğitim veren diğer kurumlar arasındadır.

Abdurrahim Şerif Beygu ile Enver Konukçu'nun Bayburt tarihi ile ilgili çalışmalarında Yâkûtiye Medresesi ve Camii'nin zengin ve düzenli bir kütüphanesi olduğu belirtilmektedir. Yâkûtiye Külliyesi içerisinde yer alan bu kütüphaneye daha sonra Bayburt Kütüphanesi adı verilmiştir. Bayburt'un 1828-1829 yıllarında Ruslar tarafından işgal edilmesiyle diğer medreselerde yer alan el yazması eserler Bayburt Kütüphanesi'ne getirilmiştir. Ancak Ruslar Bayburt'u tekrar işgal ettiği dönemde bu eserlerin birçoğunun Ruslar tarafından alınıp götürüldüğü söylenmektedir. "(...) kütüphanenin güney-doğu köşesindeki sandık içerisinde korunan Yâkûtiye Camii'ne ait kutsal emanetler (ve üç tel sakal-ı şerif) 1918 yılı öncesinde araçlara doldurularak Rusya'ya kaçırılmış olduğu, görgü tanıklarının ifadelerinden de anlaşılmaktadır" (Mahmutoğlu, 2015: 384).

Medreselerde verilen eğitimin yapısı diğer Osmanlı medreselerindeki gibidir. (Mahmutoğlu, 2015)'te medreselerin halkı sosyal, kültürel ve siyasi gelişmelerden haberdar eden bir bilgi ve haberleşme vasıtası olduğundan bahsedilmiştir. Buna örnek olarak Mahmûdiye Medresesi Haber Tahtası ve Bayburt Ceridesi'ni göstermiştir. Haber Tahtası'na o devirdeki önemli gelişmeler yazılıp ve sözü dinlenir kişiler tarafından da yüksek sesle okunuyordu. Duvar gazetesi hüviyeti taşıyan bu tahtalar özellikle büyük medreselerin ya da camilerin etrafında bulunmaktaydı. Bayburt Ceridesi'nin ise tek yüzlü ve tek sayfalık bir nüsha olduğu ve önemli haberlerin yazıldığı bir haber kâğıdı olduğu belirtilmektedir.

Tanzimat sonrası eğitim kurumlarında gerçekleşen yenilikler Bayburt'ta da görülmüştür. Medreselerin yanında Avrupaî tarzda eğitim veren mektepler açılmıştır. 1898 yılında Bayburt'ta 15 tane ibtidâiye mektebi ve bir tane rüşdiye mektebi olduğu belirtilmektedir. Bayburt merkezinde ve Everek, Hart, Masat ve Pulur köylerinde bu ibtidâi mekteplerden bulunmaktaydı.

1868 yılında Bayburt Rüşdiyesi açılmıştır. Bu rüşdiye esnaf ve memurların destekleri ile açılmıştır. O dönemde okulun öğrenci mevcudununun 85 olduğu belirtilmektedir. Bayburt'ta idâdilerin açılması ise ne yazık ki çok geç bir dönemde olmuştur. Her ne kadar ara ara bazı girişimlerde bulunulsa da uzun soluklu eğitim öğretim veren ilk idâdi 1966 yılında bugün Korkut

Ata Anadolu Lisesi olarak eğitim veren Bayburt Lisesi'dir. Bayburt'ta 1940'lı yıllarda eğitim ve öğretime yaklaşımla ilgili bir anekdot şu şekildedir:

“Ben ortaokula 1943'te başladım. Bayburt'ta o zaman öğrenci sayısı 100-150 arasındaydı. Kız öğrenciler de vardı. Bayburt'un okuma oranı zayıftı doğrusunu söylemek gerekirse. Mahalle halkı mesela hatırlayabildiğim devre kadar mektuplarını getirir babama okuturdular. Hele o eski yazı, Osmanlı'dan kalan yazıyı okuyabilen yoktu. Onun için biraz da herhalde Türk milleti ondan cahil kaldı. Çünkü onu hakkaten yazmak okumak çok zordu. Sonradan Cumhuriyet'ten sonra Allah rahmet etsin Atatürk'e, çok mükemmel bir yol açmış. Babam mesela Osmanlı terbiyesinde olmasına rağmen Atatürk'e rahmet okurdu. Türkiye'nin önünü açmış resmen.” (K.K. 88).

2019 yılı itibariyle eğitim ve öğretim kurumlarının sayısının oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. Ancak nüfus göçü her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkisini göstermiştir. Köylerde nüfusun giderek azalması köy okullarının kapatılmasına ve taşınmalı eğitim öğretim faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Buna göre Bayburt merkezde 4 adet olmak üzere toplamda 8 anaokulu, merkez ve ilçelerde 30 adet ilkokul, yine aynı şekilde 30 adet imam hatip ortaokulu, merkez ve merkeze bağlı köyler ve ilçelerde toplamda 27 adet ortaokul, 14 adet lise bulunmaktadır. Bu okullar dışında Özel Eğitim Okulları ve özel eğitim kurumları da vardır.

Bayburt'taki tek yükseköğretim kurumu 2008 yılında kurulmuş olan Bayburt Üniversitesi'dir. Dede Korkut ve Babertî olmak üzere iki yerleşkeden oluşan Bayburt Üniversitesi'nde 2 Enstitü, 8 Fakülte, 1 Yüksekokul, 6 Meslek Yüksekokulu ve 10 adet Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Hem yerleşke alanı olarak hem de öğrenci sayısı potansiyeli olarak gün geçtikçe büyüyen bir kurum olan Bayburt Üniversitesi, şehirdeki sosyal ve kültürel faaliyetlerin de artmasını sağlamıştır.

Bayburt halkı günümüzde eğitim ve öğretime kıymet vermektedir. Türkiye'nin en az nüfusa sahip il olması, sanayi sektörünün aktif olmaması gibi nedenler halkın, eğitim konusuna daha da çok önem vermesini sağlamıştır. Ancak eğitim gören gençlerin türlü imkansızlıklar nedeniyle memleketlerinde kalmadıkları ve büyük kentlerde yaşadıkları gözlemlenmiştir.

1.5. Nüfus

Bayburt'un nüfusu ile ilgili en eski bilgiler tahrir defterlerinden elde edilmektedir. Bayburt, tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşim yeri olmuştur. Osmanlı yönetimi altında bulunduğu dönemde sancak merkezi iken, 1551 yılından sonra Erzurum Sancağı'nın kazası olmuştur. 1881 yılında önce Erzincan'a sonra tekrar Erzurum'a bağlanmış, 1927 yılında Gümüşhane'nin ilçesi olmuştur. 1989 yılında ise Bayburt il olmuştur.

Bayburt'un göç sorunu geçmişten günümüze kadar artarak devam etmektedir. "Bayburt'un 1927 yılında 7373 olan nüfusu 1945'e kadar artarak 10000'in üzerine çıkmıştır. Çok az miktarlarda gerçekleşen bu artış, aslında büyük miktarlarda göçe de işaretir. Bu göç 1940-45 yıllarında artarak devam etmiş ve nüfusun sayısal olarak azalmasına da neden olmuştur" (Avcı, 1992: 162). II. Dünya savaşının yapıldığı dönemde doğudaki Rus istilası korkusu halkın Bayburt'tan göç etmesine neden olmuştur. Bu göçün sonunda geri dönenlerin sayısının ise çok fazla olmadığı düşünülmektedir. 1960'lı yıllardan sonra az da olsa nüfus artışı yaşanan Bayburt'ta, nüfus artış hızı daima Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Günümüze yaklaşıldığında 2016 yılında TÜİK'in verilerine göre Türkiye'nin en hızlı nüfus artışını gerçekleştiren Bayburt, 90bin 154 kişi olmuştur. Ancak 2017 yılı sayımlarında en hızlı nüfus kaybı gerçekleşmiştir. 2018 yılı itibariyle Bayburt'un nüfusu 82.274'tür. Nüfusun %50.29'u erkek, %49.71'i ise kadınlardan oluşmaktadır.

Bayburt'ta nüfusun erimesinin en büyük nedenlerinden birisi işsizlik sorunudur. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa bağlı olan şehirde sanayi kolundaki iş alanları yok denecek kadar azdır. Tarımla uğraşmayan ve eğitim gören gençler şehirde istihdam alanı bulamadıklarından büyük kent merkezlerine göç etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum da şehrin nüfusunun sürekli erimesine neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAYBURT'UN TARİHİ

Bayburt'un kuruluşu ile ilgili kesin bir tarih bulunmamaktadır. Ancak birçok tarih araştırmacısı, Bayburt'un tarihteki yerini belirlemek için Hititlerin yazılı kaynaklarını dikkate almıştır. Bu kaynaklara göre "Bayburt'un M.Ö. 3000 – 2500 tarihinde başlayan bir yerleşim yeri olduğu ve Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde yaşayan Orta Asya kökenli Hurriler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir" (Karakoyunlu, 1990: 136).

Hititlerin Orta Anadolu'da hüküm sürdüğü dönemlerde Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz'de oluşan bazı siyasi birlikler vardı. Hititlerin iç işlerinde yaşadıkları problemler ve taht kavgaları sırasında bu siyasi birlikler güçlerini artırmıştı. Bu oluşumlardan birisi de Hurrilerin kalıntısı olduğu düşünülen Hayaşa – Azzi topluluklarıdır. Hayaşa – Azzi Krallığı'nın hüküm sürdüğü toprakların sınırları içerisinde Bayburt da vardır. Bu bakımdan Bayburt'un Azziler tarafından kurulmuş olabileceği de düşünülmektedir.

Hititlerin Kralı II. Muşşilis'in savaş anılarını yazdırdığı tablette Dukamma isminde bir kentin adı geçmektedir. Dukamma adıyla anılan bu kentin de Bayburt olduğu düşünülmektedir. Tabletlerde II. Muşşilis'in Azzi ülkesine saldırdığı sırada yıktığı Aripşa adındaki kentin Trabzon olduğu varsayılmaktadır. Aripşa kentinin başına gelen felaketlerden korkan Dukamma halkı da bir heyet belirleyerek II. Mursilis'e göndermişler ve onun emirlerine uyacaklarını beyan etmişlerdir. Aripşa ve Dukamma kentlerinden böyle bir arada bahsedilmesi bu kentlerin Trabzon ve Bayburt olma ihtimalini güçlendirmiştir. Ancak II. Muşşilis'in yazdırdığı tabletlerde Aripşa için "Deniz İçerisindeki Şehir" tanımlaması yapılmıştır. Bu bilgiden hareketle araştırmacılar Aripşa'nın Giresun olabileceği görüşünü savunmuşlardır. "Son derece isabetli bu tespite bağlı olarak Dukamma'yı, Giresun sahil şeridini Kelkit vadisine bağlayan ve en uygun yol üzerinde bulunan Şebinkarahisar'a lokalize etmek hatalı olmasa gerek. Bu durum Hitit kayıtlarındaki ifadeler ve bölge coğrafyasına uygunluğu ile ön plana çıkmaktadır" (Ünsal, 2006: 112).

Yunan Komutanlarından biri olan Xnophon M.Ö. 400. yılda onbinlerin yürüyüşünü anlattığı eserinde Gymnias denilen bir yerden bahsetmiştir. Buna göre Gymnias şehri İskitlere ait zengin büyük ve kalabalık bir şehirdir. İskitler "Saka" olarak bilinen göçebe Türk kavimlerinden birisidir. Bayburt ve çevresinde gümüş maden yataklarının bulunması İskitlerin bu bölgeye göç etmelerini sağlayan unsurlardan biri olarak görülmektedir. Xnophon, ayrıca Harpasus (Çoruh) nehrinin

varlığından ve çevresindeki zengin köylerden yaptıkları erzak tedarikinden bahsetmiştir. Araştırmacılar bahsedilen bu şehrin Bayburt olabileceğini belirtmişlerdir. Bayburt ve çevresi M.Ö 770 – 665 yılları arasında, kaynaklara göre Kafkaslardan gelen, Kimmer ve İskitlerin istilasına uğramıştır. M.Ö 5.yy’da ise bölgeye Haldiler hâkim olmuştur. Kısa bir süre Med’lerin eline geçen bölge, daha sonra Pers hâkimiyetine girmiştir. Perslerin Anadolu’daki egemenliklerinin sona ermesiyle, bölgede Pontus krallığı kurulmuş ve Bayburt, Pontus egemenliğine girmiştir. Ancak M.Ö. 65 yılında başlayan Roma ordularının saldırılarına dayanamayan Pontus Krallığı yıkılmış ve Bayburt Roma hâkimiyetine girmiştir.

Stratejik konumu ve savaşlar yüzünden Bayburt sürekli farklı devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. M.S. 705 yılında Emevilerin, 715 yılında Bizans’ın hâkimiyetine girmiştir. 1071 Malazgirt zaferi ile Selçukluların Anadolu’yu fethetmesiyle bölgede Türk beylikleri kurulmuştur ve Bayburt tamamen Türk vatani olmuştur. Kurulan bu beyliklerden birisi de Saltuklu Beyliği’dir. Beyliğin sınırları içerisinde Erzurum, Bayburt, Tercan, İspir ve Oltu gibi şehirler vardır. Bayburt 1072 yılından 1202 yılına kadar Saltuklular’ın bazen de Danişmendliler’in hâkimiyeti altında kaldı. “Bayburt Danişmend’li hâkimiyetinde iken bir ara Birinci Haçlı seferinin verdiği sarsıntılardan yararlanan Trabzon İmparatoru I.Alexis Commen’in kumandanı Theodore Gabras tarafından işgal edildi” (Çiğdem ve Özdemir, 2017: 21). Bu işgalin ardından Danişmendli hükümdarı, oğlu İsmail’i Gabras’ın üzerine gönderdi ve Çoruh Nehri kenarında bir savaş yapıldı. Savaş Danişmendliler tarafından kazanıldı ve Bayburt yeniden Türkler’in eline geçti.

1202 yılında Selçukluların Saltuklu Devleti’ne son vermesiyle Bayburt, Selçuklu hâkimiyetine girdi. Erzurum Melikliğine getirilen Mugisüddin Tuğrul Şah zamanında Bayburt büyük gelişme gösterdi. Tuğrul Şah bölgedeki gümüş madenlerini işleterek para bastırdı, Bayburt Kalesi’ni onararak gelebilecek saldırılara karşı önlem aldı.

1243 Köseadağ savaşında Selçukluların Moğollar’a yenilgisi sonucunda Anadolu Moğol istilasına uğramıştır. Bayburt, yapılan anlaşmalar sonucu Selçuklu toprakları hâkimiyetinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak devam eden Moğol saldırıları sonucu zayıflayan Selçuklular tarih sahnesinden çekilmeye başlamıştır. Bu zayıflama sürecinde Bayburt İlhanlılar, Eretnalılar ve Akkoyunlular’ın hâkimiyeti altına girmiştir. “Ayrıca Bayburt, Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf tarafından zapt edildi. Daha sonra Akkoyunlu Karayülük Osman Bey yeniden ele geçirdi ve şehri kardeşinin oğlu Kutlu Bey’e verdi” (Çiğdem ve Özdemir, 2017: 23). Akkoyunlu egemenliğinde bir süre daha kalan Bayburt, sonraları Osmanlı – Safevi savaşlarında kilit nokta olmuştur. Safevilerle mücadele içerisinde olan Şehzade Selim 1514 yılında Çaldıran Seferi’nden dönerken Bayburt’un tam olarak alınmadığını görmüş ve 25 Ekim 1514 tarihinde şehri Osmanlı topraklarına katmıştır.

“16. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı hâkimiyetine giren Bayburt, tarihi boyunca önce nahiye, dört yüzyıl boyunca sancak statüsünde kaldı. 19. yüzyılda genellikle kaza statüsü taşıyan Bayburt 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi’ni müteakip mülki idarede 10 yıl kadar sancak daha sonra da tekrar kaza haline getirildi” (Çiğdem ve Özdemir, 2017: 23).

Bayburt’un birçok devlete yurt olması onun isminin farklı evreler geçirmesine neden olmuştur. “Buna göre, Ortaçağ Ermeni kaynaklarında Paybert; Bizans kaynaklarında Payper, Babert; XIII. Asırda bu bölgeden geçen ünle seyyah Marco Polo’nun seyahatnamesinde Paipurth, Baiburt; Arap kaynaklarında Babirt, Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinde ise Bayburt şeklinde kaydedilmiştir” (Karadeniz, 1997: 7). Evliya Çelebi ünlü eseri Seyahatnâme’de Bayburt isminin kökenini *Bay ve Yurt* kelimelerine bağlar. Zengin manasına gelen ve Türkçe bir kelime olan “bay” ile “yurt” kelimesi birleşerek Bayburt olmuştur. Evliya Çelebi’ye göre bu isim Akkoyunlular tarafından verilmiştir.

2.1. Bayburt’un Fethi

Bayburt, konum olarak Gümüşhane, Erzincan, Erzurum ve Rize illerinin ortasında bulunmaktadır. Şehre hâkim bir noktada bulunan Bayburt Kalesi, ele geçirilmediği müddetçe herhangi bir yönden yapılan saldırı amacına ulaşamayacaktır.

Safeviler’in Bayburt’taki kuvvetlerini Emir Kara Maksut Sultanı adındaki bir komutan komuta etmekteydi. Kuvvetlerin sayısı 6000 ile 8000 arasındaydı. Bıyıklı Mehmet ve Yanya Bey’i Mustafa, Bayburt’u fethetmek için Osmanlı Padişahı’ndan 30 Temmuz 1514 tarihinde fetih görevi aldılar. Fetih için askerlere on gün boyunca eğitim verildi. 10 Ağustos 1514 tarihinde 5000 sipahi ve 7000 yeniçeriden oluşan birlikler Demirözü – Söğütlü yolundan yürüyüşe geçtiler. Altı günlük yürüyüşün ardından 16 Ağustos tarihinde Söğütlü ve Mutlu köylerinin doğrultusundan taarruza geçildi. Safeviler’in güçlü savunması ile karşılaşan Osmanlı birlikleri, düşmanın mevzilerini inatla savunacağını biliyordu. “Çünkü düşman olarak karşıda bulunan kuvvetler de aynı kanı taşıyan Türk soyundan gelmiş Safevilerdi” (Karakoyunlu, 1990: 209).

Osmanlı ordusu 1 Eylül 1514’te kaleyi görebilecekleri tepelere geldi. Bıyıklı Mehmet Bey kalenin fethi sırasında, kalede yaşayan soydaşlarının kanının dökülmesini istemediğinden bir toplantı tertip ederek şunları söylemiştir (Karakoyunlu, 1990: 211) :

“Beyler, ağalar;”

“Bildiğiniz gibi düşman, aman vermeyen saldırılarımız sonucunda, şu karşıda görünen kalenin görkemli surları gerisine çekildi.

Onu, bu surlar, gerisinde kuşatarak, bütün çevre ile bağlantılarını kesip teslim olmaya zorlayacağız.

Yakında şehre yapılacak hücumlarla karşınıza çıkan her evin bir tahkimli mevzi ve her sokağın geçilmesi güç dar bir geçit olacağını düşünerek, Bayburt Şehri'nin ve kuvvetli kalesinin karşısında elde silah sabırla bekleyeceğiz. Bekleyeceğiz ki, imân dolu göğüslerimizde çarpan yüreklerin ateşiyle bu surlar ve bu şehir erisin, kan dökmeden bize zafer yolları açılsın. Size adlarımızı tarihe yazacak bu savaş için gereğinde saldırı emrini vereceğim. Gayret bizden, yardım ALLAH'tandır..."

Bu konuşmanın ardından derhal yeni planlamaya göre askerler mevzilerine yerleştirildi ve kırk gün sürecek kuşatma 3 Eylül 1514 tarihinde başladı. Kuşatmanın kırk gün sürmesi iki taraf için de zaman zaman ümitsizliğe düşmelerine ve yılmalarına neden olmuştu. Ancak Yavuz Sultan Selim'in, kalenin bir an önce kuşatılmasına dair gönderdiği kesin emir Bıyıklı Mehmet ve askerlerini heyecanlandırmış, kuşatmaya hız kazandırmıştır.

15 Ekim 1514 tarihinde Osmanlı kuvvetleri şehri ele geçirdi. Kalenin fethi ise bir sonraki güne bırakıldı. 16 Ekim sabahı Osmanlı kuvvetleri kaleye karşı taarruza geçti. Kale Safeviler tarafından çok güçlü bir şekilde savunuldu. Her iki taraftan da çok kayıplar yaşandı. Bıyıklı Mehmet Bey fetih sırasında Çaldıran'da zafer kazanıldığını, iki tarafın da tek Tanrı'ya inanan milletler olduğunu ve daha fazla kan dökülmemesi gerektiğini ifade eden bir mektup yazdırarak kale komutanı Kara Maksut Sultan'a gönderdi. Ancak Safevi kuvvetleri kaleyi savunmayı bırakmadı. 17 Ekim 1514 günü daha fazla direnç gösteremeyen Safevi kuvvetleri kalenin anahtarını Bıyıklı Mehmet Bey'e teslim ettiler. Bıyıklı Mehmet Bey daha sonra kalenin anahtarını Danişment köyüne gelen Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur.

Bayburt, Osmanlı Devleti yönetimi altında uzun yıllar sancak merkezi olmuştur. Osmanlı ile Ruslar arasında 1828-1829 yıllarında yapılan savaşlarda ve 1916 yılında Bayburt Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 21 Şubat 1918 yılında ise düşman işgalinden kurtulmuştur.

2.2. Ermeni Mezalimi

Bayburt tarihinin belki de en kanlı ve en acı günleri 1918 Ermeni mezaliminin yaşandığı tarihlerdir. Zaten Rus işgali altında bulunan Bayburt ve çevresinde, Ermenilerin de baskıları 1915 yılında Osmanlı hükümetinin almış olduğu tehcir kararı sonrası iyice artmıştır. Alınan bu tehcir kararına göre iç tehdit unsuru olarak görülen Ermeni azınlıklar zorunlu göçe tabii tutulmuştur. Siyasi hesaplar peşinde olan Rusya bu tehcir kararı sonrası "Millet-i Sadıka" olarak tanımlanan Ermenileri Osmanlı'ya karşı kışkırtmıştır. Bu kışkırtmaların sonucunda Ermeniler buldukları yerlerde büyük katliamlar yapmışlardır. Bayburt halkının hafızasında derin izler bırakan, atasözlerine, beddualarına, şiirlerine kısacası folkloruna yansıyan bu katliamın yaşandığı günlerle ilgili olarak (Keskin, 2000: 25)'da yazılanlar şu şekildedir:

Ermeni Arşak önderliğinde bir grup ki sayıları 484 kişi idi, gündüzleri, etrafındaki çapulcu sürüsüne eğitim yaptırıyor, geceleri ise komite başkanları ile savaştan önce belediye dairesi olan binadaki toplantılarda, alınacak tedbirler ve kurulacak örgütler ile ilgili konuşmalar yapıyordu. Yalnız, Bayburt halkından tam güven kazanmış olan sanatkarların işleri ile uğraşmalarına ve kendi evlerinde oturmalarına izin veriyordu. Geri kalanları, özel binalara yerleştirip askerce muameleye tâbi tutarak, teşkilat ve tertibatları ile ilgili hiçbir bilginin dışarıya çıkmamasına gayret gösteriyordu.

Müslüman halka karşı çok dürüst davranmaları, hiçbir şikayete sebep olmamaları ve devamlı nasihatlerde bulunmaları dolayısıyla, kötü düşünceleri anlaşılmamış ve hatta Of ve Sürmene yöresinde Laz çetelerini uzaklaştırmak amacıyla Ermeni çetelerinden imdat istendiği görülmüş ve Ruslar tarafından terk edilen silahların da Müslüman halka dağıtılmasına, belediye başkanı olan ve daha sonra öldürülen Hafız Süleyman Efendi'nin engel olduğu anlaşmıştır.

Böylece Müslüman halkta güven duygusunu oluşturduktan sonra 1 Şubat 1918 günü her sokak ve mahalle devriye çıkartarak, birer bahane ile sokaklardaki halkı toplamaya başladılar. Mahalleler arasında çıkan devriyeler, rastladıkları köylüleri ve yerli halkı "sizi Arşak Paşa istiyor, önemli bir mesele görüşülecektir." gibi aldatmalarla toplayarak, hapisane haline getirilen Salih Hamdi Efendi'nin ticarethanesinde (Taş hanlar) hapsedtiler. Hapishaneye götürülen her kişinin kapı önünde önce üzeri aranıyor, çıkan para ve kıymetli eşyası alınıyordu.

Çarşı ve pazarda bulunmayanların zorla evine giriliyor, para ve kıymetli eşyaları alındıktan sonra bir kısmı kapıları önünde feci şekilde öldürülüyor, diğer bir kısmı ise çeşitli zulüm ile hapishaneye gönderiliyordu. Bu durum 3 Şubat sabahına kadar devam etti. Ermeniler 3 Şubat sabahı Müslüman kadınlarını da toplamaya başladılar ve 14 kadın ile 2 kızı Salih Hamdi Efendi'nin ticarethanesi karşısındaki Haydar Bey'in ahşap oteline kapattılar. Saat 3'te hapsedilenlerin katliamı şu şekilde yapıldı; katliama önce Taş hanlarda hapsedilenlerle başlandı. Salih Hamdi Efendi'nin ticarethanesine kapıdan girildiği zaman sağdan birinci odaya 23, soldan birinci odaya 4, ikinci odaya 60, üçüncü odaya 50 ve koridorun sonundaki odalardan soldakine 48, sağdakine 8 olmak üzere toplam 193 Müslüman hapsedilmişti. Ellerinde bulunan süngü, balta ve demirlerle feci şekilde dövülerek öldürüldüler. Sonra sırası ile diğer odalara geçilerek mahpuslar öldürüldü. Mahpuslar, bütün koruma vasıtalarından mahrum bulunmaları yüzünden işkence ve vahşetin en büyüğüne maruz kalarak bin türlü eziyet arasında hayata veda ettiler. Yalnız ikinci odada bulunan 60 kişiden Murat Çavuş, Şevki, Saraç Hafız ölüler arasında sokularak ve kendilerine ölü süsü vererek canlarını kurtarabilmişlerdi. Süngü ve balta ile parçalamak kâfi gelmiyormuş gibi, cesetler üzerine gazyağı döküp ateşlenerek, arada sıkışıp kalan ve henüz ölmemiş olanlar da yakılmıştır. Buralarda feci sahneler kapandıktan sonra, koridorun sonunda ve solundaki odada bulunan 48 kişiye sıra geldi. Burada 22 yaşındaki Mehmet oğlu Abdullah, cereyan eden feci sahneleri görür görmez, arkadaşlarını kendilerini korumaya çağırdı. Hapsedildikleri odanın zeminindeki kemer taşları zorlukla sökerek kapının önüne barikat yaptılar. Öldürmeye gelen Ermeniler durumu görünce kapıyı kırdılar. Fakat yığılan taşlardan içeriye girmek mümkün olmadığından bombalarla, kurşunlarla bu masumlara saldırdılar. Müdafaaaya kararlı olan mahpuslar, atılan bombaları tekrar dışarı atarak ve taşlarla müdafaa etmek suretiyle, bir kısmı meşgul iken, diğer kısmı odanın beton duvarını delmeye çalışıyordu.

Bu kıyasıya mücadele ve feci sahneler devam ederken, Haydar Bey'in otelini dolduran 14 kadın çıplak soyundurulduktan sonra, alınan otele bitişik olan Çavuşoğlunun oteline götürdüler ve burada birer birer öldürüldükten sonra oteli yaktılar. Bu 14 kadından 3'ü elbiselerinin çıkarılması teklifine dayanamayarak, kendilerini pencereden dışarıya attılar ve otel civarında bulunan Ermeni devriyeleri tarafından öldürüldüler. Kendilerini pencereden atan kadınlardan birisinin kendisiyle beraber hapsedilen iki kızı yukarıdan feryada başlayınca hemen aşağı indirilerek anneleri yanında öldürüldüler. Sonra annelerinin kolları arasına konularak gazla yakıldılar.

Bu feci sahneler sırasında, mahalleler arasında da öldürmeler, yağmalar ve yakmalar devam ediyordu. Bu katliam emri Arşak'a Tercan'dan verilmiş ve bu telefon emri Köse'deki birlikler tarafından tespit edilmiştir.

Ermeniler, Bayburt köylerindeki Müslümanlardan yalnız şurada, burada rastladıklarını öldürebilmişlerdir. Bütün şiddet ve planlarını ancak Bayburt'ta uygulamaya muvaffak olmuşlardır. Ermeniler, Türk birlikleri önünden çekilirken sivil halka büyük zararlar vermişler, katliamlardan da geri kalmamışlardı. 21 Şubat 1918 tarihinde Bayburt, işgalden ve Ermeni mezaliminden kurtulmuştur. Bu tarih Bayburt'un Kurtuluş Bayramı olarak kutlanmaktadır.

2.3. Tarihi Eserler ve Ziyaretler

2.3.1. Bayburt Kalesi

Bayburt kalesi, etrafı Çoruh nehri ile çevrili ve kayalık üzerine kurulmuş olan bir kaledir. Kayalık bölge 1665 metre yüksekliğindedir. Kale, kurulduğu bölgenin topoğrafik yapısından dolayı uzunlukları birbirine eşit olmayan altı kenarlı surlarla çevrilmiştir. Kalenin burçlarının yüksekliği 12 metre, surların yüksekliği ise 30 metredir. İç ve dış surlar mevcuttur. Dış surlar toprak zemin üzerinde, iç surlar ise kayalıkların üzerindedir.

Kalenin Urartular döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu düşüncüyü kuvvetlendiren delil ise kalenin kuzeybatı eteklerinde yer alan kaya basamaklı su tünelidir. Araştırmacılar bu su tünelinin Urartu dönemini işaret ettiğini söylemektedirler. Kalenin içerisindeki yerleşim alanları genellikle güneydoğu tarafında toplanmıştır. Güneybatı tarafında ise Ebu'l Feth camisinin bulunduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde bu caminin sadece kalenin burcuna yaslanan kemeri ayakta kalabilmiştir. Birçok medeniyete yurt olan Bayburt Kalesi, bir yerleşim yeri olduğu için burayı işgal eden her topluluk kendinden izler bırakmıştır. Bunlardan bir tanesi de kalenin hâkim noktasında bulunan kilisedir. "Kırma taş duvar örgülü yapı, üç nefli bazilikal bir plana sahiptir. Bugün harabe halindeki kilisenin, ana apsisi beş köşeli olup güney duvarındaki dikdörtgen çevreli kapısında basit süsleme örnekleri mevcuttur" (Ünsal, 2006: 169). Sur duvarlarının bazı yerlerinde firuze mor ve yeşil çinilerin bulunduğu söylenmektedir. Çiniler oyulmuş taşlara yerleştirilmiş şekildedir. Bu çinilerden dolayı kaleye "Çinimaçın" adı da verilmektedir. Ancak günümüze kadar ulaşamamıştır.

Kale üzerinde 20 tane Arapça kitabe bulunmaktadır. Kitabeler taş üzerine işlenmiştir. Tuğrul Şah ve Melik Sultan'a ait dört kitabe kabartma şeklinde diğerleri ise kazıma nesih harflerle yazılmıştır.

Günümüzde, Bayburt Kalesi'nin gerçek değerinin daha iyi anlaşılması ve sahip olduğu maddi kültürel kaynağın ortaya çıkarılması için arkeolojik kazılar yapılmaktadır. Ek. 2.3.

2.3.2. Bayburt Ulu Cami

Bayburt Ulu Cami'nin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud döneminde yaptırıldığı kabul edilmektedir. Caminin yapısal özellikleri onun bir Selçuklu yapısı olduğunu kanıtlamaktadır. Cami dörderli iki sıra halinde sekiz geniş kemerle bölünüp üç sahna ayrılmıştır. Kemerler ahşap yapıdan oluşmaktadır. “Üst örtüsü içten ahşap kirişli düz dam şeklindeki son cemaat yerinden harime geçişi sağlayan iki kapı vardır. Kapılardaki zengin geometrik, bitkisel figürlü süslemelerle Selçuklu geleneği yansıtılmıştır” (İslam Ansiklopedisi: 85).

1970 yılında cami orijinaline sadık kalınarak yeniden yaptırılmıştır. Ancak minaresi herhangi bir yıkıma uğramadığı için tamamen orijinaldir. Ulu Cami, Bayburt'un Selçuklu dönemine ait tek çinili yapısıdır. Çinili kısım sadece minarede yer almaktadır. “Caminin minaresi kuzeydoğu köşede, yapıya yaklaşık 1m uzaklıkta yer alır. Minareye giriş cami içerisinden değil cami dışından on altı basamaklı bir merdiven ile sağlanır” (Arslan ve Çöteli, 2015: 195). Minare yukarıya doğru daralan silindir gövdeli ve tuğlalıdır. Şerefe altında çini mozaik bir kuşak vardır. “Süslemeler ortada altı köşeli yıldız geçmeler, kenarlarda palmet ve Rumiler meydana getirmektedir. Şerefe altı mukarnasları ve şerefe korkulukları kesme taş malzemeden yapılmıştır” (Adak, 2016: 254). Ek 2.4

2.3.3. Şehit Osman Türbeleri

Bayburt'a hâkim bir kayalığın üzerinde yer alan iki adet türbenin Saltukoğulları'na ait olduğu bildirilmiştir. Türbelerden biri Saltuk kumandanlarından Mengüç Gazi'nin kardeşi Osman Gazi'ye diğeri ise Osman Gazi'nin kız kardeşine aittir. Türbelerin bulunduğu bölgeye Şehit Osman Tepesi adı verilmektedir. Türbeler sarı taştan yapılmış ve sade bir görünüme sahiptir.

Osman Gazi'ye ait olan türbe plân ve mimarî özellikleri bakımından 14.yüzyıl sonu ile 15.yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir. Bu türbe silindirik gövdeli ve konik külahlıdır. Diğer türbenin yapım planı biraz daha değişiktir. Kare tabanlı ana mekân oval bir kubbeyle örtülmüştür.

Türbeler çok eski tarihlerde yapıldığı için birtakım bozulmalar ve aşınmalar olmuştur. Son olarak 2015 yılında Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır. Restorasyon çalışmaları sonrasında bölgeye bir de şehitlik yapılmıştır.

2.3.4. Dede Korkut Türbesi

Türk edebiyatının en kıymetli eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyelerindeki ulu kişi olan Dede Korkut'un Bayburt'ta yaşadığı ve türbesinin de Bayburt'un Masat Köyü'nde olduğuna inanılmaktadır.

Türbenin üzerinde yapılışı ile ilgili aydınlatıcı herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yöre halkı bu türbeyi Ali Baba olarak isimlendirmektedir. Bayburt'un en eski gazetecilerinden olan Osman Okutmuş bu türbe ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

Kazak Edebiyatı gazetesinin 6.9.1969 tarihli sayısında, B. Aldamcaroğlu'nun "Dede Korkut'un Mezarı" başlıklı makalesinde, Bayburt rivayetini doğrulayan cümlesini hep birlikte okuyalım:

"... Ak sakallı ihtiyarlar: Korkut öldükten sonra nehir kenarına defnedilmiş. Mezarının altından su akıyormuş, fakat buna rağmen mezar şimdiye kadar harap olmamış." (Okutmuş, 1997: 81).

Tasvir edilen bu mekânın bugün Dede Korkut Türbesi'nin bulunduğu yere benzer özellikler göstermesi Dede Korkut'un mezarının bu köyde bulunma ihtimalini güçlendirmiştir (Ek 2.8).

2.3.5. Bamsı Beyrek Türbesi

Dede Korkut Hikâyeleri'nin kahramanlarından biri olan Bamsı Beyrek, hikâyeye göre Bayburt Kalesi'nde 16 yıl tutsak kalmıştır. Onun bu kadar yıl Bayburt'ta kalması ve hikâyelerde Bayburt adının sıkça geçmesi mezarının Bayburt'ta olduğu fikrini güçlendirmiştir. Türbe Bayburt'a 2 km mesafede Erenli Köyü'nün batısında bir tepe üzerinde yer almaktadır ki tepeye Duduzar Tepesi adı verilmektedir.

2.3.6. Yakup Abdal Türbesi

Bayburt'un Demirözü ilçesinin Gökçedere Belediyesi'ne bağlı Yakup Abdal Köyü'nde bulunan türbedir. Yakup Abdal'ın Buhara ve Horasan erenlerinden Seyyid Emir Kulali'nin soyundan geldiği düşünülmektedir. Ayrıca Yakup Abdal'ın Ahmed-i Zencani'nin dergâhında yetişmiş bir âlim olduğu söylenmektedir.

2.3.7. Kutlu Bey Türbesi

Türbe, Akkoyunlu Devleti'nin kurucularından olan Turali Bey oğlu Kutlu Bey'e aittir. Çayıryolu (Sünür) köyünde bulunmaktadır. Türbede üç adet mezar vardır. Bunlar Kutlu Bey'in kendisi ve ailesine aittir. Türbenin kubbesinin önceden firuze çinilerle olduğu söylenmektedir. Ancak 1501'de Şah Tahmasp'ın Bayburt ve çevresinde yaptığı yıkımdan bu türbe de nasibini almıştır. Türbe sonraki yıllarda yeniden yapılmıştır. İç ve dış taraftan sekizgen bir planı vardır.

2.3.8. Ahmedi Zencani Kümbeti

Bayburt şehir merkezinde Şeyh Hayran mahallesinde yer alan kümbetin Ahî Ahmedi Zencânî'ye ati olduğu kabul edilmektedir. "Kümbetin, Ahîliğin yayıldığı XIII'ncü yüzyıl ile İlhanlı Egemenliği'nin son bulduğu 13456 tarihleri arasında yapıldığı ve Selçuklu dönemlerinde onarım

gördüğü tahmin edilmektedir” (Karakoyunlu, 1990: 116). Kümbetin iç ve dış taraftan sekizgen bir plâni vardır.

Kümbette yatan Ahmedî Zencânî'nin, Bayburt'ta Ahîlik teşkilatının gelişmesinde çok büyük katkıları olduğu söylenmektedir (Ek 2.7).

2.3.9. Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti

Kümbet Bayburt il merkezi ile Demirözü ilçesinin arasında, Güneşli köyünün sınırları içerisinde yer alır. Yapının üzerinde herhangi bir aydlatıcı kitabe bulunmamaktadır. Ancak kümbetin Otlukbeli Savaşı'nda şehit olan Seyyid Kasım adına birine ait olduğu rivayet edilmektedir. Kümbetin iç ve dış planı Danişmend eserlerinin karakterini taşıdığı için Danişmentliler döneminde yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

2.3.10. Sadrü'ş-Şeriâ Ziyareti

Sadrü'ş-Şeriâ Bayburt'un Yakutiye ve Mahmûdiye Medreseleri'nde müderrislik yapmış bir Türk bilginidir. Ulu Cami'nin hemen yanında etrafı duvarlarla çevrili bir ziyareti vardır. Bu ziyaretle ilgili olarak yörede bazı efsaneler anlatılmaktadır. Efsaneye göre yol genişletme ve kaldırım çalışmaları için Sadrü'ş-Şeriâ'nın mezarı kaldırılmak istenir. Ancak halk mezarda yatan kişinin mübarek bir zat olduğunu ve mezarında rahatsız edilmemesi gerektiğini söyleyerek karşı çıkar. Bu esnada işçilerden biri mezarı kaldırma işlemini yapabileceğini söyler ve kazmayı eline alır. Kazmayı kaldırdığı anda bir daha indiremez eli havada kalır. Bu olaydan sonra mezarın olduğu yerde bırakılması kararı alınır. Bugün hâlâ mezar yol kenarında bulunmaktadır (Ek 2.2).

2.3.11. Kitapsız Hasan Efendi Ziyareti

Ziyaret, Erzurum yolu üzerinde Ahsunk köyüne ayrılan yolun sol tarafında bulunur. Rufai şeyhlerinden olduğu düşünülmektedir. Keramet sahibi bir zattır. Kendisine sorulan her soruya hiçbir kitaba bakmadan doğru bir şekilde cevap verdiği için “kitapsız” lakabı verilmiştir.

Keramet sahibi bir kimse oluşu halk arasında büyük nam salmıştır. Bu bakımdan ruhi bunalımlar geçiren, çocuğu olmayan kişilerin bilinçli olarak bu ziyarete geldikleri gözlemlenmiştir.

2.3.12. Korgan Köprüsü

Bayburt merkeze bağlı Akşar (Balahor) Köyü'nde yer alan köprünün Selçuklu dönemine ait bir eser olduğu söylenmektedir. Çoruh'un Niligendire kolunun üzerinde olan köprü iki gözlüdür. Köprünün üzerindeki kitabelik boş olduğu için yapım yılı tam olarak bilinmemektedir (Ek 2.9).

2.3.13. Çarşı Hamamı

Bayburt merkezinde yer alan hamam hâlâ faal durumdadır. Hamamın ilk planı değişikliğe uğramıştır ancak sıcaklık bölümü orijinal şekliyle korunmaya çalışılmıştır. Bayburt'ta Çarşı Hamamı dışında önceki yıllarda bir de Bent Hamamı vardır. Hamam 1945 yılında onarım görmesine rağmen günümüzde faal değildir.

2.4. Hafıza Mekânları

2.4.1. Baksı Müzesi

Müze, Bayburt'a 45 km uzaklıkta bulunan eski adıyla Baksı yeni adıyla Bayraktar Köyü'nde kurulmuştur. 2010 yılında Prof. Dr. Hüsamettin Koçan tarafından kurulmuştur. Prof. Dr. Hüsamettin Koçan, müzenin kuruluşunu kendisinin hem eve dönüş projesi hem de Bayburt'un en temel problemlerinden olan göçü engelleme projesi olarak tanımlamaktadır. Müzenin misyonu ve vizyonu şu şekilde tanımlanmaktadır:

Baksı Müzesi, yoğun göç veren ilimiz Bayburt'un Bayraktar köyünde; gurbetin, kaybolan geleneklerin unutulmuş değerlerin neden olduğu sorunlara ve sonuçlara bir çözüm arayışıdır. Gelenek, gelecek ve süreklilik bağlantılarını kuran, bu bağları istihdam – beklenti ve moral unsurları ile güçlendiren bir anlayışa sahiptir. Geleneksel kültürü koruyarak gelecek kuşaklara aktarmak için araştırmalar yapan, bu zeminden hareketle özellikle kadın istihdamı projelerini uygulamaya koyan bir müzedir (<http://baksi.org/tr/baksi-hakkinda>).

Belirtilen amaçlar doğrultusunda müzede ehram ve kilim atölyesi, çağdaş sanat atölyesi çalışmaları ve öğrenci sanat şenlikleri düzenlemektedir. Bunun yanında birçok sanatçının, tasarımcının müzeye özel hazırladığı koleksiyonlar da sergilenmektedir.

Baksı Müzesi kısa bir zaman içerisinde il sınırlarını aşmış hem Türkiye'de hem de Avrupa'da ismini duyurmuştur. Nitekim 2013-2014 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından verilen "Avrupa Konseyi Müze Ödülü" ne layık görülmüştür. Ayrıca 2010 yılında Türyap Sanatsever Kurum Ödülü, Contemporary İstanbul, Altın Pusula, Çağdaş Sanatlar Vakfı (ÇAĞSAV) Kurumsal Onur Ödülü, 2014 yılı TBMM Onur Ödülü ve 2015 Elle Stil Ödülü verilmiştir.

2.4.2. Kenan Yavuz Kültür Evi

Bayburt'un, eski adıyla Loru, yeni adıyla Beşpınar Köyü'nde 2015 yılında Kenan Yavuz tarafından kurulmuştur. Kültür Evi'nin kurulma amacı geleneksel yaşamı gelecek nesillere tanıtmak ve muhafaza etmektir. Kenan Yavuz Kültür Evi; geleneksel köy evleri, değirmenler,

konak, amfi tiyatro, sinema salonu, kütüphane, yöresel mutfak atölyesi, köy kahvesi ve açık hava müzesinden oluşmaktadır.

Kültür Evi belirtilen amaçlara ek olarak kültür ve sanat etkinliklerine de öncülük yapmaktadır. Kapı ve Tokmak Sergisi, Hacivat ve Karagöz Gölge Oyunu, Dede Korkut I. Uluslararası Kısa Film Yarışması bu etkinliklerden bazılarıdır. Kültür evi gibi projeler, içinde bulunduğumuz çağın geçirdiği değişimlerden etkilenen kültürümüzün, bu hafıza mekânları aracılığıyla nesiller boyunca korunması adına oldukça önemlidir.

2.4.3. İffet Anıtı

1916-1918 yılları arasında Ermenilerin işgali altında bulunan Bayburt ve köylerinde Ruslara ve Ermenilere karşı büyük bir mücadele verilmiştir. Bu mücadelenin verildiği yerlerden birisi de Yukarı Kırzı Köyü'dür. Yukarı Kırzı'da Türklerle birlikte yaşayan Ermeniler diğer bölgelerde olduğu gibi kışkırtmalara kanmış ve örgütlenerek olaylar çıkarmaya başlamışlardır. Köyde acımasızca kıyımlar yapan Ermenilerin bardağı taşıran son hamlesi onlarca kahramanın adını tarihe yazdırmasına neden olmuştur. Ermenilerin köyde tecavüze kalkıştıkları genç gelinlerden birisi de "Süleyman Ağa"nın gelinidir. Bu iğrenç olayı hazmedemeyen Süleyman Ağa, Ermeni askerlerinden birini öldürüp diğerini yaralamıştır. Ancak daha sonra kendisi de şehit olmuştur. Bu olay üzerine sinirlenen Ermeni komutanı emirlerini sertleştirmiştir ve köyü genç kızlara ve gelinlere dar etmeye and içmişlerdir. Namuslarını korumak isteyen 17 tane Türk Kadını (ve 1 bebek) ise bu iğrençliğe tahammül edip yaşamaktansa kendilerini su kuyularına atarak ölmeyi seçmişlerdir.

Bu ibretlik hadisenin hafızalarda canlı olarak kalması ve genç nesillerin atalarının Milli Mücadele ruhunu idrak edebilmesi için Yukarı Kırzı Köyü'nde, Şehit ve Gazi Aileleri Dayanışma Derneği'nin öncülüğünde "İffet Anıtı" dikilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ

3.1. Yöredeki Sözlü Gelenek Kültürünün İcra Ortamları

Birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılan “Halk Edebiyatı” kavramı, genel manasıyla belli bir geleneğe sahip olan bir toplum veya toplumun bir bireyi tarafından yaratılan, ait olunan toplumun duygu ve düşüncelerini içeren türkü, destan, masal, efsane, ninni, mani, atasözü, bilmece gibi ürünleri kendine özgün yöntemlerle inceleyen, sınıflandıran ve yorumlayan bilim dalıdır.

Halk edebiyatı ürünleri yazılı ve sözlü ürünlerdir. “Başlangıçta, millet hayatında yer alan bütün gelenekler, sözlü ortam eseridir. Bu ortam içinde meydana gelen gelişmeler ve değişmeler, yazılı ortamın doğmasına zemin hazırlamıştır” (Yıldırım, 1998: 82). Walter Ong’un deyimiyle yazı, sözü bir mekâna bağlamıştır. Böylece sözlü kültür ürünleri yeni bir ortamda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. “Sözlü kültür unsurlarının sürekliliği; fonksiyon, yapı ve muhteva değiştirmeleri, yerlerini yeni unsurlara terk etmeleri ortak kabulleri yaratan topluluğun bunlara karşı takınacağı ortak tavıra bağlıdır. Çünkü kabuller resmi değil gönüllü katılım kabulleri hususiyetine sahiptir” (Yıldırım, 1998: 38). Bu bakımdan her ortak kabul bir gelenek olarak toplum yaşamına yansımıştır.

Bayburt yöresinde günümüzde sözlü kültürün icra ortamları mahalle odaları ya da köy odalarıdır. Mahalle odaları hem toplumsal dayanışma hem de kültürel değerlerin yaşatılması bağlamında yapılan etkinliklere ev sahipliği yapan mekânlardır. Şehir merkezinde mahalle odalarında yapılan “hekât geceleri” sözlü gelenek kültürünün devam ettirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması amacını taşır. Hekât geceleri yöredeki kültür dernekleri ve belediyenin teşviki ile yapılmaktadır. Bu gecelerde yörenin âşıkları bir araya gelerek türküler, maniler söyler ve atışırlar. Gecenin sonunda Bayburt türküleri eşliğinde Bayburt Barları oynanır. Âşıkların zaman zaman bir araya gelerek özel âşık geceleri yaptığı da görülür. Mahalle odaları Bayburt’un en özel kültür öğelerinden birisidir. Bu bakımdan odaların yaptırılması ve yaşatılması kültürün de yaşatılması anlamına gelmektedir. Geçmişte köy odalarında, kahvehanelerde ya da yöre halkının merkez olarak kabul ettiği evlerde gerçekleştirilen bu toplantılar, çağın gerektirdiği değişimlerden doğal olarak etkilenmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli kültür dernekleri ve yerel yönetimler, geleneği kendi dinamik yapısı içinde yeniden canlandırarak halk edebiyatı ürünlerinin yaratım ve üretim sürecini sürdürülebilir ve genç nesiller tarafından bilinebilir kılmayı amaçlamışlardır.

3.2. Maniler

Anonim halk şiirinin en çok kullanılan türü olan mani, mana sözcüğünden devşirmedir. Türkiye’de bazı yörelerde maniye “hoyrat, mânâ, meni” gibi isimler verilmektedir. Maniler yedi heceli dört dizeden oluşur ve “aaxa” biçiminde kafiyelenir. İlk iki dize söylenmek istenen düşüncenin hazırlık aşamasını oluşturur. Üçüncü ve dördüncü mısralarda ise asıl söylenmek istenen düşünce söylenir.

Duygu ve düşünceleri aktarma; haberleşme; öğüt verme; eğlendirme, hoş vakit geçirme; bastırılan duyguların dile getirilmesiyle rahatlatma; gelenek görenekleri canlandırma; aynı toplumun üyesi olan insanları bir arada bulundurma hazzına ulaştırma gibi fonksiyonları bulunan mâni, geleneksel ortamda kullanılan en kısa ve etkili sözlü iletişim metodudur (Eker, 1999: 112).

Yörede manilerin eğlenme, hoş vakit geçirme amacıyla söylendiği tespit edilmiştir. Bunun yanında özellikle geçmiş devirlerde gençlerin açıkça söylemediği şeyleri maniler aracılığıyla söyledikleri bilinmektedir. Maniler aracılığıyla sevgiliye duyulan aşk, özlem gibi konular dile getirildiği gibi bir kişiyi veya olayı eleştirmek için de maninin gücünden ve inceliğinden faydalanılmaktadır.

“Önceden düğünlerde kızlar ve erkekler karşılıklı manilerle atıştırlardı. Bu atışma esnasında da eğer bir delikanlı kızlardan birini seviyorsa mani söyleyerek bunu herkese duyururlardı. Yani o kızda benim gönlüm var kimse ona bakmasın demek istiyorlar. Önceden kına gecelerinde böyle şeyler çok olurdu ama artık mani söyleyebilen genç yok neredeyse”(K.K.6).

Maniler dış yapılarına göre; düz mani, kesik mani ve artık mani olmak üzere 3’e ayrılır. Bu çalışmada ise maniler konularına göre sınıflandırılmıştır.

3.2.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Maniler

Aşk ve Sevgi Manileri

Kahve döktüm kuruna
El vurmayın durula
yârime yar diyeni
sol göğsünden vurula. (K.K. 81)

Bir teneke gazım var
Yazılacak yazım var

Ŗu karŖıki yiğide de
Söylenecek sözüm var. (K.K. 33)

Hop Ŗilvanım Ŗilvanım
Orta boylu civanım
Ŗimdi okuldan gelir
Eli çantalı yârim. (K.K. 70)

Sarı çitim sararım
Yitirmişem ararım
Sanmaki unutmuşam
Her geçene sorarım. (K.K. 92)

O gün bugün olaydı
Zülfün düğüm olaydı
Seninle görüştüğüm
Biri bugün olaydı. (K.K. 92)

Küp üstünde üzüm var
Üzüm sende gözüm var
Bir evde iki bacı
Küçüğünde gözüm var. (K.K. 6)

Tarlam olsun düz olsun
Öküzsüz de sürülür
Tek yârim güzel olsun
Ayakkabısız da durulur. (K.K. 33)

Tandur yaktım terledim
Çıktım seyran eyledim
Dediler yârin gelmiş
Goçu gurban eyledim. (K.K. 22).

Gidin bulutlar gidin
Yârime selam edin
Yârim tatlı uykuda
Uykusun haram edin. (K.K.6)

Tump üstünde anahtar
Tarlayı derin ahtar
Yârim olmuş binbaşı
Ben olayım bayraktar. (K.K. 33)

Sarı çitim sandıkta
Ben kaldım karanlıkta
Eğer anan vermezse
Yatarım samanlıkta. (K.K. 6)

Asmadan üzüm aldım,
Üzümü dizim aldım,
Kalk gidelim sevdiğim,
Anandan izin aldım.(K.K.78)

Kuşlar gibi uçalım
Acı badem içelim
İçelim de sevgilim
Kendimizden geçelim.(K.K.6)

Karlı dağlardan aştım
İnce yola ulaştım
Hemen yâri görünce
Ben de kendime şaştım.(K.K.6)

Gümüş telli sazım var
Ne bahar ne yazım var
Ağlama sen gözlerim
Güldürecek yârim var.(K.K.92)

Mani meniye eyler
Meniye gelen beyler
Meniden bir şey çıkmaz
O da bir gönül eyler. (K.K.92)

Mavi yelekli yârim
Beyaz bilekli yârim
Bensiz nerde gezirsen
Zalım yürekli yârim. (K.K. 24)

Ata biner ağadır
Atın yolu dağadır
Kömür gözlü han yiğit
Bu maniler sanadır. (K.K. 91).

Bayburt'un kavakları
Dolu gider arkları
Gün çalmış gırav çekmiş
Yârimin yanakları.

Ayrılık ve Gurbet Manileri

Kapıya keçi geldi
El attım saçı geldi
Ben ayrılık bilmezdim
Ayrılık göçü geldi. (K.K. 91)

Sarı kurdela sarı
Dağlara gönderdim yâri
Dağlar gurbanız olam
Tez gönderin yârimi. (K.K. 6)

Giderim dur diyen yok
Kebap oldum yiyen yok
Ayrılık köyneğini
Benden gayrı giyen yok. (K.K. 6)

Giderim artuh artuh
Baş açık, yaka yırtuh
Dedim dert ver kulturalım
Dert gelir dertten artuh. (K.K. 92)

Dağlar dağladı beni,
Gören ağladı beni
Ölüm ile ayrılık
Viran eyledi beni. (K.K. 85)

Yılan indi kamaşa
Su neylesin yanmaşa

Mevlam sabırlar versin
Yârinden ayrılmışa. (K.K. 31)

Asker oldum vatana
Gidiyorum kıtama
Benden selamlar olsun
Boynu bükük anama.(K.K.92)

Haber aldım o yârdan
Dağlar kalsın aradan
İşte ben gidiyorum
Kavuştursun yaradan.

Kale dibi evelik
Saçları bölük bölük
Sizden ayrı düşmüşüm
Yüreğim delik delik. (K.K. 33).

Sarı çiti katladım
Sevdiğime sakladım
Yârim senin yolunu
Gece gündüz bekledim.(K.K.89)

Kalelerde talan var,
Yeryüzüne salan var,
Ben gurbette eğlendim
Gözü yolda kalan var.(K.K.89)

Kebabın közlerinden
Doymadım sözlerinden
Bileydim ayrılık var
Öperdim gözlerinden. (K.K. 6)

Altın yüzüğün taşı
Yandı yüreğimin başı
Ben gurbete yolladım
Hem yâri hem gardaşı. (K.K. 70)

Ağ iplik kara iplik
Harmanda duran keklik
Yetmedi mi sevdiğim
Bu kadar hasretlik. (K.K. 8)

Pencereden ay gün düştü
Ay gün düştü tebdil şaştı
Kaldırmayın cenazemi
şimdi anam yola düştü. (K.K. 92)

Yergi Konulu Maniler

Bacada durma yiğit
Bıyığın burma yiğit
Beni sana vermezler
İt gibi ürüme yiğit. (K.K. 69)

Karşıda kırabolu
Dalları dolu dolu
Senin kimin yâr sevsem
Sokaklar dolu dolu.(K.K.92)

Çitimi çit ederem
Ucunu bük ederem
Senin gibi igidi
Kapıma it ederem. (K.K.92)

Atın yeni yetişti
Taylarına kavuştu
Haçan sen küçük idin
Niye alnın kırıştı? (K.K.91)

Alma karının dulunu
Getirir yanında kulunu
Yer benim ekmeğimi
Söyler eski yerini. (K.K.63)

Gökte yıldız mâh gider
Kâh eylenür kâh gider

Ağam ata binende
Sanki padişah gider. (K.K. 70)

Toplumsal İçerikli Maniler

Ben horozam öterem
Sesi sese gataram
Ağam sen keyfinde ol
Ben vahıta öterem. (K.K.70)

Oy akşamlar akşamlar
Yeni oldu akşamlar
Evliler eve gider
Bekâr nerde akşamlar. (K.K.33)

Şu karşığı konaklar
Yunanın yapıları
Ne anam var ne babam
Kitledim kapıları. (K.K.31)

Köyden indi boz yılan
Gözüm doldu toz ilen
Yavrum var mı senin gibi
Ocağı tez bozulan. (K.K.31)

Mezarım yüce koyun
Kaldırın güce koyun
Ben dünyadan doymadım
Üstümden baca koyun. (K.K.31)

Hastadır vücudum
Gollarım galhmaz
Hekimler usanmış
Yarama bakmaz. (K.K. 17)

Mani mani hurda
Bıraktın beni çukurda

İğitliğin bu muydu
Yedürdün beni kurda. (K.K.33)

Ben bir avuç çişnişem
Cepten cebe düşmüşem
Nerelerin kızıldım
Nerelere düşmüşem. (K.K. 70)

Mendilim ipek olsun
Tek olsun, beyaz olsun
Bizi ayıranlar kim
Tez Allah'ından bulsun.

Doğa Konulu Maniler

Bir kuş vurdum alaca
Bağladım dört ağaca
Mevlam bir ev yaptırmış
Ne kapı var ne baca. (K.K.33)

Bir taş attım tarlaya
Tarla tumbun parlıya
Öyle bir ah çekeyim
Gotan gayet terliye. (K.K.70)

Hepiredir hepire
Para saydım tepire
Öküze ho demeyen
Ağzın burnun köpüre. (K.K.50)

Oy hapana hapana
Camiş koştum tapana
Camişa ho demeyen
Ağzın burnun kapana.(K.K.50)

Soğan ekdim bir evlek
Dadandı kara leylek
Ekdim biçtim tığ ettim
Koymadı kahpe felek.

Çaya indim taşı yok
Yüzük buldum kaşı yok
Orada bir kuş gördüm
Benim gibi eşi yok. (K.K.70)

3.3. Türküler

Türk Halk Şiirinin en eski türü olan Türkü teriminin kaynağı Türk sözcüğüdür. Türkü, Türk'e özgü olan, bir ezgi ile söylenen halk şarkıdır.

“Çeşitli nazım şekilleri ve ezgiler kullanılarak oluşturulan türküler anonim ürünlerdir. Bunun yanında sonlarında metnin kime ait olduğunu gösteren ifadelerin (mahlas) yer aldığı bazı ezgili manzum metinler de pek çok araştırmacı tarafından türküler içerisine dâhil edilmiştir” (Oğuz vd, 2007: 191). “Türkülerin konuları bireysel veya toplumsal olaylarla ilgilidir. Halkın derdi, davası, doğası, sevgisi, acısı, kahramanlıkları ve toplumsal olaylar karşısındaki tepkisi türkülerle yüklenmiştir” (Aslan, 2010: 118).

Türküler hece ölçüsünün hemen her çeşidiyle oluşturulabilir ancak daha çok 7'li, 8'li ve 11'li hece ölçüleriyle oluşturulmuşlardır. Türküler genellikle koşma ve mani nazım şekilleriyle meydana getirilmektedir. Boratav, türkülerini iki ana başlık altında sınıflandırmıştır; konularına göre türküler ve kullanıldıkları yerler, gördükleri vazifeler ya da söylenmelerini şartlandıran vesilelere göre türküler.

A) Konularına Göre Türküler

1. Lirik Türküler
2. Taşlama, Yergi ve Güldürü Türküleri
3. Anlatı Türküleri

B) Kullanıldıkları yerler, gördükleri vazifeler ya da söylenmelerini şartlandıran vesilelere göre türküler

1. İş Türküleri
2. Tören Türküleri
3. Oyun ve Dans Türküleri

Bu sınıflamadan ayrı olarak ezgilerine göre sınıflandırılan türküler de vardır. Bunlar:

- a) Usullü Türküler (Kırık Havalar)
- b) Usulsüz Türküler (Uzun Havalar)

Bayburt yöresi türküleri çoğunlukla Hüseyini ve Uşşak makamları ile söylenir. Türküler genellikle dörtlük halinde ve 7'li, 8'li, 11'li hece ölçüsü ile söylenmektedir. Türkülerin konusu aşk, güzellik, gurbet ve ayrılık gibi konulardır. Türkülerin icra edildiği müzik aletleri erkekler ve kadınlar için farklılık arz etmektedir. Kadın eğlencelerinde genellikle ince sazlar kullanılmaktadır. Bu ince sazlar; keman, cümbüş, ud vb. Erkek eğlencelerinde ise davul, zurna ve bağlama çalınmaktadır.

Bayburt kendi bünyesi içerisinde müzik alanında çok kıymetli ustalar yetiştirmiştir. Bugün tespit edilen birçok türkünün kaynak kişisi olan Remzi Çavuldak bu ustalardan bir tanesiydi. Ud ve cümbüş çalmada usta olan Remzi Çavuldak, yılan inceden öter, dur yerinde hanım, zay oldum geze geze ve birçok türkünün daha yaratıcısıdır.

Bir diğer usta isim ise Zakir Peksert'tir. Küçük yaşlarda keman çalmayı öğrenen Zakir Peksert özellikle kadınların eğlencelerinde baş köşede olan isimdi. Hem halk müziğine hem de sanat müziğine meyyaldır. Ey Gül dalı, Al Çuha Mavi Çuha gibi türkülerin yaratıcısıdır.

“Öyle kabiliyetli adamlardı. Zakir'in babası da öyleymiş Kör Emin derlerdi. O zamanlar Bayburt'un hem folklorunu hem de Türk müziğinin içerisine girmesini sağlamışlardır. Mesela Remzi Çavuldak. Şingah mahallesinde yetişmiş fukara bir ailenin çocuğudur. Ud çalardı. Düğünlerde daha sesli bir saz olması için cümbüş çalardı. Fevkâlade çalardı ben hayret ederdim. Bir de Binali Selman ve kardeşi Yaşar Selman. Ne kabiliyetli adamlardı.” (K.K.88)

Bayburt'un Demirözü ilçesinden olan Binali Selman ve Yaşar Selman Bayburt Halk Müziği'ne hayat veren diğer isimlerdir. Özellikle Binali Selman tüm Türkiye'de ismi anılan ve en iyi zurna çalan isimlerdendir. Uzun yıllar İstanbul Radyosu'nda sanatçı olarak çalışmıştır. Bütün nefesli çalgıları ustaca çalabilen Selman, Ney çalışıyla ayrıca ünlenmiştir.

Mustafa Ahıskalıoğlu, Bayburt Halk Müziği'ne en fazla eser kazandıran kişilerden birisidir. Asıl mesleği marangozluktur ancak müziğe olan ilgisi ve yeteneği onu marangozluğun dışında müzikle ilgilenmeye de itmiştir. Bayburt Barları'na söz yazmasıyla bilinir. Bayburt yöresine ait birçok türküde onun imzası vardır; Bir Serçe Vurdum Uçtu, Tiliko Taşta Yatıyor, Ulu Cami direk İster vb.

Yukarıda zikredilen isimlerin dışında Recep Kırıcı, Salih Demir, Fırat Kızıltuğ, Ahmet Kızıltuğ gibi isimlerin Bayburt Halk Müziği'ne katkıları muazzamdır.

2018 yılı itibariyle Bayburt'ta halk müziğinin gelişimine katkıda bulunanlar arasında âşıklar da vardır. Âşık Süphani, Âşık Visalî, Âşık Durali bu âşıklardan birkaç tanesidir. Yörede yapılan şenliklerde, kutlama programlarında, hekât gecelerinde yer alan bu sanatçılarımız Bayburt halk

müziğinin ve âşıklık geleneğinin yaşatılmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bayburt türkülerinin günümüzdeki icracıları arasındadırlar. Bu âşıkların dışında türkülerin gençler müzisyenler tarafından da icra edildiği görülmektedir. Birçoğu aynı zamanda müzik öğretmeni olan genç icracılar Bayburt türkülerinin genç nesiller tarafından öğrenilmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu müzisyenler arasında Ertuğrul Bayhan, Ertuğrul Koçyiğit, Mustafa Serkan Yalçın gibi isimler yer almaktadır. Bayburt türkülerinin tanıtılması amacıyla hazırlanan “Bayburt İçin Çal, Bayburt Türkü Söyle Çoruh’a” gibi projelerde bahsedilen bu genç icracıları görmek mümkündür.

TRT arşivinde 40 adet Bayburt Türküsü yer almaktadır. Bu türküler; Ay Doğar Ayistan’dan, Bugün Günlerden Cumadır Cuma, Söyleyim Bayburt’un Vasef-1 Hâlini, Bayburt Dağlarında Tabakam Kaldı, Vardım ki Yurdundan Ayak Göçürmüş, Sarı Kavun Dilimi, Bebeğin Beşiği Çamdan, Köprünün Altı Diken, Geydim Çarıklarımı, Giderim Yolum Dağdır, Guş Gayadan Seslenir, Sallandım Girdim Bağa, De Get Bayburt De Get Sende Nem Kaldı, Arpalar Orak Oldu, Ben Feleği Gördüm Taştan İnerken, Bacadan Aşıyor Ayvanın Dalı, Baba ben Derviş Miyem, Dur Yerinde Hanım Dur Yerinde, Deli Kız Sinin Geliyor, Gül Koydum Tasma, Karanfil Eker misin, Dünürçüler Geldiler, Bugün Bizde Dügün Var, Karşiki Tarlada Herg Eden Oğlan, Bir Sandığım Var Sırmadan Telden, Al Çuha Mavi Çuha, Ey Gül Dalı Gül Dalı, Kara Basma İz Olur, Örene Bak Örene, Bayburt’un İnce Yolunda, Mendilinde kar Getir, Evlerinin Önü Yonca, Güzel Vasfeyleyim Hallerin Senin, Çini Bilezik Kolunda, Güzel Al Giyinmiş, Kuşburnu derde Derman, Küp Dibinde Pastırma, Koçları Vurdum Deriye.

Ay Doğar Ayistan’dan

Ay doğar Ayistan’dan tara lil lilil li lil li
Gün doğar Gülistan’dan tara lil lilil li lil li
Benim bir sevdiğim var tara lil lilil li lil li
Otuz iki bostandan tara lil lilil li lil li

Ay doğar aya gider tara lil lilil li lil li
Gün doğar güne gider tara lil lilil li lil li
Benim bir sevgilim var tara lil lilil li lil li
Hergün bir yana gider tara lil lilil li lil li

Ay doğar ayazlanır tara lil lilil li lil li
Gün doğar beyazlanır tara lil lilil li lil li

Benim bir sevdiğim var tara lil lilil li lil li
O kız kime nazlanır tara lil lilil li lil li.

Kaynak Kişi: Yaşar Karapınar
Derleyen: Mustafa Hoşsu

Bugün Günlerden Cumadır Cuma

Bugün de günlerden cumadır cuma
Yâr hamama gitme kınanı yuma
Ben seni sevmişem kimseye deme
Zalım felek vurmuş yaram var benim

Bugün de günlerden salıdır salı
Sallan gel sevdiğim sarılak bali
Yoktur bu dünyada yârın emsali
Zalım felek vurdu yaram var benim.
Kaynak Kişi: Binali Selman
Derleyen: Nida Tüfekçi

Söyleyim Bayburt'un VASF-ı Halini

Söyleyim Bayburt'un vASF-ı halini
Ülkede bulunmaz bir eşin Bayburt
Bülbüller çeker ah ü zarını
Seherde ötüşür kuşların Bayburt

Seyret etirafın ziyaretini
Hem şair Zihni'nin imaretini
Bekleriz Bayburt'un vilayetini
Her zevke düşkündür gençlerin Bayburt

Şehit Osman, Duduzar, Bayburt Kalesi
Ne hoş olur yontma taştan binası
On iki mahalle üç bin hanesi
Tam yüz bin nüfusa malikter Bayburt

Kahramanlar eli Bayburt otağı
Şehitler yurdudur bizde Kopdağı

Bizim elin vardır bahçesi bağı
İçinde sallansın sunalar Bayburt

Şingah, Veysel, Zahit, Galer mahlesi
Çoruh çağlar ne hoş gelir sedası
Koruğu sorarsan zevkin yaylası
Ocakta kızarsın şişlerin Bayburt.
Kaynak Kişi: Recep Kırıcı
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Bayburt Dağlarında Tabakam Kaldı

Bayburt dağlarında tabakam kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında kunduram kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında mendilim kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında tabancam kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı.

Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Vardım ki Yurdumdan Ayak Göçürmüş

Vardım ki yurdumdan ayak göçürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

Zihni dert elinden her dem kan ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağiban ağlar
Sünbüller perişan güller hâr ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı.

Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Sarı Kavun Dilimi

Sarı kavunun dilimi
Dost dilimi dilimi
Şu kadın giysin
Mendilimi dilimi

Giderim ben de ben de
Bir ayvam kaldı sende
Ayva gibi sarardım
Din iman yok mu sende

Giderim elinizden
Kurtulam dilinizden
Yeşil baş ördek olsam
Su içmem gölünüzden.

Kaynak Kişi: Faruk Kaleli
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Bebeğin Beşiği Çamdan

Bebeğin beşiği de çamdan
Yuvalandı düştü de damdan
Bey babası gelir Şam'dan
Nenni de nenni de nenni bebek

Kızlar gelin çaydan geçek
Çay bulanık nerden içek
Bebek ölmüş nere gidek
Nenni de nenni de nenni bebek

Bebek beni deyleledi
Yaktı beni kül eyledi
Her kapıya kul eyledi
Nenni de nenni de nenni bebek.

Kaynak Kişi: Binali Selman
Derleyen: Ahmet Yamacı

Köprünün Altı Diken

Köprünün altı diken
Zöhrem yaktın beni gül iken
Allah da seni yaksın
Zöhrem üç günlük gelin iken

(Bağlantı)

Mest ettin de hanım zöhrem mest ettin
El oğlunu sen kendine dost ettin

Köprünün altı desti
Zöhrem kemer belini kesti
Gurbetteki sevdiğim
Zöhrem şimdi aklımdan geçti.

(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Geydim Çarıklarımı

Geydim çarıklarımı
Gel bağla bağlarını
Terkettim gidiyorum
Bayburt'un dağlarını
(Bağlantı)

Aşam tarına rinaynam
Paşam tarına rinaynam
Güzel tarına rinaynam
Yosmam tarına rinaynam

Avluya kurdum testi
Gelen yan vurdu geçti

Emmimoğlu Muhanned
Senin de vahtın geçti
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Recep Kırıcı
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Giderim Yolum Dağdır

Giderim yolum dağdır
Vay bu ne meyvalı bağdır
Ben kazanım yâr yesin
Nice ki canım sağdır
(Bağlantı)

Of böyle kâr
Bu yıl da kaldık bekâr

Giderim yolum kaya
Vay cemalin benzer aya
Eridim hilâl oldum
Günleri saya saya
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Hayriye Temizkalp
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Guş Gayadan Seslenir (Can Maral Can)

Ey ey can maral can guş gayadan seslenir
Can maral ay balam guş gayadan seslenir
Ey ey can maral can yar dizime yaslanır
Can maral ay balam yar dizime yaslanır

Ey ey can maral can ağlama kömür gözlüm
Can maral ay balam ağlama kömür gözlüm
Ey ey can maral can kirpiklerin ıslanır
Can maral ay balam kirpiklerin ıslanır

Ey ey can maral can bu dağda maral gezer
Can maral ay balam bu dağda maral gezer
Ey ey can maral can zülfünü tarar gezer
Can maral ay balam zülfünü tarar gezer

Ey ey can maral can dağ bizim maral bizim
Can maral ay balam dağ bizim maral bizim
Ey ey can maral can eller burda ne gezer
Can maral ay balam eller burda ne gezer.

Kaynak Kişi: Mehmet İpek
Derleyen: Mazlum Nusret Kılıçkırın

Ben Feleği Gördüm

Ben feleği gördüm arştan inerken
Gırlıdı ganadığ celvan ederken, pervan dönerken
(Bağlantı)

Neynim felek neynim ben sana neynim
Gırlıdı ganadığ celvan ederken, pervan dönerken

Yüce dağ başında kurdum aşhane
Vefasız yâr için düştüm daşhane, düştüm daşhane
(Bağlantı)

Yanarım yanarım tütünüğ tütmez
Yaram içerdendir derman kâr etmez, lokman kâr etmez.

Kaynak Kişi: Remzi Çavuldak
Derleyen: Ahmet Yamacı

Bacadan Aşıyor Ayvanın Dalı

Bacadan aşıyor ayvanın dalı
Aman güzel aman ayvanın dalı
Sunam sen güzelsin neylersin malı
Aman güzel aman neylersin malı

Kaleden kaleye minder atarlar
Aman güzel aman minder atarlar
Kızınan gelini bir mi tutarlar
Aman güzel aman bir mi tutarlar

Kaleden kaleye bir demet tütün
Aman güzel aman bir demet tütün
Maşallah geline gerdanı bütün
Aman güzel aman gerdanı bütün

İner çeşmelerden alır suyunu
Aman güzel aman alır suyunu
Kendi güzel ama bilmem huyunu
Aman güzel aman bilmem huyunu.

Kaynak Kişi: Cemal Köse
Derleyen: Yücel Paşmakçı

Baba Ben Derviş Miyem

Baba ben derviş miyem
Kürkümü giymiş miyem
Ben sevdim eller aldı
Niye ben ölmüşmüyem

Odan kireçtir senin
Yüzün güleçtir senin
Elin elime değse
Serin ilaçtır senin

Çıktım dam loğlamaya
Yârimi kollamaya
Yârim dağları aştı
Başladım ağlamaya

Karşıda kara koyun
Tutun çadıra koyun

Yârinden ayrılanın
Adını heste koyun.

Kaynak Kişi: Şakir Şener
Derleyen: Muzaffer Akgün

Gül Koydum Gül Tasına

Gül koydum gül tasına gülüm gülüm
Hamamın ortasına yallah
İşte ben gidiyorum gülüm gülüm
Gel atın terkisine de yallah

Karanfil destesiyem gülüm gülüm
Güzeller hastasıyam yallah
Kız gülün eğri de bitmiş gülüm gülüm
Ben onun ustasıyam yallah

Dağlarda meşelerde gülüm gülüm
Gül suyu şişelerde yallah
Herkes almış yârini gülüm gülüm
Ben kaldım köşelerde yallah.

Kaynak Kişi: Remzi Çavuldak
Derleyen: Ahmet Yamacı

Karanfil Eker Misin

Karanfil eker misin karanfilli yâr karanfilli
Balınan şeker misin karanfilli yâr karanfilli
Bana ettiklerini karanfilli yâr karanfilli
Sen olsan çeker misin karanfilli yâr karanfilli

Karanfil neden olur karanfilli yâr karanfilli
Dökülür denden olur karanfilli yâr karanfilli
Ben ayrılık bilmezdim karanfilli yâr karanfilli
Ayrılık senden olur karanfilli yâr karanfilli

Karanfil ekdim taşa karanfilli yâr karanfilli
Bitmedi kaldı taşa karanfilli yâr karanfilli
Sevda nedir bilmezdim karanfilli yâr karanfilli
O da geldi bu başa karanfilli yâr karanfilli.

Kaynak Kişi: Necmi Şahin
Derleyen: Nida Tüfekçi

Dünürçüler Geldiler

Dünürçüler geldiler güzelim şirinim
El ele görüştüler güzelim şirinim
Söyleşip gülüştüler güzelim şirinim

Ağlama gelin güzelsin güzelsin
Sevdiğine gidersin gidersin (Bağlantı)
Ağlama gelin güzelsin güzelsin
Ananı ne üzersin üzersin

Yengeler başa gelin güzelim şirinim
Saçtılar akça gelin güzelim şirinim
Bülbülden tatlı dilin güzelis şirinim
(Bağlantı)

Çalınır davul zurna güzelim şirinim
Güveyinin saçı sırma güzelim şirinim
Yengenin biri durna güzelim şirinim
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Remzi Çavuldak
Derleyen: Ahmet Yamacı

Karşiki Tarlada Herg Eden Oğlan

Karşiki tarlada herg eden oğlan
Mendilin başından alan oldu mi
Kız Allah'ın seversen doğru söyle
Sümbülü nergizi neçe takarsız

Karşiki tarlada halay çekersiz
Zülfünü yüzüne tel tel dökersiz
Kız Allah'ın seversen doğru söyle
Sümbülü nergizi neçe takarsiz

Karşiki tarlada ekin yolarlar
Ekinin sapını ayrı koyanlar
Kız Allah'ın seversin doğru söyle
Sümbülü nergizi neçe takarsiz.

Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Özcan Tamer

Al Çuha Mavi Çuha

Al çuha mavi çuha
Çuha kenarı yuha
Dün gece neredeydin
Az kaldı aklım çuha

Hey benim ağam
Dal feslidir benim ağam (Bağlantı)
Hey hey benim ağam
Köyler ağası benim ağam
Al çuha boydan artar
Hatem parmağın tartar
Yâri güzel olanın
Gün be gün ömrü artar
(Bağlantı)

Al çuha doldurayım
Mor yaka koydurayım
Kız sen bana gelmezsen
Ben kendimi vurayım.

Kaynak Kişi: Zakir Peksert
Derleyen: Neriman Tüfekçi

Kara Basma İz Olur

Kara basma iz olur
Güzellerde naz olur
Gündüz gelme gece gel
Eller duyar söz olur

Hop ninnayı ninnayı
Gel oynay oynay (Bağlantı)

Kara basma kayarsın
Sen benimle ayarsın
Asker olduğum zaman
Günlerimi sayarsın
(Bağlantı)

Kar üstüne kar damlar
Dayanmaz buna canlar
Ne zaman düğünümüz
Sayılmıyor bu aylar
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Mustafa Ahıskalı
Derleyen: Nida Tüfekçi

Örene Bak Örene

Örene bak örene (2)
Dağda saban sürene de loy loy
Nasıl kurban olmayım (2)
Seni bana verene de loy loy

Dağ başında tülürler (2)
Olur da dökülürler de loy loy
Oğlan mendilin düştü (2)
Ben kaldırsam görürler de loy loy

Kaynak Kişi: Alaattin Gündem
Derleyen: Muharrem Akkuş

Bayburt'un İnce Yolunda

Bayburt'un ince yolunda
Bir ayva buldum dalında
Ayva benim hayalimde, halımda

Vay Şen ol Bayburt Şen ol sende nem kaldı
Tezkerem yanaŐtı uę gnm kaldı (Bağlantı)

Bayburt kalasında kaftanım kaldı
Yeleğim dikildi düğmesi kaldı
(Bağlantı)

Bayburt kalasında top gülüm kaldı
Gln daldasında smblm kaldı.
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Remzi avuldak
Derleyen: Ahmet Yamacı

Güzel Vasfeleyim Senin Hallerin

Yr güzel vasfeleyim hallerin senin a beyler
Aleme destandır dillerin senin
Kemere yakıŐır bellerin senin
İncidendir aman aman diŐlerin senin
Sırmadandır aman aman saçların senin

Bayburt'ta bir güzel bir meral gördüm
Zülüflerin yüzünde taralı gördüm (Bağlantı)
Ben yri gördüm

Yr yüz bin usta gelsin yapsın otağını a beyler
Yüz bin kullukum var yüz bin ırağı
Yüz bin bade dolsun yüz bin saki

Altından testi var gümüş tarağı
Adamı öldürür bu kağı halı
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Remzi Çavuldak
Derleyen: Zakir Peksert

Zay Oldum Geze Geze

Zay oldum geze geze
Geldim şingah'ın düze
Düğün kalmasın güze

Sevdim inandım, sözüne kandım
Ateşe yandım gel gel (Bağlantı)
Bayburtlu pek naza gelmez
Yandı ciğerim gel gel

Koruğun askı bağı
Göz yaşım sevda çağı
Arada şehit dağı
(Bağlantı)

Kaynak Kişi: Remzi Çavuldak

3.3.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Türküler

Evlerinin önü yonca
Yonca kalkar dal boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Celal oğlan olmayınca

Evlerinin önü yoldur
Yolun sonu karakoldur
Kız destini bizden doldur
Gözyaşını birden dindir (K.K.69)

Cıvrılı attım duvara
Elçi yolladım o yâra

Yârin elçisi gelmiş
Eli boş yüzü kara

Cıyırğın urganıyam
Al üstün yorganıyam
Anam babam böyüttü
El oğlu gurbanıyam

Cıyırıhtan urganım var
Kadife yorganım var
Yâr yanıma gelirse
Kara koç gurbanım var (K.K. 69)

Eşiğin altında çift yılan yatar
Eşinden ayrılan bir tevür öter
Yâr sinen üstüne de nenni nenni
Al memenin üstüne ırgala beni

Eşiğin altında çift soyuh göze
Anne ben vuruldum şu giden kıza
Memeleri benzer kaytan karpuz
Yâr sinen üstüne nenni de nenni
Al memenin üstünde ırgala beni (K.K. 69)

Dur yerinde yerinde, dur yerinde yerinde
Say yerinde yerinde. Say yerinde yerinde
Laz bişürmüş lahana, laz bişürmüş lahana
Kıydım koydum sahana, kıydım koydum sahana.

Dur yerinde yerinde, dur yerinde yerinde
Say yerinde yerinde, say yerinde yerinde
Lazın bir uşağı var, lazın bir uşağı var
Çemberden kuşağı var çemberden kuşağı var. (K.K. 33)

Tepsi tepsi börekler
Kat kat oldu çörekler
Habu köyün kızına
Dayanmıyor yürekler

Dem dem dirili dirili lay lay
Dem dem dirili dirili lay lay

İkbalim balık değil
Tutam onu torunan
Ne yapayım sevdiğim
Sevilemem zorunan
Dem dem dirili dirili lay lay
Dem dem dirili dirili lay lay
İkbala bak ikbala
Elimi attım bala
İkbalim olsa idi
Kalmazdım böyle hala.
Dem dem dirili dirili lay lay
Dem dem dirili dirili lay lay. (K.K. 19)

Elinde nacak
Sandım vuracak
Mahallenin puştı
Ölüp beni alacak

Elinde hıştı
Sıyrıldı düştü
Mahallenin puştı
Payıma düştü. (K.K. 56)

Atma türkü atalım
Yüreğini yakalım
Eski çaruhlarımı
Boğazuna takarım

Kulağında küpeler
Işığına gezerim
Sizin gibi kızları
Ayah altına ezerim

Elinde kayış
Köşeyi savuş

Askerden mi geldin
Tarfiyeli çavuş (K.K. 33)

Koçları vurdum dereye
Öldüm araya araya
Derdi kolların guruya
Miltan yara dar geliyor
Türkü söylemek zor geliyor.

Yüce dağ başında kar bölük bölük
Esmeye seher yeli ciğerim delik
Zaten ben olmuşam yaralı geyik
Söyletmeyin kızlar ciğerim ezik.

Yüce dağ başında nemli kar idim
Yel vurdukça ılgıt ılgıt eridim
Evvel köyün sevgilisi ben idim
Şimdi aralardan bakan ben oldum. (K.K.92)

Alçak ceviz dalları
Salla beyaz kolları
Nerden geleyim nerden
Baban kesmiş yolları

Çık kaleden at beni
İn aşağı tut beni
Dün gece uyumadım
Salla da uyut beni

Daldan dala ip gerdim
İpekli mendil serdim
Gavurun oğlunu
Candan yürekten sevdim

Mercimek guruttun mi
Sen beni unuttun mi
Sen beni unutalı
Gözyaşım guruttun mi

Mercimek koydum aşı
Kaynadı daşı daşı
Evel sever alurlar
Sonra gaharlar başa

Mercimeğin tohumu
Alamadım uyhumu
Girsem yârin yanına
Alsam seher uyhumu (K.K. 56)

Armuttan kayacağım
Sallan gel göreceğim
O boyun nazar almış
Nazarlık takacağım

Armut dalda bir sıra
Yârim getti mısıra
Koyun olup melesem
Yârimin ardı sıra

Armut dalda da yerde
Bülbül öter her yerde
Felek vurdu ayırdı
Her birimiz bir yerde

Ocak başına maşa
Kâtip gel beni boşa
Boşarsan şimdi boşa
Kalmasın kara kışa (K.K. 91)

Ben inemem ahuruna
Vurur beni gatırı
Dünya malını değer
Sevdiğimin hatırı

Ey emicemin oğlu
Döverini yan eyle
Beni eller alıyor
Benim için gan eyle

Ey emicemin gızı
Sen goyun ol ben guzu
Garanluh odalara
Goysalar ikimizi. (K.K. 33)

Gide gide yoruldum
Bir daş buldum oturdum
Keratanın oğluna
Bir bahışta vuruldum

Başına çit oyalar
Gelin mi olacasun
Almiyacığım seni
Deli mi olacasun (K.K. 70)

Çıktım ambar koluna
Baktım yârin yoluna
Baka baka kör oldum
Uğursuzun yoluna

Hızarı çeke çeke
Kaldı hızarın zarı
Yeşil sandala benzer
Şu kızların mezarı

Mezarım yol üstüne
Gelen geçen oynasın
Mezarıma su koşun
Çayır çimen bağlasın

Kaynanam kara kazık
Yazık geline yazık
Kaynananın götüne
Dört çatallı bir kazık

Kaynanayı ne etmeli
Merdivenden atmalı
Yandım gelin diyende
Altına odun atmalı.(K.K.56)

Elleri elçekli gelin
Kolları kolçaklı gelin
Bir güveç paçayı yedi
Cır cır bacaklı gelin

Saçları gedik kaynana
Dişleri gedik kaynana
Oğlun şeker getirdi
Sensiz yedik kaynana

Kaynanam kara tarak
Başıma batar
Kaynatam sahar
Avluda yatar.

Görümüm keskin makas
Altından keser
Kaynım küçük sahar
Avluda yatar.(K.K.56)

3.4. Ağıtlar

Ağıt, bir toplumda yaşanan herhangi bir acı olayın ardından feryat tarzında söylenen ezgili şiirlerdir. Daha çok kadınlar tarafından söylenmektedir. “Ağıt sözcüğü, ağlamak, agu ve yükselmek, yukarı kalkmak anlamındaki ‘ağmak’ fiili ile ilişkilendirildiğinde agu, acı, feryat, ağlaşma ve haykırışların yükselmesi anlamına gelir” (Aslan, 2010: 161). Ayrılık, gurbet, doğal afetler gibi birçok konuda söylenebildiği gibi ağıtlar en çok ölüm olayı üzerine söylenmektedir. Yapı olarak türkülere benzese de herhangi bir müzik aleti kullanılmaması yönüyle ayrılır. Ağıtlar söylendiği an kayıda geçmezse sonradan tespit etmek güçtür. Çünkü yaşanan acı olayın verdiği üzüntü ve kederle “o an” söylenen cümleler sonradan unutulabilmektedir. Çalışma kapsamında Bayburtlu âşıkların söylediği ağıtların dışında yörenin köylerinde yaşanan acılı olayların ardından söylenen ağıtlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.4.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Ağıtlar

Dağtarla Köyü’nde kız davası yüzünden bir vurgun olmuştur. Hacı Ali isminde genç bir delikanlı öldürülmüş ve bunun üzerine bir ağıt yakılmıştır:

“Üç kurşun atıldı
Dağlar seslendi
Hacali vuruldu
Dağa yaslandı
Başım yastıkdadur
Gözüm yoldadur
Gavuş Nazir gardaş
Başım dardadur.” (K.K. 40)

Köyün birinde düğün günü birbiriyle vuruşan öküzleri ayırmaya çalışan damadı, sahibi olduğu öküzler tanımamış ve öldürmüşler. Bu olayın üzerine damat için yakılan ağıt şu şekildedir:

Camışları vurdum bayıra
Dövüşe dövüşe indi çayıra
Sesleyin güveyiyi gelsin
Camışları ayırmaya
Bugün günlerden pazardır Pazar
Kelkit'in mollası çeyizim yazar
Köyün güzeliydi verdiler nazar
Zalım camış yaraladı yârimi
Eğdi boynunu döktü kanını. (K.K.31)

Bayburt'un Baksı köyünde bir eve gelin getirilirken avlunun uçması sonucu gelin göçüğün altında kalır ve vefat eder. Bunun üzerine şu ağıt yakılır:

Bahsı'nın düzünde çalı bitti mi
Anneme babama haber gitti mi
Babama söyleyin durmadan gelsin
Anama söyleyin düğürçü kabını yıkamadan gelsin (K.K. 70).

3.5. Atasözü

“İlk söyleyenlerini belirleyemediğimiz atasözleri hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisad, terbiye, gelenek görenek ile tabiat olaylarından, teknikten vb. çıkacak kuralları somuttan soyuta giden bir yolla söz ve yazıyla nesilden nesile aktarılan hikmetli cümlelerdir” (Güzel ve Torun, 2010: 197).

“Aydın Oy, atasözlerinin diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü olmadığını, türkü, masal, destan, koşma gibi türlerin içinde ya da günlük konuşmalarda söz

arasında geçtiğini, böyle olmakla birlikte sanat gücü yönünden yüksek bir özellik kazanmış olmalarından dolayı ayrı bir türmüş gibi inceleme konusu olduğunu söyler” (Öcal Oğuz vd, 2007:163). Atasözleri, uzun yıllar boyu yaşanan olaylar, tecrübeler sonucu ortaya çıkmış ve doğruluğu defalarca sınıandıktan sonra kalıcı hale gelmiştir.

“Türk halk hayatında dinî hükümler ve hukukî prensipler yanında saygı gören atalar sözü millî, irkî ve insanî vasıfları ile her türlü konuyu ele alan eserlerdir. “Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır”da tabiat hadisesini, “ayağını yorganına göre uzat”da ahlâk ve iktisad dersini buluruz” (Elçin, 2004: 628).

Eski Türkçede atasözü yerine “sab, sav, darb-ı mesel” kavramları kullanılmıştır. Atasözlerinin bilinen en eski örneklerine Orhun Yazıtları’nda, Divân-ı Lugatı’t-Türk’te ve Uygur dönemi yazılı metinlerinde rastlanmaktadır. Bu eserlerin yanısıra Kitâb-ı Dedem Korkut’ta da çok sayıda atasözü örneğine rastlamak mümkündür.

Atasözlerinin kendine has birtakım özellikleri vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Atasözleri kısa ve özlü cümlelerdir. Kalıp ifadelerden oluşur bu yüzden içindeki kelimeler değiştirilemez.
- Ritmik bir yapıya sahiptir.
- Belli bir tecrübe ve birikimin ürünü oldukları için uzun vadede ortaya çıkarlar.
- Atasözlerinde amaç ders çıkarmak ve öğüt vermektir.
- Atasözleri sosyal olaylar, tabiat olayları ve günlük yaşam hakkında bilgi verir.

3.5.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Atasözleri

Adam ahabından belli olur.
Ağanın malı gider, hizmetkârın canı.
Alamadığın öküzün kuyruğunu tutma.
Anası ne ki danası ne ola.
Arsız olup asılma, sefil olup basılma.
Aş pişirenin, iş kotaranındır.
Atta karın (y)igitte burun olur.
Az yiyen melek, çok yiyen helak olur.
Az zekat çok belayı götürür.
Bağ çapa ister, tarla sapan.
Bayram ekmeğiyle it tavlalmaz.

Ben umarım bacımdan, bacım ağlar acından.
Bir kız düşerse yerine, düşmezse yerin dibine.
Bir kız eğer iyi bir aileye gelin giderse mutlu olur ama tam tersi olursa mutsuz olur.

Boklu, sidikliyi beğenmezmiş.
Boş torbaya at gelmez.
Cahil ile sohbet edeceğine ısırganla taharet et.
Cahile laf anlatmaya çalışmak boşuna bir uğraştır.
Çok çalışanın hakkı yaban tezeğidir.
Çok gezen kaluk, bok getirir.
Dadananla kuduran birdir.
Deli kız akıllı gelin olur.
Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.
El zanneder ki köroğlu kır attan fayda gördü. Yazın nalı tüketti, kışın arpayı.
El eli yur, el döner yüzü yur.
Elin eliyle yılan tut, onu da yalan tut.
Elti eltinin mektubunu okumaz.
Eskisi olmayanın yenisi olmaz.
Er'in seni sağ sever, komşun seni tok sever.
Erken kalkan yol alır, tez evlenen döl alır.
Evinde pişmez bulgur aşısı, kendi gezer bölükbaşı.
Gösterdiği tavır ile yaşadığı hayat bağdaşmayan kişiler için kullanılır.
Goçluk guzu kom önünde belli olur.
Götüne bakmaz, aslan dağına oduna gider.
İçinde bilindiği durum yapmak istediği şeye uygun olmayan kişiler ve durumlar için kullanılır.

Gumanın bohçası sandığa sığar da eltininki sığmaz.
Hak için kurban, küp için kavurma kesilir.
Hem ehli, hem şoför mehli, hem elli guruş hem de ezemgilin gapının öni.
Her şeyin kendi istediği gibi olmasını söyleyen kişiler için kullanılır.

Horoz ölmüş gözü çöplükte kalmış.
İt boku em'e yaradı, o da sıçtı kuyladı.
İşe yarayacak bir durumun tersine dönmesi.

İtinen merege girilmez.
İt ite buyurmuş it de kuyruğuna.
Bir iş yapılacakken kişilerin sürekli başkalarına talimat vermesi anlamında kullanılır.

İt utansa don giyerdi.

İti korkut ama öldürme.

Kar dağa çıkanda lezzetli olur.

Kış kışlığını, puşt puştluğunu yapar.

Her şey olması gerektiği gibi olur anlamında kullanılır.

Kilitle kapıyı, hırsız tutma komşuyu.

Başkalarını haksız yere suçlamamak için kişinin kendi tedbirini alması gerektiği anlatılır.

Korunga yiyen öküzün tırnağına mih geçmez.

Kurtlar gocayanda köpekler üregen olur.

Kurt getdi yazıya, meydan galdi cıngılı taziya

Bir işin uzmanı ortadan kaybolunca iş bilmeyenler ortaya çıkar anlamında kullanılır.

Kurdun adı çıkar, tilki dünyayı yutar.

Kurt daha tehlikeli olmasıyla bilinir ancak tilkinin kurnazlığı daha tehlikelidir.

Kurdun adı çıkmış tilki baş keser.

Müslüman dini eşkere gerek.

Müslüman dinini saklamaz.

Ortak tarlayı turnalar biçer.

Oyma akıl ile koyma akıl bir olmaz.

Başkalarının verdiği akıl kişinin kendi akli gibi olmaz manasında kullanılır.

Oynaşına güvenen ersiz kalır.

Oynaş sevgili anlamındadır.

Oyuna giren porsuk kuyruğunu sallar.

Bir iş neyi gerektiriyorsa o yapılmalı.

Ögüt ögüt gılılı zırt.

Ne kadar nasihat edilse de sonucun değişmediği durumlar için kullanılır.

Puştluğa dağlar dayanmaz.

Sarayın sadakası sarayda kalır.

Sırtı kaşınan keçi, çobanın değneğine sürtünür.

Sokma akıl beş adım gider.

Soğuğa kabadayılık olmaz.

Söz bilmeyen çavuşlar, gılıgımı avuçlar.

Tamah ettük mala, gızı verdük lala.
Tandır sıcakken ekmek tutar.
Bir şey sıcağı sıcağına yapıldığında anlamlı olur.

Tilkiye sormuşlar tavuk sever misin? Yan yatmış.
Yaptığın bana, öğrendiğin sana.
Yatsılık töre amma olmayagöre.
Bazı şeyler kuraldır ama yapılacak bir şey yoksa onun kural olması bir anlam ifade etmez.

Yaza çıkardım danayı, beğenmez oldu anayı.
Yazın yuntusu kışa nevaledir.
Ye kavurmayı iç suyu et olsun, ye hediği iç suyu dert olsun.
Yoldan aşığı düşme, sidik attıran çok olur.

3.6. Deyimler

“Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir” (Elçin, 2004: 644). Deyimler, atasözleri gibi kalıplaşmış ve ait olduğu toplumun ortak hafızasına kazanmış ifadelerdir. Konuşmaya akıcılık ve derinlik katarak anlamın zenginleşmesini sağlarlar.

“Deyimler, atalar sözünde olduğu gibi soyut kavramları açıklamak için somut kavramlara başvururlar. Deyimleri teşkil eden kelime gruplarında benzetme yolu ile yapılanların hepsi veya biri gerçek anlamlarının dışında ve fakat anlam içindedirler. Misaller; Hanımeli; Aslanağzı” (Elçin, 2004: 644).

Deyimlerin biçim özelliklerini ve işlevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Deyimler kalıplaşmış sözlerdir ve birçoğu mastar halindedir.
- Deyimler her zaman fiil kalıplarıyla kullanılırlar.
- Deyimlerde anlatımlar abartılı olabilmektedir.
- Deyimlerdeki kelimelerin yerine eş anlamlıları kullanılmaz.
- Deyimlerin amacı öğüt vermek değildir. Deyimler bir kavramı ilgi çekici bir üslupla anlatmaya çalışmaktır.

3.6.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Deyimler

Aç garın, yüksek nalın, salın ha salın.
Bir kişinin durumu iyi değildir ama görünüşü bunu belli etmez.

Adını ademden bokunu bademden saymak.
Agop'un gazı, Karporos'un atı gibi yemek.
Agop ve Karporos Bayburt'ta yaşayan ermeni komutanlardandır.

Ağam benim arkam ben kimseden korkmam.
Ağzı bir horum ot tutmamak.
Sır tutamayan kişiler için kullanılır.

Ağız ağız değil lor gurası.
Lor gurası lor peynirinin koyulduğu küçük toprak kap.

Alana tulana karışmak.
Ali kıran baş kesen.
Arttan girip gorttan çıkmak.
Konudan konuya atlamak.

Ayağını almak.
Ayn oyun etmek.
Ay bacayı geçti.
Aynı deliğe işemek.
Aynı fikirde olmak anlamındadır.

Beni, bilen kurtlar yesin.
Ben duriram da gurbanlık durmir.
Olayların kontrolünün kişinin elinden çıkması anlamındadır.

Benden çıktı bir gada, kime gidem imdada.
Kişinin kendi ailesinde olan bir problemleri başkalarına anlatamaması anlamındadır.

Bir gelin aldık Ostuğ'dan, başı kalkmaz yastıktan.
Bizim kız bizden kaçar, başını örter kışını açar.
Boyu sırık aklı pıssırık.
Bulduğu gün godunan, bulamadığı gün avucunan.
Got yaklaşık 9 kg'lık ağırlığı ifade eder. Yani malı olunca fazla fazla olmayınca az veren kişiler için kullanılır.

Cin atına binmek.
Çok sinirlenmek.

Çobansız köyde değneksiz gezmek.
Çulunu sudan çıkarmak.
Her işin üstesinden gelebilecek kabiliyete sahip olmak.

Davun yemek.
Dili diyir götü yiyir.
Diline dil, götüne zil.
Ehli zehli kaçmak.
Kendinden geçmek, fenalaşmak.

Epciğim eğirir, epciğim dokur, dandıkı karı kesilir.
Hiçbir eş beceremeyen insanlar aletlerin yaptığı işlerle övünürler.

Eyledik aştık, goyerdik gaçtık.
Fışgı didmek.
Fışgı, tezeğin küçük parçalardaki halidir. Bir iş karıştırmak anlamındadır.

Gelin geçti terege, terек geçti merege.
Yeni gelinler gelin geldikleri evin tereğine kendi eşyalarını dizerler. Eski eşyalar da kaldırılır. Hem bunu vurgulamak hem de gelinin beceriksizliğini vurgulamak için kullanılır.

Gıdığı bala batmak.
Gıdır gıdır olmak.
Yerinde duramamak, telaşlanmak.

Gitti altın oluklar, kaldı götü yoluklar.
Bir yerdeki akıllı kimselerin oradan ayrılıp geride kalanların ise işe yaramayan kişiler olduğunu belirtmek için kullanılır.

Gopçasına göre ilik açılır.
Görkemi güzel dağ armudu.
Görünüşü güzel ancak özü bir şey ifade etmeyen kişiler veya durumlar için kullanılır.

Gözleri ışıklamak.
Kendisine gelmek.
Götü delikli ziyaret.
Bir kişinin değersizliğini vurgulamak için kullanılır.

Gumul olmak.

Hanım ezem ay ışığına zeytin siliyor.

Bir işin olmayacak vakitte yapıldığını vurgulamak için kullanılır.

Harman ağız.

Büyük ağızlı veya büyük laflar eden kişiler için kullanılır.

Hazırın karıları.

Her işi makinayla yapan kadınlar için söylenir.

Hiçbir şeyden geri kalmamak.

Hozan tilkisi.

Nadasa bırakılan tarlaya hozan denir. Hozan tilkisi de zayıf ve çelimsizdir. Karnı doymayan anlamında kullanılır.

İlmini almak.

Bir şeyin nasıl yapıldığını veya en önemli püf noktalarını öğrenmek.

İtim ürür götü dinilir.

Kişinin karşısındakini dikkate almadığı durumlar için kullanılır.

Kanı kaynamak.

Karıncaı sikip belini incitmemek.

Bir şeyi yaparken kimseye hissettirmeden sessizce halletmek.

Kenarda durup ortada bulunmak.

Hiçbir işe karışmayıp işin sonunda ödüle ortak olmak anlamındadır.

Kenger ağız.

Kerti kız.

Kırtık yüz.

Kız nişanlı, gelin iki canlı, kocakarının hali belli.

Kim kime hayın, şeytan ona tayın.

Kimin arabasına binerse onun düdüğünü çalmak.

Kork korkmazdan, utan utanmazdan.

Kulplu tas yere kupas.

Kim ne hak ediyorsa ona lâyıktır.

Kurbağa demiş ki çok söz bilirem de ağzıma su dolir.

Bir konu hakkında yorum yapılmasını engelleyen durumlar olduğunu belirtmek için kullanılır.

Kurt ölmüş, tilkinin seyranı.

Kuyruğu dik tutmak.

Savunduğu şeyden sonuna kadar vazgeçmemek.

Kuyruğu titretmek.

Kürt çalar, cingen oynar.

Karışık veya dağınık ortamlar için kullanılır.

Leyleği havada görmek.

Nazdan nezük çöpten bilezük.

Çok kibarmış gibi gözüken ama aslında öyle olmayan kişiler için kullanılır.

Ne düşün görmüş oynamış, ne ölü görmüş ağlamış.

Nefesi götünden almak.

Çok yorulmak.

Oğlan evinde bir şey yok, kız evi dambur dumbur.

Kişinin kendi kendine bir iş tamamlanmış havasına girmesi anlamındadır.

Ossuruğu ipe dizmek.

Bir işi yokuşa sürmek anlamındadır.

Para diye iti kırkmak.

Parayla penpez oynamak.

Poh(bok) üstün poh, yaz keşiş ağa yaz.

Anlamı tam olarak bilinmemektedir. Ancak arap alfabesine bir gönderme yapılmaktadır.

Rapata yüz.

Yüzü büyük ve geniş olan kimseler için kullanılır.

Saçı uzun aklı kısa.

Seleyi suya vermek.

Sen ağa, ben ağa, inekleri kim sağa.

Sulu göz.

Teneke kırıklı.

Tilki deliğe girememiş, götüne çalı bağlamış.

Olmayacak bir işin olmayacak bir çözümle yapılmaya çalışılması anlamındadır.

Tavuk kakar böcüğü, kalkar öğrenir cücüğü.

Toydur düğündür, o da bi gündür.

Üregi (yüreği) ağzına gelmek.

Çok korkmak.

Ürük sürük olmak.

Üzüne(yüzüne) heris olmak.

Olumsuz anlamda yüzünü görmek itememek anlamındadır.

Üzünü (yüzünü) dökmek.

Suratını asmak anlamındadır.

Yağmurlar yağdı da yarıklar mı kapandı.

Yiyen iki adam olmaz ama iyi bir adam olur.

Yoldan geçen it, gel götümü did.

Yol bir, maslahat iki.

Bir davranışla iki işi halletmek

3.7. Bilmeceler

Bilmeceler, insan, hayvan, eşya, bitki gibi unsurları akıl ve zekâ yoluyla soyut kavram ve kapalı anlatımlarla bulmaya yarayan sözlerdir. “İnsanların hoş zaman geçirmek, birbirlerini denemek, saygı görmek ve güven kazanmak amacıyla sorulan bilmeceler. Sorularının hazırlanması, sorulması ve bulunması akıl, zekâ, dikkat ve yetenek gerektiren bir söz sanatıdır” (Aslan, 2010:304). Divan-ı Lugati't-Türk'te, Türklerin bilmece yerine “tabuzgu, tabuzguk, tabzug” kelimelerini kullandıkları görülmektedir. Anadolu sahasında ise bilmece yerine, “muamma” veya “lugaz” terimleri kullanılmıştır.

Bilmece'nin kökeni ile ilgili Mehmet Aça (2007:199) şunları ifade etmektedir:

Bilmecelerin kökleri mitolojik düşünceye kadar götürülmektedir. İlkel dönemlerde toplumlar, korku ve korkuyla karışık saygı duydukları varlıkların adlarını doğrudan zikretmekten kaçınmışlar, bunun yerine en belirgin özelliklerini kullanarak onlardan bahsetmişlerdir. Örnek vermek gerekirse ormanda avlanan avcı, kendisi için tehlike arz edebilecek canlıların adlarını doğrudan zikretmekten kaçınmış, zikrettiği takdirde bu canlıların birdenbire ortaya çıkarak kendisine zarar vereceğine inanmıştır. Bu tabu ve canlılara yönelik betimlemeler, bilmecelerin ortaya çıkması açısından önemlidir. Ayrıca, bazı mitolojik metinlerde bilmecelerin sınama

unsuru olarak kullanıldığı da görülmektedir. Kahraman kendisine sorulan bilmeceyi çözdüğü takdirde ülkenin başına getirilecek ya da ölümden kurtulabilecektir.

Bilmeceler halk edebiyatının anonim ürünleridir. Diğer anonim türlerde olduğu gibi bilmecelerin de ilk yaratıcı vardır ancak bilmeceler bir toplumda sorulduktan sonra yayılır ve artık halkın ortak malı olur. Bilmeceler sade bir dille manzum veya mensur olarak söylenebilir. Ölçü bakımından 7’li veya 8’li hece ölçüsü ile söylenir.

Edebiyatımızda bilmeceler ile ilgili tasnif çalışmaları yapan birçok araştırmacı vardır. Sami Akalın bilmeceleri şekil özelliklerine göre sıralamıştır. Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz bilmeceleri konularına göre sınıflandırmıştır. Şükrü Elçin, bilmeceleri *Anonim Mahsüller* ve *Ferdi Eserler* olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Anonim mahsüller de kendi içerisinde manzum ve mensur bilmeceler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ferdi eserler ise saz şairleri tarafından söylenen ve yazıya geçirilen bilmecelerdir. İlhan Başgöz ve Tietze bilmeceler ile ilgili hazırladıkları çalışmada bilmeceleri şu başlıklar altında toplamışlardır:

1. Tek karşılığı olan bilmeceler
2. Karşılıkları birden fazla olan bilmeceler
3. Bilgi ölçen bilmeceler
4. Sözcüğün parçası üzerine kurulan bilmeceler
5. Şaka, alay bilmeceleri.

Pertev Naili Boratav Bilmeceleri söyleyiş özelliklerine göre dört gruba ayırır (Güzel ve Torun, 2010: 203-204):

1. Başlangıçları kalıplaşmış olanlar:
 - a) metel metel; mesel mesel: bilmece bildirmece, tapmaca gibi türün adı anılarak başlayanlar
 - b) “Benim bir oğlum var; benim bir kızım var.” sözleriyle başlayanlar.
 - c) “Bir acayip nesne gördüm.” diye başlayanlar.
 - d) “Ol nedir kim?” sorusu ile başlayanlar.
2. Soruları ses taklidine sınırlanan bilmeceler:
 - a) Vınn...vıt. Bunu bilmeyen it. (Sapan taşı)
3. Kelime oyunlarına dayanan bilmeceler:
 - a) Bir kelimeyi hecelere bölerek şaşırtıcı bir soru çıkarmakla elde edilenler: Tiren gelir İS diye, makinist vurur TAN diye, kömürcü anahtarı kaybetmiş, kondüktör bağırır BUL diye. (İstanbul)

- b) Kelime oyunu, bir kelimenin iki anlamlı olmasına dayanır; soruyu çözümlenecek olan bu durum şaşırtır.

Bu yıl yulaf kıtlığı olacak öküzler göğe çekilecek.

Bu bilmecede “gök” kelimesinin ikinci anlamı olan çayır, otlak sorulmaktadır.

- c) İki anlamlılık kelimelerden değil de tanımlamanın kendisinden gelir; çözüm tanımlamanın ilk akla getirdiği (çoğu kez ayıp) şeyden tamamıyla başka bir nesne ya da olaydır.
- d) Soru kasıtlı vurgu, ya da duraklama yanlışlıkları yapılarak olmayacak şeyleri olmuş gibi söyleme biçiminde konulmuştur.

Han kapısından sığmaz, fındık kabuğuna sığar.

Bu bilmecede sorulan han kapısından sığmadığı hâlde, fındık kabuğuna sığan nesne değil; “han” ve “fındık” kelimelerinin özne olarak kullandıkları cümlenin kendisidir.

4. Aynı bir nesneyi olumlu ve olumsuz –çelişkili- önermeler ile tanımlanarak çözümü güçleştirilen bilmeceler:

Soluğu var canı yok, kaburgası var kanı yok. (Körük)

3.7.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Bilmeceler

Burda bağurur, garşıda doğurur. (Tabanca)

Oy hürüdü hürüdü
Orta kapının kilidi
Kız Allahın seversen
Yatsıda size gelen kimidi? (Uyku)

Dağdan gelir dağ gibi
Kolları budak gibi
Eğilir su içmeye
Bağırır hodak gibi. (Araba, kağrı)

Oturdum önüne,
Uydurdum deliğine. (Sandık kilidi)

Sıra sıra dururlar, İçleri doludurlar.	(Terek)
İki merak, bir direk.	(Burun)
Canlıdan cansız doğar, Bembeyaz tüysüz doğar.	(Yumurta)
Pat burada, pat kapı ardında.	(Süpürge)
Fındılı fıstık duvara astık.	(Elek)
Karınca kaderince Yol açar ince ince.	(Dikiş Makinası)
Yol üstünde kilitli sandık.	(Mezar)
Allah yapar yapısını, Kul açar kapısını.	(Karpuz)
Allahımın işleri Gıvır gıvır saçları Ağzı var dili var Hani bunun dişleri.	(Kadın cinsel uzvu)
Eski fani oldu dilber.	(Fani: saman / dilber: buğday)
El keser, Elim keser, Su vurdukça, Kan keser.	(Kına)
Karşıda ay doğdu, Gölgesi adam boğdu, Anası kız iken Kızından uşah doğdu.	(Patates)
Kara koyun, Kuyruğu uzun,	

Yazın gider Kışın gelir.	(Soba)
Ambarı kırmızı, buğdası beyaz.	(Kuşburnu)
Etten kantar altını tartar.	(Kulak)
Urumelinden, ağzı belinden.	(Yayık)
Kepçe kaşık, duvara yapışık.	(Kulak)
Bir küçücük füzene, Dünyayı koyar düzene.	(İğne)
Bir küçücük fil taşı, Dolanır dağı taşı.	(Göz)
Kat kat üstüne, Kat kat üstüne, En küçüğü en üstüne.	(Hayvan pisliği)
Ezerem, büberem, Duvar dibine düzerem.	(Mart ayı)
Aslım aslım asla beni Pencereden sesle beni Ben ağır misafirem Şekerinen besle beni.	(Ramazan ayı)
Oy melemez melemez Tandur başına gelemiz Gelse bile duramaz.	(Tereyağı)
Kuyu, Kuyunun içinde suyu, Suyun içinde yılan, Yılanın ağzında mercan.	(Gaz lambası)

Babam baştan yukarı,
Kalem kaştan yukarı,
Kuşlardan bir kuş vardır,
Dizi baştan yukarı. (Çekirge)

Yol üstünde ölü yatar,
Ellimin körü yatar,
Bir tekme vurdum,
Lavur luvur öter. (Yayıık)

Sallama şeker
Sağ beli büker
Bir sallanmada
Kırk teli döker. (Tırpan)

Ağzı gümüş
Dünyayı yemiş
Gene doymamış. (Tırpan)

Dal Üstünde kilitli sandık. (Ceviz)

Mesel mesel mâliki,
Oğul uzak on iki,
İki de kazığı var
Yerde çürür büyüğü. (Çadır)

Çimer çimer kazığa biner. (Sürgüç)

Ay varken açarlar gün varken kaçarlar. (Yıldızlar)

Attım atana
Değdi kotana
Sudaki balık
Vurdu kenara. (Yıldırım)

Yengemin etekleri, süpürür hendekleri. (Tavuk)

3.8. Tekerlemeler

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te tekerleme: "1. Çoğunlukla basma kalıp söz 2. Masalların, genellikle başında bulunan "Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde." gibi uyaklı giriş ve ara sözler." olarak tanımlanmaktadır.

Tekerleme kavramına kaynaklarda "Masallara başlarken söylenen yarı anlamlı yarı anlamsız sözler"; "Saçma sapan mukaddime. Masal tekerlemesi" ; Çoğunlukla masalların başında bulunan kafiyeli giriş sözleri, saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı, orta oyununda özellikle Kavuklu'nun kullandığı sözler"; "Karşdakini yanıltıp başka şey söylemesine yol açacak biçimde düzenlenmiş sözler"; "Süratle söylenirken yanılmaması güç olan tabirler ki, bilmece gibi oyun şeklinde söylenir." gibi anlamlar yüklenmiştir (Güzel ve Torun, 2010: 210).

Tekerlemelerin tanımı ve sınırları çok net olmasa da bazı temel özellikleri vardır. Bu özellikler şu şekilde özetlenebilir:

- Tekerlemeler belli bir ana konudan yoksundur. Manalarından çok fonksiyonları ile değerlendirilirler.
- Tekerlemeler, mısra başı ve sonu kafiyelerle, aliterasyonlarla birbirine bağlanmış, belirli bir nazım düzenine kavuşturulmuş, birbiriyle uyumsuz hayal ve düşüncelerin sıralanmasıyla oluşmuştur.
- Tekerlemede, duygu, düşünce ve hayaller tezat, mübalağa, şaşırtma ve güldürmeye dayalı birtakım söz kalıpları içinde sıralanır.
- Tekerlemelerde şekil ve fonksiyon muhtevanın önüne geçmiştir.

Tekerleme ile ilgili birçok araştırmacı tasnif yapmıştır. Bu araştırmacılardan Prof. Dr. Ali Duymaz'ın tasnifi aşağıda verilmiştir:

- 1) Belirli bir oyun tören veya metne bağlı tekerlemeler
 - a) Çocuk oyunları tekerlemeleri
 - b) Tören ve inanç tekerlemeleri
 - c) Halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler
 - d) Seyirlik oyunlar ve halk sporlarına bağlı tekerlemeler
- 2) Yazılı veya gelişmiş edebiyat tekerlemeleri
 - a) Âşık edebiyatı tekerlemeleri
 - b) Tekke tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri
 - c) Edebi metinlerin değiştirilmesiyle oluşturulan tekerlemeler
- 3) Diğer tekerlemeler (Duymaz, 2002: 26-27).

3.8.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Tekerlemeler

Yöreden derlenen tekerlemeler daha çok çocuk oyunlarında sayışmaca, seçme veya çıkarma amaçlı söylenen tekerlemelerdir. Buna ek olarak oyuna eşlik eden tekerlemeler de derlenmiştir.

Ebe seçme ve ebe çıkarma tekerlemeleri:

Eveleme develeme

Devekuşu kovalama

Çeng-ü çember

Misk-ü amber

Tazı tuzu

Kölemenin kızı

Ne vakit geldin

Yazın geldim

Yazılalım çizilelim

Bir tahtaya dizilelim

Ancık boncuk

O çocuk

Ben beni

Ben de beni

Bana bir eş

Al bir eş

Guvayı eş

Portakalı soydum

Boş ucuma koydum

Ben bir yalan uydurdum

Duma duma dum

Kırmızı don

Dolapta pekmez

Yala yala bitmez

Ayşecik cik cik cik

Fatmacık cık cık cık

Sen bu oyundan çık

Allahtan başlıyorum

Şeytanı taşıyorum

Ev evelek

Civ civelek
Göster bana
..... renk.

Mustafa mıstık
Arabaya tıstık
Arabanın tekeri
İstanbul'un şekeri.
Zambak zumbak
Dön arkana
İyi bak.

Oyuna eşlik eden tekerlemeler:

Nal bir
Mıh iki
Sığır tiki
On iki
Ala dana
Kara dana
Şükür bizi yaratana
Aynuz boynuz
Elli atmış yetmiş
Seksen doksan yüz
Çek çitimi büz
Arapları yollara düz
Tandır başına götür getir
Yastık yorgan döşek
Gelsin bizim kır eşek.

Elim elim epenek
Kelden çıkan kepenek
Kepeneğin suçuna
Süleyman'ın saçına
İndim Halep yoluna
Halep yolu cin pazar
İçinde ayı gezer
Ayı beni korkuttu
Kulaklarımı sağır etti.

Sayım suyum
Salla bunu çek şunu

Ayşe hanımın keçileri
Kişne kişne kişniyor
Arpa buğday istiyor
Ara buğday yok
Kilimcide çok
Kilimci kilim dokur
İçinde bülbül okur
O bülbül bizim olsa
İki kardeşim olsa
Bir ay biri yıldız

Mutfakta neler oluyor
Fasulye, bakla bakla
Kızarmıyor,
Bana bakıyor
Hayırdır inşallah.

Çatlak, patlak
Yusyuvarlak
Kremalı börek
Sütlü çörek
Çek dostum çek
Arabani yoldan çek
Çek çek amca
Burnu kanca
Al sana bir tabanca
Sakın beni vurmaya
Kalkışma.

Diğer tekerlemeler:

Ali dayı dumdum
Sakalına bindim
Beş para verdim
Çarşıda indim.

Bir tabak vişne
At gibi kişne
Karyolamın eteği
Mahallenin köpeği
Al guduğum
Bal guduğum
Yala guduğum.

Çuş eşeğim yedi tuzu
Ağzı kara aldı kızı
Şatır giyer iki kürkü
Yakasına itin teki

Gumma guduz gur ister
Kaşık kaşık yağ ister
Sarı ineğin yağından
Gundul tavuğun yumurtasından
Veren cennet hatunu
Vermeyen cehennem kütüğu

Teknede hamur
Tarlada Çamur
Ver Allah'ım ver
Bir sürü yağmur.

İne mine
Ucu düğme
Gide gele
O sana bu bana

Leylek leylek havada
Yumurtası tavada
Sesleyin gelsin
Etini yesin
Eğer eti yok ise
Den isterim desin.

Kar yağıyor
Karga gaklıyor

Annem kete pişirdi
Seni çağırıyor

Ebele bübele
Hayınlık eden
Gebere.

Ene mene dostum
Ben sana küstüm
Armudu kestim
Tavana astım
Şap dedi düştü
Kargalar uçtu
Ezildik büzüldük
Bir duvara düzüldük

Çan çan çikolata
Hani bana limonata
Limonata bitti
Hanım kızını gitti
Nereye gitti
İstanbul'a gitti
İstanbul'da ne yapacak
Terlik papuç alacak
Terlik papucu ne yapacak
Tıngır mıngır oynayacak.

3.9. Alkışlar ve Kargışlar

Eski Türkçe bir kelime olan alkış, “dua” anlamına gelmektedir. Alkış, alkamak “hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek” fiilinden üretilmiş bir isimdir. Alkışlar, güzel dileği içeren, yaratıcıdan iyi olanı istemekte kullanılan sözlerdir. Aciz olandan güçlü olana doğru meydana gelen bir istektir. Kargış ise beddua anlamına gelmektedir. Kargışlar genellikle bir kötülüğe karşı çaresiz kalınması durumunda söylenen ve bir anlamda kişiyi rahatlatmayı, içindeki öfkeyi sözlü olarak ifade etmesini sağlayan kötü niyetli sözlerdir. “Kargış, insanın kendisine, ailesine cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir” (Elçin, 2004: 663).

“Genellikle bir arada ele alınan alkış ve kargışlar içerisinde alkış, iyi dileği ve dolayısıyla iyiyi ve güzeli yansıtan sözler olduğu için kötü dileği ve dolayısıyla kötüyü, çirkini ve öfkeyi yansıtan kargışlara nazaran daha çok dikkat çekmiştir” (Artun, 2005: 168). Her ikisi de kişinin veya toplumun değer yargılarını, kültürünü, tarihini barındıran özlü sözlerdir ve halk edebiyatının sözlü kültür ürünlerine dahil edilmektedir. İnsanların güzel dileklerini ya da öfkelenedikleri andaki kötümser isteklerini karşılamak amacıyla söyledikleri alkış ve kargışlar günlük yaşamın birer parçasıdır.

Alkış ve kargışların en güzel örneklerine yine Dede Korkut Kitabı’nda rastlanılmaktadır. Kitapta dua etmek “yom vereyim” cümlesiyle belirtilir. Genellikle hikâyelerin bitiş yerlerinde Dede Korkut gelir ve Oğuz Beyleri için dua eder.

“Yom vereyim hânım, karlı kara dağların yıkılmasın! Gölgece kaba ağacın kesilmesin! Kan gibi akan suyun kurumasin! Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin! Koşarken ak-boz atın sürçmesin! Ak sakallı baban yeri uçmak olsun! Ak pürçekli anan yeri cennet olsun...” (Gökyay, 1977: 46)

“Ağzın kurusun çoban, dilin çürüsün çoban! Tanrı senin alnına kara yazsın çoban” (Gökyay, 1977: 31).

3.9.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Alkışlar

Ağır ambar dibinden kalhmiyasan.
Alimlerle otura kalhasan.
Allah başız bozmiya.
Allah birini bin ede.
Allah ne muradın varsa versin.
Allah acılı gün göstermesin.
Analı babalı büyüyesen.
Ayağın taşa değmesin.
Azımı çoğa tutasan.
Bi nikahınan yıpranasan.
Cennet hatunu olasan.
Cennet ağası olasan.
Çocuklarının barlarını ye inşallah.
Daima bugünlere gelesen.
El öpenlerin çoh olsun.
Ellerin dert görmesin.
Evliyalar yoldaşın ola.

Fedime anamıza gomſi olasan.
Göğden yağa yerden topliyasan.
Nur gölünde yatasan.
Toprah ata altun tutasan.
Tuttuğun altun ola.
Ömrün günün çoh ola.
Üzün ağ (ak) ola.

3.9.2. Bayburt Yöresinden Derlenen Kargışlar

Ağzın ola ekmeğın olmiya.
Allah sana uyuz vere kaſınacak tırnak vermiye.
Ayahların gırıla da gud olasan.
Akſamlar üstüne kara gele.
Babanın kemiklerine it yata.
Bemurat olasan.
Bir soluhluh olasan.
Bir yere yata, bin yere kokusu dağıla.
Cehennem ol!
Davun tuta
Dermansız derde düşesen.
Dertsiz gide, dermansız gelesen.
Elin ayağın gırıla da yanaan uzana.
Ermeninin doğurduğı.
Ermeninin pici.
Gara yola gidesen.
Gara yolun dönmezine gidesen.
Gelin abuğuna galasan.
Gidişin ola dönüşün olmiya.
Golların yanaan uzana.
Gorbagor olasan.
Goru sıkı.
İtinen alamete gurdunan kıyamete kalasan.
İki yakan bir araya gelmiye.
Karnına taş yapıſa.
Kor dutsak oturasan.
Millet atlı, sen yaya galasan.
O boydan yohari çıhmayasan.
Ölmeye, itmeye sürünesen.

Urumun uşığı, gavurun gızı.
Seni ne diyim ne olasan.
Seni çor tuta.
Seni farş olasan.
Seni teneşir paklıya.
Seni töremiyesen.
Sıcak yatasan soyuh galhasan.
Sıfatın töküle.
Tandur başlarında galasan.
Torpah başaan yihıla.
Yazın ayrana, gışın yorgana muhtaç olasan
Zehir zukkum ola.

3.10. Efsaneler

Kökeni Farsça olan efsane kelimesi genel olarak hayalî hikâye, söylence olarak tanımlanmaktadır. Şükrü Elçin efsaneyi “ İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit ve kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde efsane adı verilmektedir” (Elçin, 2004: 314) şeklinde tanımlamaktadır. Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı isimli eserinde efsane ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “ Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile masaldan ayrılır hikâye ve destana yaklaşır. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur”. Bilge Seyidoğlu ise efsane ile ilgili olarak: “ Efsaneler tarihi devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut bir yer olabilir. Tarihi devirler içinde teşekkül ettikleri için efsaneler mitlerden bu konuda ayrılırlar” (Seyidoğlu, 1997: 13).

Araştırmacılar tarafından farklı özellikleri vurgulanarak tanımlanmaya çalışılan efsanenin görüldüğü gibi en ayırt edici özelliği inandırıcı ve gerçek olmasıdır. Belli bir zamana, mekâna veya kişiye bağlı olması inandırıcılık özelliğini destekleyen unsurlardır. Bunların dışında efsanenin kısa bir anlatım olması, türe has üslup özelliği olmaması, adlarının yapay olması, gerçek bir yeri ve tarihî zamanı karşılaması diğer özelliklerindedir.

Efsanelerin sınıflandırılması ile ilgili birçok araştırmacı çalışma yapmıştır. Bu araştırmacıardan Pertev Naili Boratav’ın tasnifi şu şekildedir:

1. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler.

2. Tarihî efsaneler
 - 2.1. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (Dağlar, göller)
 - 2.2. Meskûn yerlerin menşeleri (Şehirler, köyler)
 - 2.3. Büyük binaların menşeleri (Binalar, köprüler)
 - 2.4. Hazineleler
 - 2.5. Milletlerin, hükümdar sülalelerin ve içtimai sınıfların menşeleri
 - 2.6. Felaketler
 - 2.7. Tarihî olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar
 - 2.8. Savaşlar, fetihler, istilalar
 - 2.9. Kurulu düzene başkaldırmalar, isyanlar
 - 2.10. Diğer hadiseler ve üstün kişiler, medeniyet getiren kahramanlar bilginler, şairler
 - 2.11. Aşk ve aile hayatı
 - 2.12. Küçük bir cemiyetin tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdi karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar.
3. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler
 - 3.1. Alın yazısı
 - 3.2. Ölüm ötesi
 - 3.3. Tekin olmayan yerler
 - 3.4. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri, (koruyucuları)
 - 3.5. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar
 - 3.6. Şeytan
 - 3.7. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)
 - 3.8. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi)
 - 3.9. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) hakkında anlatmalar
4. Dini efsaneler /Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler

Bayburt efsaneleri ile ilgili Hayrettin Rayman tarafından “Bayburt Efsaneleri” adıyla bir kitap hazırlanmıştır. Bu çalışmada, şahsım tarafından derlenen efsaneler ele alınmıştır. Bu bakımdan bahsedilen kitapta yer alan efsaneler burada tekrar yazılmayacaktır. Ancak birçok efsane günümüzde hâlâ sözlü kültür ortamında varlığını sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak da kitapta yer alan bazı efsaneler bu çalışmada da yer almaktadır.

3.10.1. Dikmetaş Efsanesi

Bi adamin mali varımış anliy misan? ele buğalmış ele buğalmış ki keşiş demiş ki şeye ki ağıya ki “gızın ver, sehen ot verim”, tihmedaş, anladın? Adam da gelmiş demiş ki "gızım, keşiş seni isdi. Seni verecehem ot alam.” gız da bişe dememiş. babasını gıramamış. gahmış gece yalvarmış.

“Ya rebbim Allah’ım...” nasi demiş gız unuttum.

“esdür gaba yel esdür

bögün dağlara desdür

babam beni keşişe veriy

yığınınını daş kesdür”

sabaxdan gahmışlar ki yığın daş kesmiş, ezel buhar olmuş mali muli sağ gultarmış. (K.K. 60)

Ek 2.1

3.10.2. Taht Köyü / Gelin Taşı

Bayburt’un Taht köyünden bir genç kız Hörme köyüne gelin olarak gelmiş. Genç kadın ne zaman anne ve babasını görmeye gelmek istese anne ve babası;

- iki çocuğun olmadan bizi görmeye gelme. dermiş.

Aradan uzun yıllar geçmiş. kadın anne ve babasını çok özlemiş. Bu arada iki çocuğu da olmuş. Günlerden bir gün kadın, kocası ve çocuklarıyla birlikte ailesini görmek için yola koyulmuşlar. Köye yaklaştıkları sırada güneş de ufka yaklaşmış. Kadın o sırada yanlış bir dua ederek güneşe hitaben;

- sen benden önce annene kavuşursan ben taş olayım, yok eğer ben senden önce anneme kavuşursam sen taş olasın.

Kadın anne ve babasına kavuşamadan güneş batmış. Kadın bu yanlış dileğinin sonucunda iki çocuğu ve kocasıyla birlikte köyün yakınlarında taş kesilmiş. (K.K. 27)

3.10.3. Ejderha

Devrin birinde Ostuk köyünde saygı ve sevgi kaybolmuş. Köyün durumu iyice kötüye gidiyormuş. Köydeki yaşlı kadınlardan birisi bu duruma çok üzülmüş. Bir gün kimsenin gitmediği camiye gitmiş. Camide namaz kılarken birden bire büyük bir gürültü kopmuş. Yaşlı kadın dışarıya çıkmış bir de bakmış ki büyük bir ejderha ağzını açmış köye doğru geliyor. Bir anda ne yapacağını şaşırarak kadın o sırada Allah’a yalvarmış:

- Allah’ım sen bu hayvanı taş kes, köyümü doğru yola çevir.

Allah yaşlı kadının duasını kabul etmiş ve ejderha taş kesilmiş. (K.K. 71)

3.10.4. Peri Kızı

Bu efsane Dağtarla Köyü'nde yaşayan Nurdane Yıldızoğlu tarafından anlatıldığı gibi aktarılmıştır.

“Bigün yatıyam gece bahtım aşşaktan damdan ses geliy. Zannettim dama sansar girdi tayuhları yiyecek. Gahtım dama gettim baktım odunların üstünde çara bürünmüş bi gari oturiy. Dedim sen kimsen ama heç ses etmiy. Gah get dedim govduum getmiy. Ben de sinirlendim. Ordan bi odun aldım ki göre gariya vuracam ele ordan oraya gaçii ki yahalamak ne mümkün. Neyse daa uğraşmadım gettim eve. Örtesi gün bahtım gene aynı ses damdan geliy. Diyyem ki sen kimin karısısan, yoldan mı geldin, nerden geldin? Heç ses yoh. Ele odunların üstünde oturi çarıyan. Heç yüzü görünmiy. Sonra bizim hoca dedeyi dedim bele bele bi gari var hergün geliy. Hoca dede dedi ki nurdane o peri gızıdır. Ona kötü davranma çarpulursan. Daha da ondan sonra gelmedi.” (K.K.60)

3.10.5. Armut Dibi

Bayburt'un Alevi köylerinden olan Harmanözü Köyü'nde anlatılan bir efsanedir. Köyün yukarı kesimlerinde bir armut ağacının dibinde büyük bir zatın yattığına inanılmaktadır. Efsaneye göre köylülerden birisi bu armut ağacının olduğu bölgeye bir ahır kurar. Ahır yapıldıktan kısa bir süre sonra büyük bir çığ gelir ve ahır yerle bir olur. Halk orda yatan büyük zatın etrafında pislik istemediği kanaatine varır ve yeniden ahır yapılmaz o bölgeye. Bu hadiseden sonra o bölgeye bir daha asla çığ düşmemiştir. Armut ağacının da kutsal olduğuna inanan gurbetçi köylülerden birisi ağacın dalından bir parça kesip kendi evinin bahçesine götürmek ister. Ancak dalın kesildiği yerden kırmızı bir sıvının aktığına şahit olur. Yöredeki halk bu akan sıvının kan olduğuna kanaat getirir. Bu olaydan sonra ağacın etrafı küçük bir duvarla sarılır ve korunmaya alınır. Zamanla kuruyan ağacın üzeri bir sanduka ile kaplanır ve o bölge ziyaret yeri kabul edilerek küçük bir kulübe ile kapatılır. Bugün köy halkının sık sık gittiği ziyaret yeri olan bu “Armut dibi”nin aynı zamanda kök kısmından bir su çıkar. Bu su sadece nisan ayında ve 3 gün çıkmaktadır. Diğer günler daima kurudur. (K.K.92) Ek 2.5/2.6

3.10.6. Ballıkaya Köyü

Yeni adıyla Ballıkaya eski adıyla Pigeysi Köyü'nde iki insan suretine benzeyen bir taş bulunmaktadır. Efsaneye göre birbirini seven iki genç aileler ikna olmayınca kaçmaya karar verirler. Bir gece anlaşır beraber evden kaçarlar. Kızının evden gittiğini anlayan anne o anda kızına “keşke taş olaydın” diye beddua eder. Gün ağardığında köylülerden biri köyün çıkışına yakın bir yerde büyük bir taşın olduğunu ve iki insana benzediğini haber verir. Bu taşların kaçan gençler olduğuna ve annenin bedduasının tuttuğuna inanılır. (K.K. 49)

3.10.7. Duvaklı Kaya

Bayburt'un Ağören Köyü'nde bir ağa, evlenme çağına gelmiş olan oğlunu evlendirmek ister. Bunun için çevre köylere kız bakmaya giderler. Köylerden birinde çok güzel bir kız bulurlar. Düğün dernek kurulur, gelin alınıp ağanın evine getirilir. Tam o esnada eşkıyalar köye baskın yapar. Ağanın evine de gelirler. Ağanın güzeller güzeli gelinini görünce onu alıp baş eşkıyaya hediye etmek isterler. Bunun üzerine kayınpeder hemen bir plan yapar ve eşkıyalara:

- Hele az durun beyler. Sizin karnınız acıkmıştır bizim de düğün yemeğimiz var önce karnınızı doyurun gerisini sonra hallederiz.

Eşkıyaların da hoşuna giden bu tavır üzerine haramiler oturup yemek yerler. Bu sırada gelin kayıinvalidesi ile başka bir kapıdan çıkarak kaçarlar. Bir mağaraya girip saklanırlar. Ancak gelinin duvağı mağaranın girişindeki kayaya takılır. O günden sonra gelin ve kayıinvalidesinden bir daha haber alınamaz. Gelinin duvağının takıldığı o kayaya da "Duvaklı Kaya" adı verilir. (K.K.16)

3.11. Masallar

Dilimize Arapçadan giren "masal" sözcüğünün, Arapça "mesel" in söyleniş ve anlam değişikliğine uğramasıyla ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Araştırmacılar tarafından hikâye, efsane, menkabe, kıssa, fabl vb. karşılığında kullanılmış olan masal, bazı Türk boylarındaki lehçe ve ağızlarda ayrı ayrı isimler almaktadır. Doğu Türkistan Türkleri "çoçek", Çuvaş Türkleri "hallap", Kazaklar, Kırgızlar "ertek, ertegi", Tatarlar "ekiyat" gibi adlar vermişlerdir.

Şükrü Elçin, masalı "bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hâdiselerin mâcerası, hikâyesi" olarak tanımlamaktadır. "sözlü edebiyat ananesinin mahsulü bu hikâyelerin bilinmeyen zamanı 'vaktiyle' ye karşılık bir 'evvel zaman' dır" (Elçin, 2004: 368).

Pertev Naili Boratav, "nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı" (Boratav, 1969: 80). şeklinde tanım yapmıştır.

Türk masalları üzerine derin çalışmalar yapan Macar Türkolog İgnas Kunoş ise masalla ilgili olarak; "masal dediğimiz şey, her milletin âyine-i devrânıdır. Bu âyineyi bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini hem de kadim vakitlerimizin ahlâkını da görmüş oluruz" demektedir. (Oğuz vd, 2007: 137).

Masalların tasnifi hususunda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde en çok Anti Aarne'nin tasnifi dikkat çekmektedir. Anti Aarne, masalları üç bölüme ayırmaktadır:

- 1) Hayvan Masalları
- 2) Asıl Masallar
- 3) Fıkralar

Bu bölümler de kendi içerisinde farklı kollara ayrılmaktadır. Anti Aarne'nin temelini attığı bu tasnif çalışmasını Stith Thompson geliştirmiştir.

Türk Masalları üzerinde ise en kıymetli çalışmalardan birisi W. Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırladıkları “Typen Türkischer Volksmerchen” isimli çalışmadır. Çalışma içerisinde 378 masal tipi yer almaktadır ve masallar 23 başlık altında toplanmıştır. Başlıklar şu şekildedir:

- A) Hayvan Masalları
- B) Hayvan ve insan
- C) Hayvan veya bir ruh bir insana yardım eder
- D) Tabitüstü bir ruh veya hayvanla evlenme
- E) İyi ruhla ve evliyalarla yaşama
- F) Kaderin hakimiyeti
- G) Rüya
- H) Kötü ruhlarla yaşama
- İ) Sihirbazlar
- J) Bir kız sevgili bulur
- K) Bir erkek sevgili bulur
- L) Fakir kız zenginle evlenir
- M) Kıskançlık ve iftira
- N) Hor görülen koca kahramandır
- O) Zina ve baştan çıkarma
- P) Acaip icraat ve olaylar
- Q) Acaip davalar
- R) Realist masallar
- S) Acaip tesadüfler
- T) Komik hikâyeler
- U) Aptal ve tembel erkekler ve kadınlar
- V) Hırsız ve dedektif
- W) Akıllı hilekâr veya cimri erkek ve kadınlar (Sakaoğlu, 2002: 58).

Bayburt ve çevresinde yapılan masal araştırmalarının en kapsamlısı Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” isimli çalışmadır. Bugün ne yazık ki sözlü kültür aktarıcısı olarak masal anlatıcıları yoktur. Tez çalışması kapsamında yapılan araştırmalarda genç yaşlarda masal anlatan kişilerin artık o masalları unuttuğu veya o kişilerin Bayburt'tan göç ettikleri

saptanmıştır. Kendisi de bir masal derleyicisi olan Dursun Ali Emir, Talihim ve Tosunumun Parası isimli masalları tarafıma anlatmıştır. Diğer Keloğlan masalı ise Zümriye Aslan'dan derlenmiştir. Ancak kendisinin belirttiği üzere masalın birçok parçasını unuttuğu için anlatımda eksiklikler mevcuttur.

3.11.1. Keloğlan

Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın kulu çokmuş. Bir Keloğlan varmış. Keloğlanın dayısı bir de dayısının karısı varmış. Keloğlan yengesine dayım hatunu dermiş hep. Keloğlan ile dayısı rençberlik yapıyorlarmışlar. Bu Keloğlanın yengesinin bir oynaşı varmış. Birgün Keloğlan ve dayısı tarlaya gitmişler yine. Dayısı Keloğlan'a demiş ki:

- Oğlum azığımızı evde unuttum. Git al da gel.

Keloğlan da gitmiş eve. Bir bakmış ki yengesi oynaşıyla evde oturuyor, konuşuyorlar. Hatun oynaşına demiş ki:

- Mollam de hele sana ne pişirip getireyim? Ne istiyorsan söyle tarlana getireyim.

Tabi Keloğlan bu sırada kapıdan onları dinliyormuş. Molla demiş ki:

- Ben şimdi giderken yola saman dökürüm, benim tarlamın yolunu bulursun. Yemekleri de getirirsin.

Keloğlan bunları duymuş. Molla kalkmış gitmiş, giderken de yoluna saman döküp işaret bırakmış. Keloğlan Molla'nın arkasından gidip samanları toplamış kendi tarlasına giden yolun üzerine koymuş. Dayının hanımı da kalkmış kuzu kesmiş, tandırda pişirmiş hazırlıkları yapmış. Keloğlan azığı almadan tarlaya gitmiş, dayısına demiş ki:

- Dayı öyle içime doğuyor ki bugün dayım hatunu bizi görmeye gelecek, azığımızı da getirecek. Dayısı da şaşırmış tabi, benim karım niye gelsin tarlaya. Keloğlan'ın gözü yolda, bekliyormuş yengesini. Karşıdan yengesinin geldiğini görünce:

-Dayı dayı bak hele dayım hatunu geliyor.

demiş. Dayısı bir bakmış karısı geliyor. Keloğlan'ın yengesi de yaklaştıkça kocasını ve Keloğlan'ı farkedince içinden söylenmeye başlamış:

- Uyy zehir zıkkım ola size. Benim mollam burada yok.

Neyse yengesi gelmiş kocasının yanına, kocası demiş ki:

- Hayırdır hatun, ne oldu? Sen niye geldin tarlaya kadar?

Kadın da hemen cevap vermiş:

- Uuu herif ne demek niye geldin. Siz burada akşama kadar çalışıyorsunuz tabi ki yiyeceksiniz, içeceksiniz. Ondan geldim ben.

Yemişler, içmişler. Tabi Keloğlan olayın iç yüzünü bildiği için alttan alttan kafasını sallıyormuş. Ertesi gün olmuş. Keloğlan ve dayısı yine tarlaya gitmiş. Keloğlan yengesinden şüphelendiği için acaba yine görüşecekler mi diye düşünmüş ve dayısına demiş ki:

- Dayı evde bir şey unuttum. Gideyim de alıp geleyim.

Keloğlan evin yolunu tutmuş, gitmiş eve. Bakmış ki Molla yine evde, konuşuyorlar. Keloğlan da başlamış onları dinlemeye. Molla:

- Hatun dün geleceğim dedin niye gelmedin? Hatun:

- Canım mollam, geldim de o zıkkım yiyesiceler yemekleri yediler. Ama söz ben sana yine yemek yapıp getirecem. Molla:

- Tamam o zaman, ben bugün gittiğim yola fıstıkları koyarım sen de tarlayı bulursun, getirirsin.

Hatun yine pişirip, döşürüp yemekleri yapmış. Bu arada Keloğlan da önceki gün yaptığı gibi fıstıkları yoldan toplayıp kendi tarlalarının yoluna dizmiş. Gitmiş tarlaya. Tarlada çalışırken, Keloğlan dayısına dönüp:

- Dayı dayı, dayım hatun geliyor. Dayısı:

- Allah Allah yine niye geldi bizim bu hatun demiş. Hatun iyice yaklaşıncaya dayı demiş ki:

- Yav hatun ne oldu sana. Sen bana bir bardak çayı bile vermezdin. Şimdi ortalığı döktün önüme. Bunun üzerine hatun da demiş ki:

- Uu herif olur mu öyle şey. Siz akşama kadar burada çalışıp yoruluyorsunuz. Helal olsun size yiyin için.

Yemek yedikleri esnada etrafı kolaçan eden hatun karşı tarlada Molla'yı görmüş. Sonra dönüp kocasına:

- Herif, şu karşıki tarladaki adam kim? Yazık fakir biri herhalde. Çağırın gelsin o da yesin sizinle, demiş. Dayısı da keloğlana gidip adamı çağırmasını söylemiş. Keloğlan gitmiş tarlaya, molla'ya demiş ki:

- Mollaaa kaç buradan. Dayım gelecek senin ananı bilmem napacak.

Molla başlamış kaçmaya, Keloğlan da arkasından aynı şekilde bağırarak biraz gitmiş peşinden. Sonra dönmüş tarlaya. Dayısı Molla'yı göremeyince neden gelmediğini sormuş. Keloğlan da:

- Ne bileyim dayı. Ben dedim dayım seni çağırıyor, o kaçtı, demiş. Dayısı da boşver gel o zaman demiş. Ertesi gün olmuş. Molla yine eve gelmiş. Hatun demiş ki:

- Canım mollam, dün Keloğlan senin peşine geldi. Çağırdılar yemeğe niye gelmedin?

Molla da demiş Keloğlan bana böyle böyle dedi. Hatun sinirlenmiş, Keloğlan'a laf saymış:

- Oy onu gözü kör ola, Allah'ından bula, yedikleri zıkkım ola.

Hatun siniri geçince demiş o Keloğlan yine buralardadır, oyun eder bize. En iyisi ben sana bi kaygana yapayım da burada ye demiş Molla'ya. Molla uzatmış ayaklarını, yatmış. Hatun ona hizmet ediyormuş. Hatun gitmiş ocağın üzerine yağı koymuş. Sonra da un almaya gitmiş. Keloğlanı o sırada gelmiş ocağın üstündeki kızgın yağı alıp odada yatan Molla'nın ağzına dökmüş, tavayı tekrar mutfağa atıp saklanmış. Hatun gelmiş bakmış ki ocaktaki tava düşmüş yere yağ dökülmüş. Kendi kendine söylenmiş:

- Dökülen yağ olsun, mollamın canı sağ olsun. Dökülen yağ olsun mollamın canı sağ olsun.

Yeniden yağ koymuş tavaya. Kayganayı yapmış. Molla'nın yanına gitmiş:

- Molla kalk, molla kalk

demiş. Bir bakmış ki Molla hiç ses vermiyor. Ölmüş. O esnada Keloğlan gelmiş:

-Ne oldu dayım hatunu? Bu adam kim?

demiş. Hatun da:

-Yav bu herif toplayıcı. Buraya gelmiş bir şeyler topluyor. Ben de dedim gidip bir şeyler getireyim de alsın gitsin. Geldim ki burada ölmüş.

demiş. Keloğlan da bu adamı ne yapacaklarını sormuş yengesine. Hatun:

- Keloğlan istersen sen bunun başını batır.

- Ben yapamam o işi dayım hatunu.

- O zaman şu hasıra saralım, kapının arkasına koyalım.

Keloğlan ve yengesi Molla'yı hasıra sarıp kapının arkasına dayamışlar. Ama hasır küçük gelmiş Molla'nın kafası biraz açıkta kalmış. Akşam olmuş dayı gelmiş, oturmuşlar, yemişler içmişler. Keloğlan dayısına:

- Dayı dayı, gözüne bak gözüne. Yedi kayganayı şitti anayı. Molla'nın gözüne bak.

- Keloğlan, ne mollası, ne diyorsun?

- Dayı karşıya bak sen.

demiş ve gitmiş kapının arkasında dikili duran hasırı devirmiş yere.

-Al bak, dayım hatununun marifeti bu.

demiş her şeyi dayısına anlatmış (K.K. 92).

3.11.2. Tosunun Parası

Bir varmış bir yokmuş...

Eski zamanda fakir bir adam varmış. Bu adamın bir de oğlu varmış. Bir de padişah varmış.

Bir gün adam oğlunu çağırması:

- Oğlum, bir gün ben ölürsem sen de tosunu satarsan eğer; parasını almadan tosunu verme, demiş.

Bir zaman sonra adam ölmüş.

Gel zaman git zaman bunlara para lazım olmuş. Annesi oğlana demiş ki:

- Tosunu sat.

Oğlan da sabahleyin tosunu pazara götürmüş.

Padişah da pazarda dolaşıyormuş. Tosunu görmüş, müşteri olmuş. Demiş ki:

- Bu tosun satılık mı?

- Evet satılık.

Tosunun parasını kesmeden padişah demiş ki:

- Tosunu sr içeriye.

Oğlan da demiş ki:

- Babam bana demişti ki: 'Tosunu satarsan sakın parasını almadan verme.'

Padişah demiş ki:

-Sr içeri tosunu! Paran kadar konuş. Haftaya gel al paranı.

Oğlan çaresiz tosunu sürmüş padişahın ahırına. Parayı almadan eve dönmüş. Annesi sormuş:

- Oğlum tosunu sattın mı?

-Sattım anne.

- Parasını aldın mı?

- Padişah aldı. Parasını haftaya verecek.

- Ama baban demişti ki...

Bir hafta sonra oğlan gitmiş padişahın yanına:

- Tosunumun parasını almaya geldim, demiş.

Padişah sinirlenmiş, oğlana demiş ki:

- Ulan ne parası? Çek git!

Oğlan kör pişman evine dönmüş. Annesine demiş ki:

- Anne tosunun parasını alamadım!..

- E peki oğlum, bu tosunun parasını nasıl alacaksın?

- Anne sen bana eski bir kadın elbisesi hazırla.

Oğlan, tosunu içeri vururken tosunun kuyruğunu kesmiş yanına almış.

Annesi eski bir kadın elbisesi bulmuş getirmiş. Oğlan da elbiseyi giyinip kadın kılığına bürünmüş. Yanına bir torba, eline de bir değnek almış. Tosunun kuyruğuna da çivileri çakmış, koymuş torbaya.

Oğlan, kadın kılığında padişahın kapısına gitmiş. Kapının önünde gezerken, içeriden padişah görmüş. Vezirini çağırımış, demiş ki:

-şu kapının önünde duran isteyiciyi çağırın gelsin.

Vezir de çağırımış isteyiciyi içeri almış. Padişahın huzuruna çıkarmış. Padişah, isteyicinin gözlerini görünce, gözlerine vurulmuş. Demiş ki:

- Sen in misin cin misin?

İsteyici de demiş ki:

- Ne inim ne cinim. İnsanoğlu insanım. Sahipsizim. Kimim kimsem yok.

Padişah da demiş ki:

- Benimle evlenir misin?

İsteyici de demiş ki:

-Kabul ederim; Ama sarayını gezmemiş evlenmem.

- Tamam, hemen evlenelim.

Padişah, vezirlerini çağırmiş. Hemen sarayın bütün kapılarını açtırmış. Odaları gezmişler. Bir odaya girmişler, içerisi altın inci dolu. Bir odaya girmişler ki içerisi hamam. Hamamda da darağacı var. İsteyici demiş ki:

- Tamam, burada evlenelim.

Padişah, vezirlerine demiş ki:

- Kapıyı üstümüze kilitleyin! Siz bekleyin.

Vezirler, kapıyı kilitleyip, dışarıda beklemeye başlamışlar.

Padişah, isteyicinin üstüne atılmak istemiş. İsteyici demiş ki:

- Elini üstüme vurma. Önce şu darağacını ne işte kullandığını bana söyle, öğret.

- Vezirlere kızdığımda onları burada falakaya yatırırım.

- Ben gireyim de ağır ağır yap bakalım nasıl oluyor.

Padişah, ağır ağır falakayı çalıştırmış. İsteyici demiş ki:

- Padişahım bir de sen yat bakalım. Ben de ağır ağır yapıp öğreneyim ki sen olmadığın zaman vezirlere kızdığımda ben de vezirleri falakaya yatırabileyim.

Padişah falakaya yatmış. Bu isteyici de hemen padişahı bağlamış. Tosunun kuyruğunu torbadan çıkarmış. Padişaha demiş ki:

- Padişahım sağ olsun, bu ne?

- Sen bilirsin.

İsteyici, padişaha tosunun kuyruğuyla öyle bir dayak atmış ki kırk gün ayağa kalkamayacak şekilde. Sonra tosunun kuyruğunu torbaya sokmuş, vezirlere demiş ki:

- Kapıyı açın. Siz de evinize gidin. Padişahın emri.

Vezirler kilidi açmış gitmişler.

İsteyici, altın, inci olan odaya gitmiş. Torbasını mücevherle doldurmuş, almış gitmiş annesinin yanına. Demiş ki:

- Anne işte tosunun parası! Şimdi bana bir bakıcı kıyafeti al. İğne, ilaç takımı hazırla.

Kadın gitmiş oğlunun dediklerini bulmuş. Oğlan yine kılık değiştirmiş. Gitmiş sarayın önüne. Bağırmış:

- Hastalara bakarım. Yaraları iyileştiririm. Bakıcı...

Vezirler bakıcıyı görmüşler. Padişaha demişler ki:

- Padişahım sağ olsun. Kapının önünde bir bakıcı var.

- Çağırın gelsin.

Vezirler, bakıcıyı içeri çağırmış, padişahın yanına götürmüşler. Bakıcı, padişahı yatağında görünce:

- Öf öf öf... Hep vuruk yarası! Gözü kör olasıcalar! Böyle mi dayak atılır? Ben bunu iyi ederim; ama hamama götürürelim, demiş.

Vezirler de padişahı alıp hamama götürmüşler. Bakıcı, vezirlere demiş ki:

- Siz kapının önünde bekleyin. Ben onu şimdi iyi ederim.

Vezirler dışarı çıkmış. Bakıcı, padişahı tekrar darağacına çekmiş. Torbasından tekrar tosunun kuyruğunu çıkarmış. Padişaha demiş ki:

- Padişahım sağ olsun bu ne?

- O tosunun kuyruğu. Sen de tosunun sahibisin. Benim yakamı bırak.

- O nu zamanında düşünseydin.

Bakıcı, tosunun kuyruğu ile padişaha aynı dayağı tekrar atmış. Çıkmış vezirlere demiş ki:

- Ben padişahı iyi ettim. Siz de elbiselerinizi kapının önünde soyunun. Siz de hamam yapın da sonra padişahı odasına götüreceğiz.

Vezirler de üstlerini soyunmuşlar, hamama girmişler. Kapıyı üstlerine kilitlemiş. Bunların elbiselerini almış, gitmiş öbür odadan çuvalını altın, inci doldurmuş, annesinin yanına dönmüş. Getirdiklerini göstermiş:

- İşte tosunun parası... Al anne!

Oğlan hemen bir kuzu kesmiş, kuzunun karnını başına geçirmiş, olmuş keloğlan.

Keloğlan padişahın kapısına gitmiş. Padişahın vezirleri keloğlanı görmüşler. Keloğlana demişler ki:

- Keloğlan falanca mağazaya git. Padişahın doksan kat elbise istediğini söyle. Elbiseleri al bize getir. Bahşişini veririz.

Keloğlan, mağazaya gitmiş. Demiş ki:

- Padişahın başına böyle böyle işler gelmiş. Doksan kat elbise istiyor.

Keloğlan, padişahın başına gelenleri bir bir anlatmış, doksan kat elbiseyi almış, çıkmış. Gitmiş annesine demiş ki:

- Al tosunun parası.

Keloğlan, elbiseleri annesine verdikten sonra demiş ki:

- Anne çabuk bana yırtık pırtık elbise hazırla.

Annesi hazırlamış.

Biz gelelim padişaha. Padişah, vezirlerini toplamış demiş ki:

- Ben daha bu memlekette duramam. –İki vezirini ayırmış, diğerlerine paralarını vermiş- Sizin işiniz tamam. Siz gidin. –Dönmüş iki vezirine- padişah sarayını, olan her şeyi satın. Bu şehirde kalamam. Ben başka diyara gideceğim.

Oğlan, padişahın bu düşüncesini duymuş. Padişah da sabahleyin öküz arabasını koşturmuş. Kendisi, ailesi, bir de çocuğu binmiş. İki veziri de onunla gitmiş.

Tosun sahibi de onları takip ediyormuş. Arabanın peşi sıra gidiyormuş. Padişahın karısı görmüş, demiş ki:

- Padişahım sağ olsun. Şu gelen yetim birine benziyor. Oda arabanın arkasına binse?

Padişah demiş ki:

- Bırakın o piçi!.. Gelmessin. O tosun sahibine benziyor.

Oğlan bunun duymuş demiş ki:

- Padişahım sağ olsun. Ne tosunu ne sahibi? Sizin gittiğiniz yerde ben çobanım.

Padişah demiş ki:

- O zaman arabanın kopuna bin.

Oğlan bu arabaya binmiş.

Padişahın gideceği evin kapısının önünde de odunlar varmış. Kapının önüne yaklaşınca tosun sahibi atlamış, odunların altına girmiş. Padişah demiş ki:

- Bu tosun sahibi idi. Getirin iki teneke gaz bunu yakalım.

Komşuları hemen iki teneke gaz getirmişler. Odunların üzerine döküp kibriti çakmışlar.

Bu arada tosun sahibi odunun bu başından girip öteki başından çıkmış. Padişahın evine girip bir hasırın altına saklanmış. Padişahın bundan haberi olmadığı için sevinmiş, demiş ki:

- Oh! Bu tosun sahibiydi. Yaktık kurtulduk. Bu gece rahat bir uyku çekeriz.

Akşam olmuş. Padişahla karısı çocuklarını ortalarına alıp yatmışlar. Padişahın da hiçbir şeyi kalmamış. Sadece karısının altın bileziği, yüzüğü, gerdanlığı, küpeleri kalmış. Diğerleri tosun sahibinin olmuş. Bu son kalanları da padişah yanında saklıyormuş.

Bunlar uyuyunca tosun sahibi gelmiş, çocuğu cimcikleyip ağlatmış. Kadının konuşması gibi konuşmuş, demiş ki:

- Herif ben sancılanıyorum. Çocuğa bakamam. Altını, inciye elime ver de ben onlara bakayım sen de çocuğa bak.

Padişah, son kalan altını, inciye karısı zannettiği tosun sahibine vermiş. Tosun sahibi de altını inciye almış bir dağ başına çıkmış.

Sabah olmuş. Padişah da karısı da kalkmış. Kadın:

- Padişahım sağ olsun. Altını inciye ver.

Padişah şaşırmış. Demiş ki:

- Gece oğlan ağladığında isteyip aldın ya.

- Ben gece senden bir şey istemedim, almadım. Ben uyuyordum.

Sinirlenen padişah, karısına bir güzel dayak atmış. Komşularına demiş ki:

- Şu tosun sahibini bulun gelsin. Tahtımdan inip onu tahtıma çıkaracağım.

Komşuları gitmiş, tosun sahibini bulmuşlar. Padişahın dediklerini demişler. Almış padişaha getirmişler. Tosun sahibi biraz uzakta durmuş. Padişaha demiş ki:

- Padişahım sağ olsun. Uzaktan uzağa konuşalım.

Padişah da tosun sahibine demiş ki:

- Korkma tahtımdan inip seni tahtıma çıkarıyorum. Eğer benim yakamı bırakacağına söz verirsen padişahlığı sana vereceğim. Tahtım da senin tacım da... Zaten benden alacağın bir şey de kalmadı.

Tosun sahibi kabul etmiş demiş ki:

- Söz padişahım. Artık senin yakanı bırakacağım.

Padişah, tahtından inmiş, tahtını tacını tosun sahibine bırakmış, gitmiş.

Tosun sahibi gelmiş annesinin yanına. Annesini almış saraya gitmiş. Tahta oturmuş. Annesine demiş ki:

- İşte anne tosunun parası... (K.K. 16).

3.11.3. Talihim

Bir hanımın bir beslemesi varmış. O kadar güzelmiş o kadar güzelmiş ki... Hanımı da o kadar çirkinmiş. Hanımın kocası da çok güzelmiş, adam o çirkin karısını o kadar çok severmiş ki... Adam eve geldiği zaman beslemeyi bir ağlama tutar ha bire ağlarmış. Hanım duymuş ki efendisi eve geldiği zaman besleme ağlıyor. Bir gün beslemeyi çağırması:

- Kızım efendi eve gelince niye ağlıyorsun sen, demiş. Kız da:

- Ağlamayayım da ne yapayım sen çok çirkinsin efendi de öyle güzel ki... Ben çok güzelim senin gibi çirkin birini efendi çok seviyor da beni niye kimse sevmiyor, almıyor demiş. Hanım da:

- Kızım ben çirkinim ama talihim açık beni sevdiren talihimdir, demiş.

Kadın bu kızı çağırması:

- Banyo yap üstünü giyin bir yere gideceğiz, demiş.

Kız hazırlanmış hanımı kızı götürmüş bir mağaraya girmişler. Kadın, kızın eline temiz pirinç vermiş:

- Kızım git ileride talihini çağır gel, “talihim bu pirincimi seç” de bakalım talihin sana ne diyecek demiş

Kızda gitmiş:

- Talihim al bu pirincimi seç bakalım talihim bana ne diyecek demiş.

Geri gelmiş kadın sormuş:

- Ne dedi.

Kız da:

- Kimse ses vermedi, demiş.

Kadın:

- Bak şimdi benim talihime, demiş.

Kadın kendi talihini çağırması çağırıldığı gibi talih gelmiş, pirinci almış beş dakikada temizlemiş getirmiş. Kadın:

- Kızım bak daha ağlama kendin güzelsin ama talihin yok, demiş.

Oradan dönmüşler eve ertesi gün bu kadın kızı almış yine gitmiş mağaraya kız yine aynı sözleri söylemiş. Talih:

- Ne yapayım Allah'ın emriyle çamura takılmış kalmışım gelemem, diye ses vermiş.

Kadın da:

- Eh bakalım ertesi gün ne diyecek, demiş.

Eve dönmüşler ertesi gün olmuş yine gitmişler o mağaraya, kız yine seslenmiş bakmış ki talih geldi. Pirinci aldı götürdü beş dakikada temizledi getirdi.

Birkaç gün sonra bir padişahın oğlu bu kıza dünürcü göndermiş.

Kadın:

- Kızım talihin uyandı, demiş.

Kızın nikâhını yapmış vermişler padişah oğluna. Kız ile oğlanı gerdeğe atmışlar. Gelmişler güveyi çıkarıp gezdirmeye orada da aşçılar yemek pişirmişler. Bu kız:

- Bana bir gömbe edin de verin, demiş.

Onlar da:

- Sana altın tabaklar içinde iyi yemekler veririz. Hanım sen küm gömbesini ne yapacaksın demişler.

Kız da:

- Benim canım onu istiyor. Yapın da verin, demiş.

Yapmış vermişler. Kız gömbeyi yerken padişahın oğlu gelmiş. Kız da gömbeyi sokmuş makatın altına.

Padişah oğlu:

- Hanım ne yiyordun ne saktun makatın altına, demiş. Kız utanmış ve:

- Bir şey yok demiş.

- Yok bir şey yiyordun, demiş padişah oğlu.

Elini makatın altına sokmuş ki kızın sakladığı şeyi almak için. Bakmış ki eline bir altın tepelik geldi. Talihi o kül gömbesini almış oraya bir altın tepelik koymuş.

Padişah oğlu:

- Bu sana layık bunu niye oraya koydun? demiş.

Kız da:

- Utandım da onun için oraya koydum, demiş.

Ertesi gün yine padişahın oğlunu çıkarmışlar gezmeye. Kız hemen aşçılardan mısır kavurgası istemiş.

Onlar da:

- Etme hanım eyleme hanım mısır kavurgasını ne edeceksin? demişler. Kız:

- Yok benim canım onu istiyor. Çabuk yapın getirin! demiş.

Mısır kavurgasını yerken padişah oğlu içeri gelmiş kız hemen pegenin altına serpmiş, padişah oğlu görmüş.

- Ne sakladın oraya? demiş.

Kız da:

- Bir şey yok, demiş. Padişah oğlu almaya gitmiş bakmış ki bir altın tespih! Yine kızın talihi mısır tanelerini değiştirmiş altın tespih yapmış.

Padişah oğlu:

- Bunu niye sakladın hanım sana layık bir şey niye utanıyorsun, demiş. Kız, yine:

- Utandım, demiş.

Birkaç gün aradan geçmiş padişah oğlunun tıraşı gelmiş sakalları uzamış, kız:

- Padişah oğlu senin saçın sakalı babamın abdest süpürgesine benziyor, demiş.

Padişah oğlu bu söze kızmış:

- Haydi atın şunu zindana, demiş.

Tutmuş kızı atmışlar zindana.

Kızın talihi bir ay çalışmış deveyi bezemiş yüklemiş birde süpürge yapmış süpürgecinin bir dalı altın, bir dalı gümüş, bir dalı cevahir taşı ile süslüymüş. Eline almış süpürgeyi gelmiş padişah oğluna misafir. Padişah oğlu:

- Sen kimsin? demiş. Talih de:

- Ben hanımının babasının arap hizmetçisiyim, demiş.

Süpürge elinde sallaya sallaya padişah oğlunun yanına gelmiş:

- Beni hanımın babası gönderdi. Geldim sizleri görmeye demiş. Padişah oğlu:

- O elindeki ne demiş. Arap da:

- Hanımın babasının abdest süpürgesi, demiş.

Padişah oğlu:

- Demek ki hanım onun için benim sakalımı buna benzetmiş, bak şu süpürge ne güzel haydi gidin hanımı zindandan çıkarın da gelin, demiş.

Gitmiş hanımı zindandan çıkarıp alıp getirmişler.

Padişah oğlu kızı:

- Babanın hizmetçisi gelmiş seni görmeye gidin içeride konuşun demiş.

Talih ile kız içeri girmişler talih kızı:

Bu kaç oluyor seni kurtarıyorum. Şimdi de bezettin bir süpürge getirdin. Bugünden sonra benim sana daha faydam yok. Aklını başına topl. Haydi Allah'a ısmarladık, demiş ortadan kaybolmuş (K.K. 16).

3.12. Fıkralar

“Umumiyetle gerçek hayat hâdiselerinden hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısaca, mensur hikâyelere fıkra adı verilir” (Elçin, 2004: 566).

Dursun Yıldırım'ın fıkrayı şu şekilde tanımlamaktadır:

Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak'aları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizâh, hikemi söyleyiş, keskin bir istihza, ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tip'e bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış, küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad diyebiliriz (Oğuz vd, 2007: 159).

Fıkranın kendine özgü bir kompozisyonu vardır. Sade bir dilde olması, kelimelerin seçimi, diyalog çatısı yönüyle diğer sözlü edebiyat türlerinden ayrılır. İnsanı güldürürken düşündüren, ait olduğu toplumun ince zekâsını ve mantığını ortaya çıkaran bir yapıya sahip olması da fıkrayı özel kılmaktadır.

Fıkralar bir tip'e bağlı olarak anlatılır. Bu tipe “fıkra tipi” denilmektedir. Fıkra tipleri yaşamış kişiler veya bir toplumda ortak kültür değerlerinin yüklendiği bir şahsiyet olabilmektedir. Şükürü

Elçin fıkraların şahıs kadrosunu üç başlıkta ele almaktadır: müspet, menfi ve dinleyici-seyirci tip. Müspet tip umumiyetle fıkra tipini temsil etmektedir. Türk fıkralarında bu tipler; Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Temel, Dursun vb. tiplerdir.

Fıkralar genel olarak konularını yaşanmış hayat sahnelerinden almaktadır. Başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip olan kısa hikâyelerdir. Gerçeklik, somutluk, az sözle çok şey anlatma fıkranın yapı hususiyetlerindedir.

Bayburt halkının ince ve kıvrak zekâsının en kısa ve en güzel şekilde yansıtıldığı fıkralar yörede çokça anlatılmaktadır. Genellikle yaşayan kişilerin gerçek hikâyeleri olan bu fıkralara hergün yenisi eklenebilmektedir. Bu bakımdan yöre fıkra yatağı gibi tanımlanmaktadır. Derleme aşamasında yörede herkes tarafından anlatılan fıkraların yanında kişilerin özel hayatlarından anlattıkları fıkra yapısındaki hikâyeler de mevcuttur.

3.12.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Fıkralar

Teyip

Bizim köyde yaşlı bi kari varidi. Gitmiş Of'a. O zamanlar da teyip yeni çıkmış idi. Bu kariyi de severdiler çok. Aldi gonuşturiyeler oni gelininden ağladı ağladı teyibe çektiler oni. O karinin ismi de hanım idi. Şimdi hanım durdi. Açtiler teyibi. Etti ki:

“e bak kız işe, benim başuma geçenler havu karinin başından da geçmiş. Ona da bi orospı raslamış.” (K.K. 9)

Elime Bakma Gözüme Bak

Birgün jandarmalar geldi köye asker kaçağı arıyorlar. Babam da köyün meydanında indi onların yanına. Jandarma dedi ki hacı dede biz böyle böyle bir kişiyi arıyoruz evi nerede? Benim babamın da gözü şaş. Göstermiş evi eliyle. Jandarma da babamın eline değil yüzüne bakıyormuş. Babam demiş:

- Elime bak. Gözüme bakarsan dünyadan çıkarsın (K.K. 28).

At Üzlü Gelin

Bayburt'ta gelinlere lakap takan Hediye adında bir kadın varmış. Bu kadının bir komşusu da oğlunu evlendirecekmış. Bir gün bir entari alıp gelmiş Hediye ablanın yanına. Entariyi verdikten sonra demiş ki:

- Hediye abla bak biz seni çok severiz. Senden bir ricamız var. Bizim geline sakın lakap takma.

Hediye abla da:

- Olur mu kızım öyle şey. Biz komşuyuz. Demem bir şey, demiş. Düğün günü gelmiş, hediye abla düğüne gitmiş. Gelinin görünçesi, Hediye ablayı görünce hemen sormuş:

- Hediye abla beğendin mi gelinimizi?

Hediye abla gelinin duvağını açmış bakmış ve demiş ki:

- Çok ey, çok has da avu garşı mehlenin garıları “at üzlü” demeseler heç bi kusuru yoh (K.K. 25).

Bayburtlu

Bayburtlunun biri il dışına gitmiş. Bir ortamda sohbet muhabbet derken Bayburtluya sormuşlar ki nerelisin?

Bayburtlu da şöyle bir gerilmiş:

- Diyecehem Bayburtliyam diyecehsen ki ögünirsen.

Mıh

Bayburt'ta çok küfür etmesi ile bilinen Marangoz Hacı, bir daha küfretmemek için yemin etmiş. Arif adında bir oğlu varmış. Bu oğlu kendisinin çırağıymış. Oğlu ilk çivi almış vurmuş ancak çivi eğilmiş. İkinci çivi, üçüncü çivi derken çiviler bir türlü düz girmiyormuş. Sonunda dayanamayan Hacı:

- Vola mıh, yemin ettim ama daha dayanamıram. Seni icat edenin, Bayburt'a getirenin, Bayburt'ta satanın, seni alanın, seni çahanın, başında durup behen verenin anasını avradını....diye küfür edince çivi eğilmeden girmiş. Bunun üzerine Hacı:

- Gınamayın beni Müslümanlar abu mıhın canı küfür istirmiş.

Ortalığın Hesteligi

Bayburt'un Dağtarla köyünün sakinlerinden Hafize teyze grip olmuş. Uzun süre gribi atamayınca doktora gitmeye karar vermiş. Doktor Hafize teyzeye sormuş:

- neyin var teyze rahatsızlığın nedir anlat bakalım?

Hafize teyze:

- vallah tohtor beg ne bülüm ortalığın hesteligi tuttu.

Tavuk Hesabı

Kaleardı'lı selvi diye bir kadın varmış. Selvi'ye sormuşlar kaç tane tavuğun var diye. Hesap kitap bilmeyen, 5 tavuk sahibi Selvi cevaplamış:

- iki bir, iki bir, bi de yalağoz (K.K.84).

Saat Kaç?

Bayburt'lu bir gurbetçi memleketine gelirken eşine hediye olarak saat getirmiş. Kadın biraz da hava atmak için takmış saati koluna gitmiş komşularının yanına. Kadının saatini gören komşular:

- de hele baama saat kaç?

Kadın kolundaki saate bakıp:

- dünki bu vahıt.

Sabun

Almanya'da Bayburtlular ile Gümüşhaneliler kavga ediyorlarmış. Gümüşhanelilerden bir tanesi arkadaşlarına seslenerek demiş ki:

- ola şu Bayburtluları öldürek, sabun edek, Gümüşhane'ye gönderek.

Bunu duyan Bayburtlu hemen cevabı verir:

- vola bizi öldürebülürsüz, sabun da edebülürsüz, Gümüşhana'ya da gönderebülürsüz amma orda köpürenin anasını s.....ler.

Bıldırın Kurbağası

Rus istilası sırasında Bayburt'tan dışarıya doğru göç başlamış. Ancak Kal Mahmut ile Kasım Ağa göç etmeyi kendilerine yedirememişler. O sırada da Ruslar Bayburtluları birer birer topluyorlarmış. Kasım Ağa ile Kal Mahmut da Belediye'nin arka tarafında Çoruh'a girip saklanmışlar. Arada bir kafalarını çıkarıp çıkarıp nefesleniyorlarmış. Rus kumandan bunları görmüş ve yanındaki Bayburtluya sormuş:

- Bunlar orda ne yapıyorlar? Söyleyin gelsinler yanıma.

Yanındaki cevaplamış:

- onlar kurbağa

- Bunlar nasıl kurbağa öyle?

- bunlar bıldırın kurbağası kumandan (K.K.71).

Delüşli Eymek

Bayburt'un Niv beldesinden istanbul'a giden bir adam iş arıyormuş. İstanbul'da simitçilik yapan akrabasını görmüş ve o da aynı mesleği yapmak istemiş. Akrabası ile anlaşan Nivliye de bir simit tepsisi almışlar ve işe başlamışlar. Ancak Nivli adam simitin adını unutmuş utancından da kimseye soramamış. Ne diye bağıracağını bilemeyen adam başlamış bağırmaya:

- delüşli eymekk, delüşli eymekk....

Her Yer Tehne

Bayburtlu Memiş nenesi ile birlikte yaşıyormuş. Çok içki tükettiği için nenesi Memiş'e üzülüyormuş. Birgün demiş ki:

- oğul yazuh günahdur niye bu gader işki içirsen?

Memiş de nenesine demiş ki:

- nene rahı mideme eyi gelir.

Bunu duyunca nenesi de madem öyle bana da ver içeyim demiş. Memiş de nenesine rakı ikram etmiş. Ekmek yapmak için un eleyen nene rakının etkisiyle sarhoş olunca unu sağa sola elemeye başlamış. Memiş nenesini uyararak:

- nenee unu tehneye ele.

Demiş. Bir yandan un elemeye devam eden nenesi de:

- oğul neneen her yer tehne, neneen her yer tehne (K.K.71).

Ciger Düdüğü

Bayburtlu bir adam düşünüyormuş. Yiyeceklerden ne alsam daha az zayıt verir diye. Kendi kendine söylenmiş:

- Garpuz alsam gabağa çihir, üzüm alsam çöpe çihir. En iyisi mi gasaptan bi ciger alım da düdüğüne gadar yiyim.

Bayburt Dedigin

Bayburt henüz vilayet değil iken adamın biri Bayburt'a gelmiş. Saat kulesinin orda esnaftan birine sormuşoteli nerede diye. Adam da cevap vermiş:

- Gardaş deyha orada dediğin yer.

Kısa bir zaman sonra Bayburt vilayet olmuş. Aynı adam gelmiş tekrar aynı kişiye başka bir adres sormuş. Bayburtlu gerinmiş:

- ben nerden bülüm gardaş Bayburt dedigin koskoca vilayet.

Zulüm

Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda devlet Anadolu'da yeni rejimin etkilerini görmek ve tanıtmak adına senfoni orkestrasını turneye çıkarır. Gidilecek şehirler arasında Bayburt da vardır.

Senfoni orkestrası Bayburt'a gelir ve konser verir. Konser çıkışı bir gazeteci seyircilerle röportaj yapar ve bir tanesine sorar:

- konseri nasıl buldunuz?

Adam cevap verir:

- Vallah Bayburt Bayburt olalı bele zulüm görmedi.

İti Kırkmak

Bayburt'un meşhur berberlerinden Topal Sabri dükkânında adamın birini tıraş ediyormuş. O sırada da dükkânda Bayburt'a yeni tayin olan bir hâkim tıraş olmak için sıra bekliyormuş. Dışarıdan bir çocuk dükkâna girerek:

- Sabri emmi! Ustanın selamı var. Borcu olan borcunu getirsin dedi.

demiş. Sabri usta biraz da sinirlenerek:

- get ola. Ustahan selam söyle. Biz burada parasızlıktan iti gırhiruh.

Bunu duyan hâkim bey ayağa kalkar ve:

- Teessüf ederim beyefendi. Bizleri it ettin (K.K.25).

Dua Eden Bayburtlu

Bayburtlunun biri çıkmış Şehit Osman Tepesi'ne oradaki türbeleri ziyaret etmiş. Sonra açmış ellerini Allah'a yalvarmış:

- Ey yüce Allah'ım. Bu garip kuluna bir ev nasip et, bitene araba nasip et, bol kazançlı bir iş nasip et.. Dualarını sıralamış. Türbelerin yanından ayrılırken ayağı taşa takılıp yere düşünce Bayburtlu kaldırmış başını yukarı ve demiş ki:

- Vermir vermirsene nee (niye) itiklirsene.

3.13. Ninniler

Ninniler, genellikle annelerin çocuklarını uyutmak için söylediği ezgili lirik şiiirlerdir. Ninni kelimesi Divân-ı Lügât’i-t Türk’te “balu balu” olarak geçer. Diğer Türk toplumlarında da “laylay, elle, bişik cırı” şeklinde isimlendirilmiştir.

“Ninnilerin konusunu çocuk teşkil eder. Sağlıklı doğmadan gelen sevinç, fiziki güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler, veliler vb. madde, tem, motif ve merasimler ninnilerin muhtevasında belli başlı unsurlardır” (Elçin, 2004: 271).

Ninni söyleyen kadının sesi sakinleştirici ve huzur vericidir. Anne, çocuğunu uyuturken daha önce öğrenmiş olduğu bir ninniye ya da irticalen oluşturduğu ninniye söyleyebilmektedir. Ninniler genellikle 7’li hece ölçüsüyle ve sade bir dille söylenmektedir.

3.13.1. Bayburt Yöresinden Derlenen Ninniler

Hoppala kızım hoppala
Kızımı verdim topala
Topal odun getirsin
Kızım yaksın otursun

Hoppala kızım hoppala
Kızımı verdim bakkala
Bakkal yağ bal getirsin
Kızım yesin otursun. (K.K.33)

Hu hu hu Allah
Kızıma/oğluma uyku ver Allah
Kızım / oğlum büyür inşallah
Herkes desin maşallah

Dağa vurdum dağ uyur
Dağda tavşanlar uyur
Ben yavruma ee derim
Yavrum beşikte uyur.

Bahçelerden su gelir
Tekkelerden hu gelir

Yavrum yattı beşiğe
Şimdi uykusu gelir.

Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı.

Dandini dandini danadan
Korusun seni yaradan
Hak saklasın derim sallarım
Eksilmesin bizim aradan.

3.14. Lakaplar

Türkçe Sözlük'te lakap, "bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad" olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir nesneyi, kişiyi veya yeri tanımlamak için öncelikle ona ad verilir. Ad verme meselesi insanlığın varoluşundan itibaren başlar ve tabiatı, kâinatı anlamlandırmaya çalıştığı sürece devam eder. Lakap takma olgusu, üyesi olunan toplumun kültürel değerlerine, söz varlığına, gelenek ve göreneklerine, inançlarına bağlı olarak çeşitlilik arz etmektedir.

Şeref Boyraz, bir kelimenin lakap olabilmesi için o kelimenin, bireyin alt kültürün dikkatine yakanmış olmasının gerekliliğine dikkat çeker. Lakapların alt kültürün ürünleri olduğunu söyleyen Boyraz, alt kültür ürünü olarak kastedilen şey, lakap olarak takılan kelimenin, lakap takan ya da takılan kişinin ait olduğu küçük topluluk tarafından bilinmesi ya da kelimenin kullanıldığı ortamda bilinenden farklı olarak mecazî bir anlam yüklenmesidir. Derlenen malzemedен örnek verilecek olursa; Dağ Memmet diye isimlendirilen kişinin ortak kültür ortamında iri yarı ve heybetli bir yapıya sahip olduğu düşünülebilir. Ancak alt kültür ufak tefek bir yapıya sahip olan bu kişiye tariz yoluyla dağ lakabını vermiştir.

Asıl adın önünde bir epitet gibi duran lakaplar, tek kelimelik bünyesinde birçok anlamları gizlemektedir. Bu anlamda lakaplara çağrışım kapsülleri denilse yeridir. Ya fizikî bir özellik, karakter yapısı, davranış şekli ya da kişinin başından geçen bir olay, lakabın kullanıldığı çevrede amaca uygun mesajları yollayacak biçimde lakap denilen tek kelimeye sığdırılmaktadır. Sığdırılma işleminde ise kinaye, teşbih, istiare, mübalağa, telmih ve tariz gibi sanatların yardımı alınmaktadır (Boyraz, (t.y.)).

Lakaplar ile ilgili çalışma Bayburt ili merkezinde, Hörme Köyü'nde ve daha ziyade Dağtarla (Ortugu) Köyü'nde yapılmıştır. Özellikle Ortugu köyünün tercih edilmesinin nedeni il genelinde Ortugu köyünün "lakap takma" mevzusunda bir şöhreti olmasıdır. Konuyla ilgili olarak da şöyle bir

anektod anlatılır: “Bir gün adamın biri Ortugu’nun lakap takmadaki namını duymuş. Merak etmiş köye gitmiş. Uzun boylu ve yakışıklı olan bu adam, caminin önünde oturan adamların yanına gidip konuşurken “bu köyde herkese lakap takıyorlarmış bi bana takamadılar...”şeklinde konuştuğu sırada oradan geçen köy halkından bir kadın adamı görmüş ve “abu dam direği nerden gelmiş buruya?” demiş. O günden sonra adam kendi köyünde dahi “dam direği” diye anılmaya başlamış.

Arap: Esmer kimseler için kullanılır.

Bitli: Üzerinde Serikli bit bulunan kimseler için kullanılır.

Cıda: “Çıta” gibi uzun ve ince manasında kullanılan bir lakaptır.

Cıngıla: Renkli gözlü kimseler için kullanılır.

Cırcır Raib: Çok hızlı ve çok konuştuğu için bu kişiye böyle bir lakap verilmiş.

Cücük Göz: Küçük gözlü kimseler için kullanılır.

Çapula Ahmet: Ayakkabıcı olduğu için kendisine bu lakap takılmış.

Çıldık Yiye: “Çıldık” çul çaput manasında kumaşlara verilen addır. Yörede yaşayan bir kadın sürekli çemberinin kenarlarını ısırdığı için kendisine bu lakap verilmiş.

Çürük Fatih: Çok hassas ve hastalığa yakalanan birisi olduğu için.

Dağ Memmet: Tariz yoluyla benzetme yapılmıştır. Küçük boylu olduğu için kendisine böyle bir lakap takılmış.

Dehre (Hüseyin): Yörede burnu büyük olanlar için kullanılan bir kelimedir. Büyük burunlu olduğu için bu kişiye dehre lakabı verilmiştir.

Deli laz: Karakteristik olarak asabi özellikler gösteren kişiler için kullanılıyor.

Dıkdıkın Salih: Bu lakap aslında Salih isimli kişinin babasına verilen bir lakaptır. Yani babasına verilen lakap “dıkdık” oğluna da “dıkdıkın Salih” lakabı verilmiş. Ancak verilen lakabın ne anlama geldiği ve neden verildiği bilinmiyor.

Dolma Göz: İri gözlü kimseler için kullanılır.

Eha: Bu kelime yörede “uzun” manasına gelmektedir. Bu yüzden uzun boylu kişiler için kullanılan bir lakap.

Fırtına Memmet: Tariz yoluyla benzetme yapılmıştır. Çok yavaş olduğu için kendisine böyle bir lakap verilmiştir.

Gab Bayram: Ayakları içe basan manasında kullanılmış bir lakap.

Gandal Ayşa: Kaba, iri yarı bir yapıya sahip olduğu için kendisine böyle bir lakap takılmıştır.

Gara ballı: Esmer, güzel, toplu bayanlar için kullanılan bir ifadedir.

Gara dere: Bu lakabın neden kaynaklandığı tam olarak bilinmiyor.

Gara Yusuf: Çok esmer olduğu için böyle bir lakap takılmış.

Gıdık Hecer: “Gıdık” yörede keçilerin küçüğüne verilen bir addır. Bu kişi de ufak tefek olduğu için kendisine bu lakap verilmiş.

Gıllı irayıf: Vücudu çok kıllı olduğu için kendisine böyle bir lakap verilmiş.

Gızığa: Küçük, sevimli kız çocukları için kullanılır.

Gobud: Bu kelime kesik parmaklı insanlar için kullanılır.

God Ali: God bir tenekenin 1/2 si manasına gelen bir kelimedir. Bu kişi de büyük kafalı olduğu için kendisine böyle bir lakap takılmış.

Gomgom: “Gomgom” yörede bir diken adıdır. Uzun boylu ve çirkin olduğu için kişiye böyle bir lakap takılmış.

Guduz: Kısa boylu olanlara verilen lakaptır.

Gura Ağzı: Ağzı küçük olanlar için kullanılmaktadır.

Gurut: Çok zayıf, kuru olan kişiler için böyle bir lakap verilir.

Hauzlu: Derisinde problem olduğu ve pul pul döküldüğü için kendisine bu lakap takılmış.

Hello: Halil isminin kısaltmasıdır.

(H)isli Hacı: Soba, soba borusu gibi işlerle uğraşan bu kişinin elinde ve yüzünde sürekli is lekesi olduğu için bu kişiye böyle bir lakap verilmiştir.

Hoho Hava: Hava isimli bir kadının çocukları korkutmak için sürekli “hoho geliyor” demesi üzerine kadına “hoho hava” lakabı verilmiş.

Karkasan: Eli uzun manasında kullanılan bu kelime hırsızlığa meyli olan biri için kullanılmış.

Kazlı: Önceden köylerde, saçlarda bir olmaması için insanlar saçlarını yıkadıkları suya çok az “gaz yağı” dökermiş. Köydeki kadınlardan biri de bu gaz yağını fazla fazla döktüğü için gaz kokarmış hep. Bu yüzden kendisine “kazlı” yani gazlı lakabı verilmiş.

Kıçan: (sıçan) Fare gibi küçük ve her yere girip çıkan bir yapıya sahip olduğu için bu lakap verilmiş.

Kınçi Hecer: Bu kişi küçük burunlu olduğu için kendisine böyle bir lakap verilmiş.

Kırık Behiye: Yörede saçları kısa olan kişiler için “kırık” ifadesi kullanılmaktadır. Bu kişiye de saçları kısa olduğu için böyle bir lakap verilmiş.

Kırka Altun: “Kırka” taşı yerden söken bir tarım aletidir. Altun isimli bu kadının da karakteristik özelliklerinden dolayı kendisine bu lakap verilmiştir.

Kilto: Yüzü pürüzlü izli olan kişiler için kullanılan bir ifadedir.

Koççari: Başka bir köyden Dağtarla köyüne gelin olarak gelen kadın sürekli “oh nenni koççari” türküsünü söyleyerek dolaştığı için ona bu lakap verilmiştir.

Kor Ali: Bir gözü iyi görmediği için böyle bir lakap verilmiş.

Kurus: Çok zayıf olduğu için böyle bir lakap takılmış.

Lavaş Ağız: Büyük ağızlı kimseler için kullanılır.

Loloz: Burnu büyük ve boyu uzun kişiler için kullanılan bir lakap.

Maraşal: Bu kişi askerlik anılarını çok anlattığı için kendisine böyle bir lakap verilmiş.

Muruz: Neden böyle bir lakap verildiği tam olarak belirlenemedi.

Pireli: Hızlı gezen kişiler için kullanılmaktadır.

Raptiye: Çok kısa boylu olan bir adam oldukça büyük bir fôtür şapka takıyormuş. Hem kısa boylu hem de büyük fotür şapka taktığı için raptiyeye benzetilmiş.

Satır Burunlu: Burnu büyük olanlar için kullanılan lakap.

Şoğurtlu Ömer: “Şoğurt” kelimesi yörede tükürük manasında kullanılan bir kelimedir. Konuşurken çok tükürdüğü için kendisine böyle bir lakap takılmış.

Tekir Ali: Kalender meşreb bir yapıya sahip olduğu için bu lakap takılmış.

Teşi Bacak/Ayak: Ayakları yamuk basan kişiler için kullanılır.

Tırhiç: “Tırhiç” eğri büğrü bahçe kapısı manasına gelmektedir. Sürekli eğik duran bir kadın için söylenen lakaptır.

Tırıklı: Çok küfreden kimseler için kullanılır.

Topal Cuma: Gezerken ayağı aksadığı için kendisine böyle bir lakap takılmış.

Tos tos Nurdene: Bu kişi kısa boylu ve kambur olduğu için tosağaya benzetilerek bu lakap kendisine verilmiş.

Yırtık Garınlı Ömer: Bu kişinin karnında yırtığı olduğu için kendisine bu lakap verilmiş.

Zomba Osman: Burnu büyük olduğu için kendisine bu lakap takılmış.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK BİLGİSİ

4.1. Törenler

4.1.1. Geçiş Törenleri

İnsan yaşamının üç önemli evresi vardır. Bunlar doğum, evlenme ve ölümdür. “Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçişleri” bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler” (Örnek, 1995: 131). “Böylece ‘geçiş’ dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluştururlar” (Örnek, 1995: 131).

Hâlihazırda geçiş dönemleriyle ilgili olarak yapılan bu uygulamalar eski Türk inanç sisteminin birer kalıntısıdır. “Halk bu âdet, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin eski geleneklerden geldiğini bilmektedir. Bu da bize birçoğu ritüel işlevini kaybetmiş Türk inanç kalıntılarının âdet adı altında yaşadığını göstermektedir” (Artun, 2005: 126).

4.1.1.1. Doğum

Hayatın geçiş törenlerinden ilki olan doğum, tüm toplumlarda sevinçli bir olay olarak karşılanır. Çünkü doğum, ailenin ve soyun devamı anlamına gelir. “Evlât ocağı tütürür” söyleminde de bu devamlılık vurgulanır. Bunun yanında toplumun varlığının da ilk şartı doğumdur. Genel anlamıyla doğum, kadının hamilelik boyunca taşıdığı canlıyı belirli bir zamanı doldurduktan sonra dış âleme bırakmasıdır.

Doğum her anlamda bir gücü temsil eder. Gerek birey sayısının artması, gerek kadının ve erkeğin aile ve toplum içerisindeki saygınlığının artması gerekse de dokuz ay boyunca bir bedenini direnç göstermesi birer güç simgesidir.

Geçiş dönemleri insan yaşamının aynı zamanda kırılma noktalarıdır. Bu dönemlerde bahsedilen kırılmaların olumlu bir şekilde gelişebilmesi için birtakım inanmalara ve pratiklere başvurulur. “Doğum da bir geçiş olduğuna göre, inançlar ve gelenekler, gebe kadını daha doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak bir takım adetlere uymaya, bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır” (Örnek, 1995: 132).

“Doğumla ilgili âdet, inanma ve bunlara bağlı pratikler günümüzde de sürmektedir. Yeni kuşak bir yönden adetlere uyarken diğer yönden de tıbbın sağladığı her türlü imkândan yararlanmaktadır” (Artun, 2005: 126).

Yörede, çocuk sahibi olmakla ilgili geleneksel ve toplumsal beklentileri karşılamamanın dışında islami değerlerin de göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in “...evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.” hadisi yöre halkının çocuk sahibi olmakla ilgili düşüncelerini yönlendiren etkenlerden birisidir. Bayburt ve köylerinde hamile kadınlar için belli isimlendirmeler kullanılır; “gebe, yüklü, gümanlı vb.” Gümanlı, ümitli, beklenti içinde olmak anlamlarındadır.

Doğum olayı kendi içerisinde 3 döneme ayrılır; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasıdır.

Doğum Öncesi

1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

“Gelin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamı için, kadının doğurması gerekir. Kısır kadın özellikle geleneksel kesimde horlanır, ezilir ve aşağılanır” (Örnek, 1995: 132).

Evlenen çiftlerin hemen çocuk sahibi olması çevrenin en büyük beklentisidir. Çocuğun olmadığı durumlarda öncelikle bu durumun sorumluluğu kadına yüklenir. Kadına yapılan uygulamaların veya sağaltmaların sonuçsuz kaldığı durumlarda bu sorumluluk erkeğe geçer. Erman Artun, (Artun, 2005: 127), çocuk sahibi olma sürecinde çağdaş tıp ve bunun dışında başvurulan yolları üç başlıkta toplamıştır:

- a) Tıbbi Sağaltma : Hastane, doktor ve ebeye başvurulur.
- b) Halk Hekimliği ve Geleneksel Sağaltma
- c) Dinsel Büyüsel Nitelikte Olanlar:
 1. Yatır, türbe ziyaretlerine gidilir.
 2. Kurban adanır.

3. Hoca ve büyücülere başvurulup muska vb. yazdırılır.
4. Ağaçlara adak bezi bağlanır.

Çalışma sahası olan Bayburt ve köylerinde günümüzde daha çok tıbbi yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Ancak zaman zaman sınırlı sayıda da olsa geleneksel yöntemlerin uygulanması söz konusudur. Yörede kısırlığı gidermek için en çok başvurulan yöntem türbe ziyareti ve duadır. Çocuğu olmayan kadın mübarek zatların türbelerine götürülür. Ziyaret edilen türbeler arasında Yakup Abdal Türbesi, Kitapsız Baba Türbesi vardır.

Geleneksel sağaltma kategorisine dahil olan koca karı ilaçları başvuru bir başka yöntemdir. Bel çekme işlemi geleneksel sağaltmanın en yaygın uygulamasıdır. Çocuğu olmayan kadının bu işi bilen kişiler tarafından beli çekilir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bugün bu uygulamalar neredeyse hiç yapılmamaktadır.

İstenmeyen hamileliği sonlandırmak için en yaygın olan yöntem yüksek bir yerden atlamak veya ağır yük kaldırmaktır. Bunlara ek olarak Gripin içmek, ebe gümesi otunun suyunu içmek, rahim ağzına tavuk tüyü sürmek, sarımsak ve kara sakızdan yapılan karışımın rahime sürülmesi başvuru diğer yöntemlerdendir. Ayrıca çocuğu düşürmek için “orum” adı verilen bir bitki tohumunun suyu içilir.

a. Aşerme

Aşerme, hamile kadının herhangi bir türdeki yiyeceği canının çekmesi olarak tanımlanabilir. “Halk arasında aşerme adıyla bilinen sözcüğün aslı “aş yeme” şeklinde olup, yiyecek şeylerden tiksirmek demektir. Beğenmemek, kötülemek anlamlarındaki aş yemek giderek halk arasında anlam değiştirerek, hamile kadının kimi yiyecekleri canının çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması anlamına gelmiştir” (Artun, 2005: 129).

“Gebe kadının fizyolojik olarak bazı yiyeceklerden kaçınıp bazılarında aşırı istek duyması doğaldır. Aşerme adetlerinde aşeren kadının istedikleri yapılmaya çalışılır. Aksi halde bazı olumsuzlukların olacağı düşünülür” (Artun, 2005: 129).

Gebe kadınların gebelik süresince canlarının çektiği yiyeceği yemesi oldukça önemlidir. Çünkü eğer gebe istediği yiyeceği yemezse çocukta bir eksiklik olacağı düşünülür.

“Aşeren kadın istediğini yiyemezse çocuğun gözü eğri olur. Aşeren kadına istediği yemeği yedirmek de çok sevaptır.” (K.K. 25).

“Aşeren kadın cennet kapısında bekler. İstedliğini yerse kapılar hem yedirene hem de yiyene açılır” (K.K. 33).

b. Bebeğin Cinsiyetini Tahmin Etme

“Gebelik sırasında önemli bir nokta da doğacak çocuğun cinsiyeti konusudur. Anne ve babanın erkek ya da kız çocuğu istemesinin dışında, belki onlardan da çok kişinin bağlı bulunduğu ailenin, grubun cemaatin ya da toplumun isteği ağırlığını duyurmaktadır” (Örnek, 1995: 136).

Geleneksel kültürün etkin olduğu yörelerde aile veya çevrenin cinsiyet konusu ile ilgili baskısı anne olacak kadını da etkisi altına alır. Bu bakımdan her ne kadar anne için cinsiyetin önemli olmadığı söylene de baskıdan kurtulmak ve gruptaki yerini daha da sağlamlaştırmak adına anne, erkek çocuk olması için pratikler uygulamaya başlar. “Kız çocuğunun daha hayırlı olduğu söylenmekte ancak yine de erkek çocuğu isteği daha ağır basmaktadır. Bu da “kız el aşıdır, elin ocağını tütürür.” Biçiminde ifade edilmektedir” (Artun, 2005: 130).

Bayburt ve köylerinde bebeğin cinsiyetiyle ilgili beklenti erkek olması yönündedir. Yörede erkek çocuklarına düşkünlüğün fazlaca olduğu gözlemlenmiştir. Öyle ki bu durum halkın söylemlerine de yansımıştır:

Bacasız evin dumanı tüter mi?

Beş kız bir oğlanın yerini tutar mı?

söylemiyle erkek çocuğun daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Kız çocuklarının sadece belli bir süre ailenin yanında yaşayacağı ve gidip el oğlunun kapısında kalacağı düşünülür. Kız çocuklarına adeta bir misafir gözüyle bakıldığı gözlemlenmiştir.

Yörede bebeğin cinsiyeti tahmin edilirken bir takım pratikler uygulanır. Pratikler şu şekilde sıralanabilir:

- Pratiklerden ilki gebenin karnının şeklidir. Eğer çocuk erkek ise gebenin karnı dik ve yuvarlaktır. Ancak eğer çocuk kız ise annenin karnı geniş olur. “Oğlan gözsüz (köstebek) gibi toprak atar, kız balık gibi kayar.” (K.K. 50)
- Pratiklerden bir diğeri gebenin ağırlığıdır. Bebeğin cinsiyeti kız ise gebenin yükü ağır olur, erkek ise yükü hafif olur.
- Bebeğin cinsiyetini belirlemek için gebenin başından aşağı tuz dökülür. Gebe eğer burnunu ve yukarısını eliyle kaşırsa bebeğin erkek, ağzını veya çenesini kaşırsa bebeğin kız olacağına inanılır.

- Gebe kadının haberi olmadan iki minder serilir. Birinin altına bıçak, diğerinin altına da makas koyulur. Gebe eğer makasa oturursa bebek kız, bıçağa oturursa erkek olur.
- Yörede yaygın inanışlardan birisi de kız bebeğe gebe olanların çirkinleştiği, erkek bebeğe gebe olanların ise güzelleştiğidir.

c. Gebenin Kaçınması Gereken Davranışlar

Gebelik dönemi bir kadının en hassas olduğu dönemlerden birisidir. Öyle ki ilk gebeliğini yaşayan kadın nefes alırken dahi son derece dikkatli ve titiz davranır. Bu korku hali anneyi bütünüyle sardığı için çocuğunu olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınır.

“Bu kaçınmaların temelinde, anne ile karnındaki çocuğun arasında sıkı bir yazgı birliği, bir özdeşlik olduğu tasarımı yatmaktadır. Fikir çağrışımları ve “analojik” düşünceyle beslenen bu tür kaçınmalar sadece geleceğin annesinin davranışlarını değil aynı zamanda onun yakınlarını da ilgilendirmekte, giderek grubun benimsediği ve uyguladığı birer kaçınma kalıbı durumuna gelmektedir” (Örnek, 1995:138).

Anne adayının, çocuğunun ve kendisinin sağlığını korumak için kaçınması gereken davranışlardan en yaygını çirkin varlıklara bakmamaktır. Aksi takdirde çocuğun o çirkin varlığa benzeyeceğine inanılır. Bunun yanı sıra gebe kadın, gebeliğini elinden geldiğince gizlemelidir. Özellikle dışarı çıktığı zaman karnının belli olmaması gerekir. Başka erkeklerin, gebenin belli olan karnına bakması göz zinası olarak yorumlanır. Anne, gebeliği boyunca mümkün mertebe güzel şeylere bakmaya özen göstermelidir.

Yörede “Kitapsız Baba” olarak adlandırılan türbeye ziyarete giden gebe kadın elini farkında olmadan vücudunun herhangi bir yerine sürerse çocuğun vücudunda aynı yerde leke olacağına inanılır. Bu yüzden türbe ziyaretinde anne adayı, elini kolunu dikkatli kullanmaya çalışır.

2. Doğum Sırası

Gebenin, doğum olayını en az acıyla ve de sağlıklı atlatabilmesi için bazı uygulamalar yapılmaktadır. Gebenin sancılarının sıklaşması ile doğum hazırlıkları başlatılır.

Doğumun kolay gerçekleşebilmesi için daha önce kolay doğum yapmış olan bir kadın doğum yapmakta olan anne adayının sırtını sıvazlar. Doğum yapılan yerde Meryem suresi okunur. Doğum anında doğumun gerçekleştiği ortama başka bir gebe kadın getirilmez. Bir ipe Ayetü'l-Kürsî okunur yedi kere gebenin belinden geçirilir. Ballı tereyağlı su hazırlanıp gebeye içirilir. Günü gelen

gebenin kolay doğum yapabilmesi için gebe battaniyenin içine konularak sallanır. Çocuğun doğum kanalına girmesi sağlanır.

Doğum gerçekleştikten sonra bebek, hemen “kundak bezi” denilen bir bez ile kundaklanır. Yörede bebeğin doğumdan bir gün sonra yıkanması çok önemlidir. Çünkü bebek eğer temiz tutulursa ve anne sütünden bir damla dahi içebilirse sarılık olmaz inancı vardır. Sarılık olmasın diye bir de çocuğun banyo yaptığı suya altın atılır. Bazı köylerde çocuğun banyo yaptırıldığı suya bir tutam tuz dökülür. Bu pratiğin yapılmasındaki amaç çocuğun cildi dökmesin, sağlam olsun.

Bebeğin göbek bağı doğumdan hemen sonra kesilir. Birçok yörede olduğu gibi göbek bağına konulduğu veya atıldığı yerler Bayburt’ta da benzer şekildedir. Doğan çocuk eğer erkek olursa göbeği cami bahçesine veya okul bahçesine gömülür ki okuyup ilim sahibi kimse olsun. Çocuk eğer kız ise göbek bağı evin içinde tandıra, evin eşiğine ya da küllük denilen soba küllerinin döküldüğü yerlere gömülür ki kızlar evine bağlı olsunlar.

3. Doğum Sonrası

Ad Koyma

Ad, Türkçe sözlükte “ bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam” olarak tanımlanmaktadır. “Türklerde (ve Türklerin yakın komşusu, dil akrabası Moğollarda) yeni doğan çocuğa ad verme geleneği çok eski bir Töre’dir” (Gülensoy, 1994: 5). Verilen her adın bir anlamı bir değeri vardır. Çocuğa verilen ad, çocuğu tanımlamanın dışında aileyi, soyu, kültürel çevreyi ve inançları da tanımlamaya yaramıştır. Çocuğa ad vermenin farklı uygulamaları vardır. Bu uygulamalar Türk destanlarında, halk hikâyelerinde, bizzat geleneğin içerisinde görülebilmektedir.

“Eski Türklerde çocuklara doğduğu sırada, çevrelerinde gördükleri eşyalardan, beğendikleri insanlardan veya o sıralarda olan olaylardan birinin adını verirlerdi. Örneğin; güneşin doğduğu sırada dünyaya gelenlere Gündoğmuş, Güngördü...” (İvgin, 2000’den aktaran: Artun, 2005: 139).

Dede Korkut hikâyelerinde ad alma işleminin bir kahramanlık sonrası gerçekleştiği görülür. Bamsı Beyrek on altı yaşına geldiğinde baş kesip kan döktü ve bezirganların malını kâfirin elinden kurtardı. Bunun üzerine de Dede Korkut geldi ve Bamsı’ya Bozaygırlı Bamsı Beyrek adını verdi.

“Geleneksel kesimde yeni doğan bir çocuğa ad konması genellikle dinsel nitelikli bir törenle olur. Giderek etki gücünü yitirmekle beraber, dinsel niteliğin yine de çoğu yerde etkinliğini sürdürdüğünü görüyoruz” (Örnek, 1995: 149).

Bayburt'ta doğumdan sonra ad koyma işlemi çocuğun babası veya dedesi tarafından yapılır. Aile büyüğü bebeği kucağına alır kulağına ezan okur ve belirlenen ismi üç kez sağ tarafından tekrarlar. Böylece bebeğin ismi verilmiş olur. İsimler belirlenirken daha çok İslami değerler bağlamında büyük zatlara isimleri tercih edilir. Bunun dışında ailenin eski büyüklerinin isimleri de kullanılabilir.

Ad koyma işlemiyle ilgili çok bilinmeyen uygulamalardan birisi de anne ve baba arasında gizli isim koyma uygulamasıdır. Anne ile baba arasında kimsenin bilmediği ve sadece anneye babanın bileceği bir isim konulur çocuğa. Bunun amacı çocuğa büyü yapılsa ismin farklılığından dolayı büyüünün tutmamasını sağlamaktır.

Lohusalık Dönemi

Doğumdan sonraki 40 günlük dönem lohusalık dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem lohusa kadın için oldukça önemli ve zor bir süreçtir. “Doğumdan sonra yatakta kalma süresi kadının fizyolojik durumuna, doğumun güç ya da kolay oluşuna, iklime, çevre koşullarına, ailenin varsılığına, yoksulluğuna, gelinin sevilip ya da horlanmasına ve kimi âdetlere bağlıdır” (Örnek, 1995: 144). Lohusalık, annenin psikolojik olarak zayıf ve dışarıdan gelebilecek zararlı etkenlere karşı çok açık olduğu bir dönemdir. O yüzden lohusanın bu evrede memnun edilmesi ve kendisine her anlamda destek olunması oldukça önemlidir.

Lohusalık döneminde lohusa çabuk toparlansın diye bol bol yumurta yedirilir. Kuymak yedirilir. Lohusa kadının odasında 40 gün boyunca ışık yanar. Lohusanın mezarı kırk gün açıktır ve peşinde yılan dolandığına inanılır.

Bu dönemde lohusa ziyareti de oldukça önemlidir. “Lohusanın gözü kapıdadır.” sözü ile bu ziyaretlerin lohusa için ne kadar önemli olduğu vurgulanır. Ziyarete gidilirken doğum yapan kadının arkadaşları veya akrabaları tarafından “lohusa çanağı” hazırlanır. Bu çanağa lohusaya fayda sağlayacağı düşünülen yiyecekler konulur; yumurta, helva, hasuta vb.

Al Basması ve Kırk Basması

Lohusaya ve çocuğuna zarar vermek için onlara sataşan kötü huylu varlıklara alkarısı ismi verilir. Anne ve çocuğu için önem arzeden ilk kırk gün içerisinde bu kötü huylu varlıklardan korunmak için çeşitli uygulamalar yapılır.

Al basması adı verilen kötü huylu varlıkların uzaklaştırılması ile ilgili yapılan ilk eylem lohusanın odasında yüksek bir yere Kur'an-ı Kerim koymaktır. Kur'an-ı Kerim'in anneyi ve

çocuğu koruyacağına olan inanç tamdır. Onun dışında çok yaygın olmasa da annenin kırmızı renkte bir eşarp taktığı veya herhangi kırmızı bir aksesuar taktığı da görülmektedir.

Bayburt ve köylerinde “kırk basması” hadisesine de çokça dikkat edilir. Anne ve çocuğu ilk kırk gün özel bir gözetim altında tutulur. Çünkü bu dönemde annenin ve çocuğun hastalanmaması gerekir. Bu süre içerisinde anne ve çocuk dışarı çıkarılmaz.

Kırkklı bir kadın çocuğuyla birlikte başka kırklı kadının yanına sokulmaz. Aksi takdirde çocukların birbirini basacağı düşünülür. Bu yüzden çocuklarda yürüyememe, konuşamama gibi aksaklıkların ortaya çıkacağından endişe duyulur. Böyle bir sorunla karşılaşırsa lohusalar birbirlerine iğne ya da boncuk alıp verirler.

“Kırkklı olmanın belirgin özelliği, annenin bu süre içerisinde tabu, yani pis sayılmasıdır. Kadının tabusal nitelikteki birtakım kaçınmalarının temelinde bu pislik tasarımı yatmaktadır” (Örnek, 1995: 146).

Beşik Dizme

Beşik dizme çok eski bir gelenek değildir. Günümüzde yaygın olarak yapılan âdetlerden birisidir. Beşik dizme, annenin, kızının yaptığı ilk doğum için ona verdiği hediyedir aslında. Beşik dizme işlemi genelde anneanneler tarafından ve ilk çocuk(torun) için yapılır. Bu âdete göre doğacak olan bebeğin beşiği, beşiğinin yorganı, yastığı, nevresim takımı, battaniyesi, bebek için ilk doğum anında lazım olabilecek temel eşyaları (hastane çıkışı, zıbın, pijama vs.) anneanne tarafından alınır. Doğumdan birkaç gün önce beşik dizmesi yapılarak eşyalar yerleştirilir. Böylece yeni doğum yapmış anne için işler kolaylaştırılmış olur.

Kırklama

Çocuğun doğumundan itibaren kırk gün geçtikten sonra yıkanmasına “kırklama” denir. Bu pratiğin yapılmasındaki amaç kırk günlük süre içerisinde hastalıklara karşı savunmasız olan bedenin ve ruhun manevi anlamda temizlenmesidir.

Bayburt'ta kırklama işlemi yapılırken kullanılan materyaller köylere göre değişiklik göstermektedir. Kimi köyde fasulye, kimisinde fındık, kimisinde buğday tanesi gibi sayılabilen tahıllar kullanılır. Banyo yapılan suya kırk adet herhangi bir tahılın tanesi atılır ve o suyla hem anne hem de bebek yıkanır.

“Gaynanam baa öğretti dedi gırklan. Dedim nasu gırklanacağum ben bilmeyrim gırklanmayı. Dedi şey kırk gaşuk su banyo ettiğün suya dökcesin gaşukla. Bir gaptan alup öbür gaba dökcesun. O suya kırk gaşuk döktükten sonra hem çocuk banyo yapacak hem de sen.” (K.K. 28).

Bayburt’un Alevi köylerinden olan Masat köyünde kırklama işlemi sırasında şu şekilde dua edilir:

“Allah Muhammed ya Ali
Bu kırka saat olsun
Melekeler şahit olsun
Bu çocuğün kırkını döktüm
Hür yaşasın, melek olsun
Dünyalar durdukça dursun.”

İlk Diş/ Diş Hediği

Geleneksel kültürümüzde çocuğün çıkardığı ilk diş aileler tarafından tören şeklinde kutlanır. “Yiyeceğın ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu tören – eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğün rızkını artırma bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğün dişinin sağlam olması isteği de vardır”(Örnek, 1995: 162).

Çocuğün, çıkan dişini ilk gören kişi çocuk için beyaz renkte bir kıyafet ya da hediye alır. Bunun amacı çocuğün dişlerinin beyaz olmasını temenni etmektir. Ayrıca ilk diş gören kişi kendi üzerinde bulunan kıyafetin bir kenarını hemen yırtar. Böylece dişin de eti hemen yararak çıkması temenni edilmiş olur.

Diş hediği ilk diş çıktıktan sonra uygun olan en kısa zamanda yapılır. Diş hediği yapılırken öncelikle buğday kaynatılır. Piştikten sonra içerisine kuru üzüm veya fındık gibi yemişler de katılır. Yakın akrabalar ve komşular diş hediği için eve davet edilir. Ardından hedik çocuğün başından aşağı dökülerek dua edilir. Böylece çocuğün diş hediği ritüeli tamamlanmış olur.

4.1.1.2. Sünnet

Kelime anlamı olarak sünnet; “Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz” ve “Erkek çocukta erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2018).

“Türkiye’de sünnet geleneğinin yüzyıllar boyu sıkı ve kesin bir biçimde yerine getirilmesinde birtakım inançlar ve görüşler egemendir. Bunların bir bölümü dinsel, bir bölümü de toplumsal, hijyenik ve cinsel içeriklidirler” (Örnek, 1995: 173). Dinsel boyutunda, Müslüman bir erkeği Müslüman olmayan erkekten ayıran özelliği sünnetli olması düşüncesi vardır.

Şenlikli sünnet törenlerindeki en önemli unsurlardan birisi “kirve”dir. “Kirvelik, kısaca birbirine ekonomik ve sosyal olarak eş konumunda bulunan ailelerden birinin sünnet töreni masraflarını karşılamasıyla oluşan bir sanal akrabalık kurumu olarak tanımlanabilir” (Artun, 2005: 144). Kirve sünnet günü çocuğun her türlü ihtiyacı ile ilgilenen, ona her konuda yardımcı olan kişidir. Sünnet anında çocuğun elini tutan ona cesaret veren kişidir. Sünnet töreninde başlayan bu “arka olma, dayanak olma” süreci ömür boyu devam eder.

Sünnet Müslüman Türk halkının çok önem verdiği bir olaydır. Her erkek çocuğunun sünnet edilmesine özen gösterilir. Bu yüzden de bazı varlıklı aileler sünnet törenleri bir şölen havasında gerçekleştirirler. Sünnet için çocuğun yaşı konusunda kesin bir tarih ya da kural yoktur. Günümüzde aileler çocuklarının acı çekmemesi için çocukları doğar doğmaz ya da 2 yaşından sonra sünnet ettirmektedirler. Toplumdaki genel kabul çocuğun 15 yaşına varmadan sünnet ettirilmesidir. Geçmişte Bayburt ve köylerinde sünnet merasimi çok gösterişli yapılmazdı. Çocuklar yaz tatilinde ya topluca ya da bireysel olarak sünnet ettirilir durumu iyi olan aileler Kur’an-ı Kerim okutturarak dua alırlardı.

“uşahlar sünnet oldu mi yahın goni gomşi gelür geçmiş olsun derdiler. Uşağa oyuncak moyuncak nerden bulup alacan. Yımirtayı soğan gabuğuyunan haşlarduk yımirtanın rengi degüşürdi onu götürirdük ki uşağa moral olsun.” (K.K. 31).

Günümüzde sünnet merasimleri bir düğün gibi tertip edilmektedir. Sünnet düğünü için davetiye bastırılır ve yemekli, çalgılı organizasyon yapılır. Sadece Kur’an-ı Kerim okutulması yapılan merasimler de vardır. Bu merasimlerde de yine yemek verilebilir ve bütün masraflar kirve tarafından karşılanır.

4.1.1.3. Evlenme

Geçiş dönemlerinin ikincisi olan evlilik insan yaşamının en önemli evresidir. “Gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür” (Örnek, 1995: 185). Toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun oluşturulmasındaki ilk basamak olan evlilik, kadın ve erkeğin hayatını birleştirmesiyle oluşur. “Evrensel bir kurum olan evliliğin gerçekleştirilmesinde mensup olunan toplumun değer yargıları belirleyici olur. Eş seçiminden evlilik töreninin son aşamasına kadar

yapılan birtakım seremoniler, ritler ve uygulamalar toplumdan topluma çeşitlilik göstermektedir” (Bekki, 2009: 31).

Evlendirme Biçimleri

Hayatlarını birleştirme kararı alan ve bir yuva kurmak isteyen bireyler, sahip oldukları toplumun, ailenin yapısına uygun olarak bir evlenme biçimi belirlemektedirler. Bu evlenme biçimleri görücü usulü, kız kaçırma, beşik kertmesi, berdel yapma veya anlaşarak evlenme şeklindedir. Mevcut topluluğun tarihi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına göre bu çeşitlilik artabilmektedir. “Eski dönemlerde evlilikler kız kaçırma ve yağma yoluyla olmuştur. Yakut ve Altay Türklerinde son zamanlara kadar evlenme, ancak kız kaçırma ile meşru sayılmıştır” (Artun, 2005: 148).

Beşik kertmesi şeklinde evlilikte gençlerin çocuk yaşta birbirleriyle nişanlandırılması söz konusudur. Dede Korkut Hikâyelerinde de geçen beşik kertmesi yoluyla evlendirme çok eski bir gelenektir ve günümüzde karşımıza çok çıkmamaktadır. Kam Büre Bey – oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda beşik kertmesi evliliğin örneği şu şekilde görülmektedir:

(...) soylu Oğuz beyleri yüzlerini göğe tuttular, el kaldırıp dua eylediler. Ulu Tanrı sana bir oğul versin dediler.

O zaman da beylerin duası dua, ilenci ilenç idi. Duaları kabul olurdu. Bay Bican Bey de yerinden doğrulup kalktı.

- Beyler, benim için de bir dua edin, Allah Taâla bana da bir kız versin, dedi.

Soylu Oğuz beyleri ellerini kaldırdılar, dua ettiler. Ulu Tanrı sana da bir kız versin, dediler.

Bay Bican Bey:

- Beyler, Ulu Tanrı bana bir kız verecek olursa siz tanık olun, benim kızım Bay Büre Bey oğluna beşik kertme yavuklu olsun, dedi (Gökyay, 1976: 49).

Hikâyede görüldüğü gibi beşik kertme yoluyla evlilik sözü daha çocuklar doğmadan verilmiştir. Bazı durumlarda da çocuklar doğduktan sonra, birbirini seven iki ailenin, bağlarını kuvvetlendirmek ve akraba ilişkisi kurabilmek için bu tür evlilik biçiminin tercih edildiği görülmektedir.

Bir diğerk evlendirme biçimi olan “berdel” türü evlenme ÷lkemizde daha çok Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gör÷lmektedir. Bu tür evliliğin ilk ve de en önemli amacı başlık parası sorununu ortadan kaldırmaktır. Berdel türü evlilikte, hem kızı hem de oğlu bulunan iki ailenin çocuklarını birbirleriyle evlendirmesi söz konusudur. Böylece aileler başlık parasının yüküml÷l÷ęünden kurtulmuş olurlar.

Türkiye’de kültürel değişmelerin daha etkin gör÷ldüğü büyük kentlerde doğrudan tanışıp, anlaşarak evlenmeler giderek yaygınlığını artırırken, gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde gör÷len evlenme biçimlerinin başında hâlâ gör÷üc÷lük gelmektedir” (Örnek, 1995: 185).

Yörede en yaygın evlenme biçimi “gör÷ücü usulü evlenme”dir. Bu usul günümüzde hâlâ uygulanmaya devam etmektedir. Bu tür evlenmelerde öncelikle evlenecek ailenin uygun bir kız bulup beğenmesi, duruma göre erkeğe bildirilmesi söz konusudur. Eğer kız ve kızın ailesi olumlu bir tavır sergiler ise kız ile erkeğin gör÷üşmesi sağlanarak sürecin ne şekilde devam edeceği tayin edilir. Gör÷üşme sonucunda erkek ya da kız olumlu yaklaşmazsa süreç daha fazla uzamadan sonlandırılır.

Diğerk bir evlenme türü de “kaçarak evlenme” dir. Günümüzde çok yaygın olmasa da hâlâ geçerli olan bir evlilik türüdür. Genellikle ailelerin onayının olmadığı durumlarda ya da kızın/erkeğin zorla başkasıyla evlendirilme durumlarında gör÷lür. Kaçarak evlenme de kendi içerisinde iki türde gerçekleşir; kızın kendi isteğiyle kaçması ve kızın erkek tarafından zorla kaçırılması. Kaçarak evlenme olayında genelde erkeğin ailesi durumu hemen kabullenir. Kızın ailesiyle olumlu ilişkiler kurmak için harekete geçilir. Kızın ailesini ziyarete giderek aileye güven vermeye çalışılır ve orta yol bulunur. Bu, erkeğin ailesinin yapması zorunlu olan bir durum gibi algılanır. Çoğunlukla olumlu olmak kaydıyla kimi zaman olumsuz da sonuçlanabilmektedir. Erkeğin ailesi eğer ekonomik olarak iyi durumdaysa gençler kaçmış olsalar da düğün yapılır. Ancak eğer ailenin ekonomik durumu iyi değilse sadece nikâh yapılarak evlilik akdi gerçekleştirilmiş olur.

Evlilik Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme

Türk Medeni Kanunu’nun 124. maddesinde kadın veya erkek on yedi yaşını doldurmadığı sürece evlenemez, hükmü yer almaktadır. Ancak olağandışı durumlarda hâkim uygun görürse on altı yaşını doldurmuş bireylerin evlenmesine izin verilir.

“Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen birtakım ölçütler vardır. Bunların başında b÷l÷ęa erme gelir. ÷lkemizde b÷l÷ę çağı 10-14 yaşları arasında başlar” (Örnek, 1995: 189). Ergenliğe girmiş olan bu yaştaki gençlerin, geçirdikleri fizyolojik ve biyolojik değişimlerin etkisiyle artık evlilik çağına geldikleri kabul edilir. Kentsel kesimde ise

evlilik çağı, bireyin evlenmeye kendisinin ikna olduğu ve yasal sınırı geçtiği çağ olarak kabul edilmektedir.

“İster kırsal, ister kentsel kesimde olsun, evlenme yaşını ve zamanını ekonomik etmenlerin, kimi sosyal olayların, göçlerin, ölümlerin belirlediğini de söylemek gerekir” (Örnek, 1995: 190).

Evlilik çağına gelen genç kız ve erkekler mümkün mertebe çabucak evlendirilir. Evlilik daha çok ailelerin istemesiyle oluşan bir durumdur. Önceki yıllarda kızlar genellikle 15 yaşından itibaren evlendirilmeye başlanırdı ve bununla ilgili olarak da kız çocuğunun fikri alınmazdı. “gızları erkenden everiydiler ki namusuynan getsin kocaya hem de evden de bi boğoz eksülydi.” (K.K.70)

Evlenme isteğini erkek çocuk annesine söyleyerek veya ima ederek belli eder. Erkek asabi davranır, soğuktan şikâyet eder. Bunun dışında erkek eğer askerliğini yapıp geldiyse onun söylemesine gerek kalmadan ailesi çocuklarını evlendirmek için çalışmalara başlar.

“Delikanlılar kız beğenmek için düğünlere giderlerdi ve şöyleydi hem de kapalı yerlerden bakarlardı. İçeri girmek yok. Sadece ben girerdim içeri ben oyunları öğrettirdim kızlara. Sonrasında delikanlı bir kız beğenirdi işaret ederdi onu, o kimin kızı olduğunu söylerler. Ondan sonra onun büyükleri ailesi kız bakmaya giderler. Eğer beğenirseler yine giderler beğenmezlerse bize yaramaz derlerdi başka birine bakarlardı.” (K.K. 88)

Çok eski zamanlarda kalan erkeğin pilava kaşık saplaması âdeti de evlenme isteğini belli etmenin farklı bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde pek rastlanmamakla beraber espri amacıyla bazen bu geleneğin sürdürüldüğü görülmektedir.

Gençlerin, evlilikle veya evlenilecek kişiyle ilgili tercihleri aile tarafından belirlenir. Buna göre kızın ailesi, kendileri için uygun gördükleri damat adayında zenginlik, çevrelerinde tanınırlık ve iyi aile olması gibi özellikleri ararlar. Erkeğin ailesi ise gelin edecekleri kızın güzel, titiz, ahlâklı, becerikli, bağda bahçede çalışabilecek güçte ve yetenekte olması gibi özellikleri ararlar.

Görücülük ve Kız İsteme

Geleneksel kesimde evlilik için yapılan ilk girişim görücü gitmektir. Görücülük etmek, evlenecek erkeğe uygun bir eş adayı bulmak veya kız bakmak anlamındadır. “Evlenecek kız ve erkekte yaş, fiziksel özellik, karakter, beceri, eğitim durumu gibi bazı özellikler aranır. Anadolu’da kız görme, kız beğenmede huy, tertip düzen çalışkanlık, beceriklilik ve temizlik önem verilen hususlardır” (Altun, 2004’ten aktaran: Artun, 2005: 151).

Bayburt'ta görüclük veya kız bakma geleneği hâlâ aktif şekilde devam etmektedir. Evlenmek isteyen erkek ailesine bu isteğini ifade ettikten sonra annesi ve akrabaları evlilik sürecini başlatmak için harekete geçer. Eğer kendi tanıdıkları bildikleri bir kız var ise doğrudan o kızın evine gidilir. Ama akıllarında herhangi bir kimse yoksa çevreye soruşturulur, nerede bekâr genç bir kız varsa adresi alınıp o eve gidilir. Kız bakmaya erkeğin annesi, akrabalarından bir kadın veya aracı olan kişi gider. Kız bakma sırasında anne, gelin olarak alacağı kızın boyunu, endamını görebilmek için özellikle genç kızdan su ister. Bayburt'ta erkek annesinin gelinde aradığı en önemli özellik güzellik ve titizliktir. Bugün de geçerli olan bu özellikleri sınamak için önceden çeşitli tutumlar sergilenirdi. Örneğin kız bakmaya günün erken saatlerinde gidilmesi (kızın uykudan uyandığında güzel olup olmadığının tespiti için), gidilen evde koltukların altına iplik yumağının yuvarlanması (temizlik durumunu tespit etmek için) vb. Anne, kız beğerirse şayet yeniden gelmek istediğini belli eden cümleler kurarak evden ayrılır. Eğer kız beğermezse hiçbir şey söylemeden evden ayrılır.

Kızın beğerilmesi durumunda anne ve yanında yine aileden birkaç kadınla tekrar kız evine gidilir, niyetler söylenir ve kızın da erkeği görmesi için bir buluşma ayarlanır. Kız tarafı da uygun görüp kabul ederse (genelde kızın evinde) bir buluşma ayarlanır ve erkek ile kız görüştürülür. Sonuç olumlu olursa durum kızın babasına bildirilir. Bu aşamadan sonra erkekler devreye girer ve damat adayının babası aile büyüklerini de alarak "dünürcü" olarak kız evine gider. Erkek tarafının yaşça büyük veya en saygın kişisi "Allah'ın emri Peygamberin kavliyle" kız oğullarına isterler. Kız tarafının cevabı olumlu ise bu zaten öncesinden babaya söylenmiş olur böylece kızın babası da "Allah hayırlı etsin" diyerek kızı verdiğini belli eder. Daha sonra getirilen çikolata veya tatlılar çay kahve ile ikram edilir. Aynı hafta içerisinde hem kız tarafının hem de erkek tarafının erkekleri, komşuları mahalle odasında toplanır ve "kız kahvesi" adı altında kahve içilir. Toplantı kızın ailesi tarafından organize edilir. Bu toplantının amacı da ailenin, kızlarının sözlendiğini ilan etmektir. Aynı zamanda bu toplantıda nişan tarihi belirlenir ve yapılacaklar konuşulur.

Nişan

Nişan, sözden bir sonraki düğünden de bir önceki adımdır. Her iki ailenin de ilişkilerinin yoğunlaştığı ve birbirlerini daha çok tanıma fırsatı bulduğu bir süreçtir. Nişanlılık süresinin ne kadar olacağı aileler tarafından belirlenir. Ama Bayburt yöresinde genel kabul bu sürenin çok uzun olmaması yönündedir.

Nişan akdinden önce kız tarafının isteklerinin yazıldığı, adına "pusula" denilen bir kâğıt erkek tarafına gönderilir. Bu pusulada ne kadar takı istendiği ve alınması gereken diğer şeyler yazılıdır. Erkek tarafı pusulayı uygun bulursa bir alışveriş günü belirlenir ve alışverişe çıkılır. Şayet erkek tarafı pusulayı uygun bulmazsa kız tarafı ile görüşülür ve orta bir yol bulunmaya çalışılır. Alışverişe gelin adayı, gelinin akrabalarından bir ya da birkaç kişi, damat adayının annesi, babası

ve akrabalarından birkaç kişi katılır. Yüzük, nişan kıyafeti, ayakkabı ile türlü çeyizlik eşyalar alınır. Erkek tarafı kız evinde nişan günü misafirlere dağıtılması için kuruyemiş veya fıstık alır. Kuruyemişin miktarı da daha önce verilen pusulada yazılıdır.

Nişan, duruma göre evde ya da düğün salonlarında yapılır. Köylerde evin küçük olduğu durumlarda bu tür organizasyonlar okullarda yapılır. Nişan yüzüğünü her iki tarafın da belirlediği erkek bir aile büyüğü takar, daha sonra misafirler de takılarını takarlar. Eğer müzikli bir nişan töreni ise kadınlar oyun oynarlar. Bu aşamada ortamda genelde erkek bulunmaz. Müzikli bir nişan töreni değilse dualar edilir, Kur'an okunur, sohbet yapılır. Son olarak da erkek tarafının aldığı kuruyemişler gelen misafirlere dağıtılarak nişan töreni sonlandırılır.

Nişanlılık dönemine Kurban Bayramı denk gelirse damadın ailesi geline, süslü koç gönderir. Koçun boynuzuna da muhakkak bir altın bilezik bağlanır. Koç, damadın ailesinin geline bayram hediyesidir. Gelen bu koç kesildikten sonra etin bir kısmı tekrar damadın ailesine gönderilir. Kalan etler ise yakın çevreye dağıtılır. Ek 2.29

Nişanlılık döneminde yaygın uygulamalardan birisi de "yılbaşı görmesi"dir. Yeni yıla girmeden birkaç gün önce damadın annesi, arkadaşlarını ve akrabalarından belirlediği birkaç kadını da alarak gelinin evine gider. Bu ziyarette geline çeşitli çeyizlik hediyeler ya da para götürülür. Gelinin ailesi de ikramlarla misafirlerini en iyi şekilde ağırlamaya çalışır.

"e şimdi geline gendilerini sevdürmek için onu nişanlılıkta bol bol ezgerdürler. O yüzden Ramazan Bayramı'nda kıyafet alurlar, gurbanda goç getirürüler, yılbaşında görmiye giderler." (K.K.75).

Günümüzde nişan törenlerinin çoğunlukla evde aile arasında yapıldığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden birisi ekonomik kaygılardır. Yapılan görüşmelerde nişan töreni için kullanılan salonların aşırı pahalı olması, özellikle eğitim seviyesi yüksek olan gençlerin bu tarz harcamaları gereksiz görmesi gibi etkenlerin, nişan törenlerinin daha sade yapılmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayak Açma

Nişan töreni yapıldıktan sonra, belirlenen herhangi bir tarihte, gelin adayının, damadın ailesinin evinin ortamını görmesi ve aileye ısınması için gelin eve davet edilir. Bu davete "ayak açma" denir. Davet kadınlar için yapılır dolayısıyla misafirler de kadındır. Gelinin ailesindeki kadınlar çağrılır, damadın yakın akrabaları çağrılır ve yemek verilir. Damadın ailesi misafirlerini en iyi şekilde ağırlamaya çalışır. Böylece gelinin gideceği aileyi kendi ortamlarında görme fırsatı oluşur.

Tilki Tutma/Güvey Kaçırma

Gelin ve damadın farklı köylerde ikamet ettikleri durumda nişanlılık döneminde buluşup görüşme imkânı da zor olmaktadır. Damat nişanlısını görmek için nişanlısının köyüne gizlice ve akşamdan giderdi. Gittiği köyün delikanlıları damadın köye geldiği haberini alırsa damadı kaçırdılar. Bu olaya “tilki tutma ya da güveyi kaçırma” denir. Gelinin annesi bir kuzu ya da koç karşılığında damadı köyün delikanlılarının elinden kurtarırdı.

“bir kızın nişanlısı başka köyden nişanlısını görmeye gelince köyün delikanlıları kızın ailesinin evinin önünde teneke çalıp yaygara koparırlardı. Kızın annesi de yaygarayı bitirmek için delikanlılara bir hayvan verirdi.” (K.K.93).

Günümüzde bu gelenek artık canlılığını yitirmiştir. Ancak düğün gecesi ya da sağdıç gecesinde kimi zaman damadın kaçırıldığı görülür. Damadın iadesi için baş sağdıçtan ya da damadın babasından bir istekte bulunulur. İstekler yerine getirilince damat serbest bırakılır. Teknolojinin ilerlemesi, çağın değişmesi gibi gelişmeler bu geleneğin yapısını etkilemiş olsa da günümüzde güveyi kaçırma geleneği kısmen yaşatılmaktadır.

Kına Gecesi – Sağdıç Gecesi

Kına gecesi kadınlar arasında ve genelde düğünden bir önceki gün yapılan bir eğlence toplantısıdır. Bayburt'ta eskiden köylerde kına gecesine “baş örme veya saç örmesi” adı verilirdi. Bunun nedeni kına gecesinde gelinin saçlarının taranıp örülmesidir.

“gelin sabah gahardı işte o gün görülecek işler görülürdü sonra banyo yapardı. Ahşama goni gomşi gelirdi. Gelini tandurun başında iskemiye oturturlardı. Saçlarını darıyıp örerlerdi. O sırada da türkü söylerlerdi ki gelin ağlasın. Ondan sonra da köyün genç kızları türkü söyleyip oynardı. Sevdüğü olan oğlanlar da evin bacasından sevdüklerini kolları daş atarlardı. (K.K.33).

Ehramımı katlayın

Çeyizime katmayın

Allah'ını sevenler

Anamı ağlatmayın

Anamın kızı benem

Sandıkta bezi benem

Gidin diyin anama

Efkarlı kızı benem

Anasızım anasız
Derdime dayanasız
Öyle bir of çekem ki
Mahle mahle yanasız

“Bunlar kızın saçını taranırken söylenir ki ağlıyık” (K.K.22)

Günümüzde kına gecelerinin kutlanma şekli haliyle değişikliğe uğramıştır ancak bir yönüyle geleneksel yapı korunmuştur. Genelde düğün salonlarında yapılan kına geceleri düğün gününden iki veya üç gün önce kutlanır. Kına gecesinde bindallı olarak isimlendirilen folklorik kıyafetler giyilir. Kutlamayla ilgili bütün detaylar organize şirketleri tarafından hazırlanır. Gelinin kınası, evli olan bir yengesi tarafından karılır ve yakılır. Gelin kına yakılacak elini hemen açmaz, kayınvalidesi gelip eline altın koyar böylece elini açar ve kına yakılır. Ek 2.52

Kına gecelerinde ikram olarak damat tarafının aldığı çerezler dağıtılır böylece kına gecesinin salon ayağı bitmiş olur. Salondaki kutlamadan sonra gelinin annesi misafirleri eve davet eder. Evde misafirler için hazırlanan ikramlar sunulur, ziyafet verilir. Yemek yendikten sonra gelinin uzak akrabaları ya da komşuları evden ayrılır, evdeki kişi sayısı azalır. Erkek tarafından ise “yenge” olarak isimlendirilen ve damadın ailesi tarafından belirlenen 3 ya da 4 kişi gelinin evinde kalır. Kız tarafı yengelere çeşitli oyunlar yaparlar. Geçmişten günümüze kadar gelen yengelere oyun yapma geleneği canlı bir şekilde devam ettirilmektedir.

“İşdik yengelere oyun yaparlar para almah için. İki kişi gılıh degüşür biri herif biri gari olur. Herif gendine guma begenür gidip yengelere seni alacaham der. Herifin garisi garşi çıkar. Bennem işdik herif gariyi vurur yaralar. Sonra yengelerden hastaneye getmek için para ister. Yengeler de biraz zor eder vermemek için ama sonra verürler. Para az gelürse oyuna devam edip yengeleri sıhışdururlar. Onları şiltelere iğneyen tikerler. İşdik ele oyunlar oynanur. Parayı alduktan sonra o oyun yapanlar deli kız sinin geliyor oynar. Ele bütürürler oyunu. Sonra sabaha gadar türkü çıkırıp oynarlar” (K.K. 60). Ek 2.32

Sağdıç gecesi erkeklerin bir nevi kına gecesi gibidir. Sadece erkeklerin katılabildiği bu gecede yemekler verilir, çeşitli oyunlar oynanır, gece geç saatlere kadar eğlence devam eder. Köylerde erkeklerin toplantı yeri “delikanlı odası” adı verilen köy odalarıdır. Şehirlerde ise bu tür eğlenceler “mahalle odaları”nda yapılır. Sağdıçlık oldukça önemli bir iştir. Bu gecede yapılan tüm masraflar sağdıç tarafından karşılanır. Düğün bitinceye kadar her şeyle sağdıç ilgilenir. Sağdıç sayısı birden fazla olabilir.

“Oğlanın sağdıcı var. Oğlanın yanında durur. Güvey olacak delikanlıya konuşmak yasakdı. Sağdıç onu korurdi. Ne konuşulacaksa sağducunan konuşulurdi. Yani sağdıç göveyinin hem diliydi

hem eliydi hem ayağıydı hem korucusuydu. Göveye götürür iğne batururlardı ses edemez. Sağduç koymazdı onu gorurdi. Düğün sona erinceye gader sağduç onun her şeyiydi.... Gelinden gelen çeyizden bi bohça yapar sağduça verürlerdi. Eger ki göveyinin babasının variyeti varısa sağduca bi goyun ya da goç hediye ederidi. deliganlı odasına davul zurna gelürdi. Sabaha gadar çalıp oynarlardı. sivdi sivdi oyunu kabak oyunu, yüzük oyunu vardı. Damat çok dayak yeridi.”(K.K. 2).

“Sağduçluk lafla olmaz. Maddi bakımdan damada çok yardımcı olur” K.K. 88).

Gelin Alma

Kına gecesinin ertesi günü ya da düğün günü gelin alma günüdür. Gelin alma erkek tarafı için heyecanlı ve mutlu bir gün iken, kız tarafı için kederli bir gündür. Kızın ailesinin evinde geçirdiği son saatler hem kendisine hem de ailesine hüzün olarak yansır. Gelin evinde adeta bir yas havası olur. Günümüzdeki gelin alma ritüeli eskiye göre şekil değiştirmiştir. Bugün gelin almak bir iki saatlik bir sürece tekabül ederken geçmişte bu işlem en az bir günlük süreye tekabül etmekteydi.

“dünürci geliyer atlarınan. atnan geliyer o zamanlar vesait at. Deliganlılar dünürçileri karşılıylar oyun yapıylar. Bi denesini bindürdiler deviye. Deve dedüğüm de insanlardan yaptılar deveyi. Üstüne da adamları bindürdüler. Dügürçülerin atlarından deve ürkmüş çocuğu düşürmüş ,ölmüş. ağladılar mağladılar düğürçiden çocuğun bedelini alacaklar. Dügürçi de o gece galurdu orda, ele gelini alıp hama getme yok uzak köy. Dügürçi yatılı olirdi.Akşam yemek yediler. Savcı getürdiler hakim getürdiler. Çocuğun anası babası geldi davacıyuh gan parası. Anası da erkek yani elbise geydürüler. Hakim savcı çocuğun gan bedelini belirliy. O köyün deliganlısına galur o para. Dügürcü başı o zamanın parasına göre neye razı edebülürlerse. Dügürçü başı verür parayı sonra düğürçülerden alur o parayı. Eger o paradan para artarsa verürdüler camiye. Dügürçüler gelin almıya köye geldi mi şerbet ikram ederlerdi o köyün delikanlıları. Sonra da akşama düğürçülerden şerbet parasını alurlardı. Eskiden eleydi. Eskiden adı goç parasıydı. Göre deliganlılar o paraynan goç alıydılar sonra onu hafiflettiler şerbet parası dediler. Sonra sonra gahtı bu adetler.”(K.K.2)

Bayburt'ta gelin alma işlemi düğün günü ve öğlen saatinde yapılmaktadır. Damadın babası, mahalle odasında daha önceden davet ettiği dünürçüleri bir araya toplar. Orda ne yapılacağı, nasıl yapılacağı konuşulur. Daha sonra dünürçüler arabalarıyla ve de kornalar eşliğinde gelinin evinin önüne giderler. Konvoyda muhakkak davulcu ve zurnacı da vardır. Gelinin evinin önüne gidildiğinde davulcu ve zurnacı ağır tempodaki türkülerini çalarlar. Gelin evden çıkıncaya kadar çalmaya devam ederler. Gelini, evinden damadın babası veya amcası çıkarır. Kız tarafı, erkek tarafına zorluk çıkarmak için çeşitli oyunlar yapar. Damat tarafı eve girdikten sonra gelinin akrabaları bahşiş alabilmek için kayınpederin ayakkabılarını saklar. Geçmişte, gelinin bulunduğu odadan çıkması için “kapı parası” adı altında yüklü miktarlar istenirdi. Bu para bir nevi başlık parası gibidir. Ancak bu, günümüzde çok karşılaşılan bir durum değildir. Evden çıkarken dualar

edilir. Bu aşamada gelinin ailesi çok üzgün olduğu için kızlarını ağlayarak uğurlarlar. Gelin dışarı çıktıktan sonra davulcu ritmini değiştirir ve hareketli türküler çalmaya başlar. Gelin evden alınıp kuaföre ya da duruma göre düğün salonuna götürülür.

Gelin damat evine konvoy eşliğinde getirilir. Kapının önüne gelindiğinde gelin arabadan hemen iner. Kapı açılmıyor gibi söylemlerle bahşiş alınır. Bahşiş verildikten sonra gelin arabadan iner. Damat ise bu esnada evin kapısının girişinde yüksek bir yerde arkadaşlarıyla gelinin arabadan inmesini ve içeri girmesini bekler. Gelinin kapıdan içeri girdiği sırada damat ve arkadaşları gelinin başından aşağı fıstık, şeker, bozuk para gibi saçılar saçar. Bunun amacı evliliğin bereketli olmasını dilemektir. Saçı saçma geleneğinin kökeni Orta Asya Türk geleneklerindedir. Amaç kötü ruhları memnun ederek onların gençlere zarar vermesine engel olmaktır. Bunun yanı sıra gelin eve girerken ayağının altına kırması için bardak konulur ki gelin güçlü olsun. Yuvalarının bereketli olması için gelinin başında ekmek doğranır. Gelin eve girer dünürücü olan erkekler dışarıda kalır davul zurna eşliğinde Bayburt Barlarını oynamaya başlarlar. Bu durum yaklaşık bir saat kadar sürer.

Düğün

“ Düğün yemeklerini düğünden bir gün önce yaparuh. Gomşular gelür beyaz lahanadan dolma sararuh, pilav yaparuh, paklava açaruh, yavan çorba yaparuh. Köyde bu işleri beceren bi gari varsa o yapar yemekleri ona da “keyveni başı” derük. Düğün günü gomşular sabahınan yardıma gelürler gene. Her gelen de düğün evine yardım olsun diye bi malzeme getirür. Artuh şeker olur, çay olur, pirinç, makarna, un, yağ, yımırta...öğlen vahtı düğürçiler gelür yemek verülür ondan sonra da gelin almıya giderler. Gelin eve geldimiydi kapıdan girerken ağzına bal verürler ki ağzı datlı olsun. Kimisi bardah girar eşikte. Başından aşşağı ekmek doğrarlar evi bereketli olsun diye. Tandurun etrafında dolandururlar gelini, evine bağılı olsun diye.” (K.K. 91).

Gelin kayınpederinin evine girdikten sonra önceden belirlenen odaya oturtulur. Kucağına erkek çocuk verilir hemen. Köydeki misafirler gelirler gelinin yüzüne bakarlar, güzelliğini çirkinliğini değerlendirirler. Gelin sağdıçıyla beraber düğün bitinceye kadar o odada oturur. Sadece köylerde değil merkezde de aynı şekilde gelin, düğün salonundan geldikten sonra ya kendi evinde ya da kayınpederinin evinde tüm misafirler gidinceye kadar sağdıçısı ile oturur. Bugün bu gelenek hâlâ sürdürülmektedir.

Dışarıda da düğünü erkekler devam ettirir. Bayburt düğünlerinin belki de en karakteristik özelliği olan evin önünde düğünü bitirme geleneği günümüzde canlı olarak yaşatılmaktadır. Her ne kadar düğünler, düğün salonlarında yapılsa da gecenin sonunda muhakkak kayınpederin evinin önünde davul zurna eşliğinde Bayburt Barları oynanır. Bu durum yaklaşık bir buçuk saat sürer. Davulcu ve zurnacı yorulduğu an davulu ortaya yatırır. Bunun anlamı bahşiş istemektir. Barları

oynayan genç yaşlı herkes davulun üzerine para atarlar. Atılan bu paraya “parsa” denir. Davulcu parsayı aldıktan sonra çalmaya devam eder. Böylelikle eğlence geç saatlere kadar sürer.

Gerdek

“Medenî veya dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine gerdek denir. Böylece gelinin ve güveyin evliliği yasa, din ve bağlı buldukları toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur” (Örnek, 1995: 197). Yasalar önünde geçerli olan resmi nikâhın kıyılmasının ardından, gelin ve damat gerdeğe girmeden dinî bir nikâh olan imam nikâhı da kıyılır. Böylece nikâhın Allah katında da onaylandığına inanılır.

Düğün günü geline her konuda gelinin sağdıç veya yenge adı verilen kendi ailesinden olan evli bir kadın yardımcı olur. Akşam düğün sona erdiğinde herkes evden ayrılır. En son yenge kalır ve geline gerdek gecesi ile ilgili bilmesi gereken şeyleri anlatır. Damat arkadaşları tarafından şakalarla, dayakla eve atılır. Damat içeri girdikten sonra yenge evden ayrılır. Damat geline hoş geldin der ve duvağını açması için “yüz görümlüğü” denilen bir hediye verir. Bu hediye altın kolye, beşli ya da bileklik olabilir. Gelin duvağını açtıktan sonra damat iki rekât şükür namazı kılar.

“Akşam gelinden sağdıçı atırlar ya içeri şimdi sağdıç daa düğün o evde olur ev silinir, süpürlenir temizlenir çıkılır. Sabah oldu mu gelin çeyizini dizir hep tutağını tereğini tabağını çanağını. Sağducanan gelin dizir. Ondan sonra millet dışarıda yatir ya eve gelirler gırantuvalet gelin hepsinin altına sandalye verir. İşleri görür sobayı yahir. Herkesi sandalyeye oturtir evin en küçüğüne kadar. Herkesin elini öpir en küçük çocuğun bile elini öpir onlar da geline para verirler. Herkes para verecek. Sağdıçnan birlikte el öpir kaynanaynan kaynata sağduca da para verir. Ertesi gün de artıuh işkence başlır.” (K.K. 22).

“Düğünden bir hafta sonra gelin anasının evine damadınan getdiğinde bütün hediyeler damada verilir. Bizim ablam ele etti goyun guzu. Ama enişte de ezgerdere gelecek şeker meker getürecek.” (K.K. 22).

4.1.1.4. Ölüm

“Ölüm insan hayatının sonu ve doğal olarak da geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. Ölüm, ilkçağdan günümüze kadar her toplumun çaresiz kaldığı bir durumdur. Ölüm acımasızdır. Çocuk, genç yaşlı herkesin başına gelir ve ertelenemez, üstesinden gelinemez” (Avcı, 1988: 157). Tüm bunlara rağmen ölüm gerçektir ve onun ağırlığını ancak bir insanoğlu taşıyabilir. İnsanoğlu, yapısında gizemi taşıyan ölümü anlamak, anlamlandırmak için çeşitli uygulamalara ve inançlara başvurmuştur. Buna bağlı olarak alışılmışın dışındaki davranışları, sesleri, görüntüleri ölümün bir işareti olarak saymışlardır.

Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan âdetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan aralarında gerek coğrafi, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları, âdetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir (Örnek, 1995: 207).

Ölümü Düşündüren Belirtiler

Ölümü düşündüren belirtilerin başında rüyalar gelir. Bazı kişiler öleceği zamanın rüyalarında malum olduğunu dile getirirler. Rüyada görülen ağacın devrilmesi, evin kapısının yıkılması gibi sembollerin ölümü düşündüğü inancındadırlar.

Halk inanmalarında ölümün belirtileri arasında hayvanların davranışları önemli bir yer tutar. Köpeklerin aralıksız bir şekilde uluması ve kuşların ötmesi bir ölümün gerçekleşeceğine işaret olarak algılanır. Bir evin önüne karganın gelip ötmesi o evde ölüm olacağına işarettir. Aynı şekilde baykuşun ötmesi de ölümün habercisidir.

Ölüm Anı ve Sonrası

Ölüm anında kişi bir noktaya uzunca bir süre bakar. Bu aşamada kişinin Azrail Aleyhisselamı gördüğü söylenir. Ölmek üzere olan kişinin ağzına su verilir. Çünkü kişinin ölüm anında susadığı ve şeytanın ona, imanı karşılığında su vermeyi teklif ettiğine inanılır. Bu yüzden su ölünün yakınları tarafından verilir.

Ölüm gerçekleştikten sonra ölen kişinin yakınları, çevrelerine haber verirler. Köylerde cami hoparlöründen, şehirde ise belediyenin ilan biriminden ölüm haberi verilir. Ölü çok bekletilmeden yıkanır ve kefenlenir. Ölü yıkanırken öncelikle ona abdest aldırılır. Elleri ve yüzü yıkanır, üç defa sağ tarafına üç defa sol tarafına su serpilir. Gözleri ya da ağzı açık kalmışsa kapatılır, çenesi bağlanır. Ölü evde bekletilirken evin ortasına sırt üstü yatırılır. Karnına bıçak ya da bakır gibi herhangi bir eşya konur. Burada amaç ölünün şişmesini engellemektir.

Ölen kişinin yakınları il dışı ya da yurtdışında ise cenazeler genelde bir gün bekletilir. Mevtanın yakınları geldikten sonra camide vakit namazına müteakip cenaze namazı kılınır. Namaz sonrası daha önceden kazılmış olan mezarlığa doğru duruma göre yaya veya arabalarla gidilir ve defin işlemi gerçekleştirilir. Bayburt'ta cenazelere katılım oldukça yüksek ve önemlidir. Bu bir toplumsal görev olarak algılanmaktadır. Yörenin nüfusunun büyük bir oranı il dışında olduğu için cenazeye il dışından gelenlerin sayısı fazladır.

Cenaze namazı kılındıktan sonra taziyeler yine devam eder. Bu yüzden köylerde “köy odaları” şehirde ise “mahalle odaları” üç gün boyunca açık tutulur. Erkeklerin taziye ziyaretleri

buralarda gerçekleştirilir. İl dışından gelen misafirler için yemek bu odalarda verilir. Yemekler genellikle dernekler aracılığı ile temin edilir. Üç günün sonunda odalar kapatılır ve taziye ziyaretleri ölen kişinin evine yapılır.

Defin Sonrası Gerçekleştirilen İşlemler

Devir

Cenaze defin işlemleri bittikten sonra ölen kişi için devir yapılır. Ölen kişinin maddi ve manevi borçlarının ödenmesi için yapılan ritüele devir denir. Buna göre çevredeki imamlar ve müezzinler camide bir araya gelir. Ölen kişinin yakınlarından birkaç kişi de bulunur. Bir halka oluşturulup yere oturulur. Ölen kişinin yakınlarından birisi bir miktar para çıkarır koyar ortaya. Para sırasıyla herkesin eline geçer bu esnada da “aldım, verdim, borcunu ödedim” denilir. Böyle böyle halka tamamlanır en son imam da aynı şeyleri söyleyerek parayı sahibine teslim eder. Paranın sahibi de devirin sonunda imama bir miktar para verir.

Yas Tutma

“Ölünün arkasından yas tutulur. Bu süreyi dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirler. Yas ölenin yakınlığına, ölüm biçimine, yaşına, ölümün sıralı olup olmamasına ve baş sağlığına gelenlere göre belirlenir” (Artun, 2005: 177). Ölen kişinin yaşlı ve hasta biri olması yas tutma süresini kısaltırken, ölenin genç biri olması yasin daha uzun sürmesine neden olur. Başsağlığı için eve gelen insanlar olduğu müddetçe yas devam eder.

Ölüm sonrası yas tutma özellikle küçük yerleşim birimlerinde daha belirgin olarak görülmektedir. Bayburt'ta da yas tutma geleneği eskisi gibi olmasa da devam etmektedir. Yaşlı olan evde uzun bir süre televizyon ve radyo açılmaz. Cenaze gününden itibaren 3 gün boyunca o evde yemek yapılmaz. Sürekli Kur'an-ı Kerim okunur ve dualar edilir. Yaşlı aile düğünlere ve benzeri toplantılara katılmaktan imtina eder. Yas tutan aile renkle kıyafetler giymez. “Ülkemizde yas giyiminin rengi karadır. Çok seyrek olmakla beraber ak giyildiği de olur. Yas belirtisi olarak rengin dışında giysileri ters giyme âdetine de rastlıyoruz” (Örnek, 1995: 223).

“Eğer yeni gelin olan birinin kocası ölürse o gelin bir ay boyunca yıkanmazdı.” (K.K. 22).

Cenazeden 3 gün sonra ölen kişinin kıyafetleri yıkanır ve dağıtılacak olanlar fakir fukaraya dağıtılır kalanlar ise hatıra olarak saklanır.

Cenazeden sonraki ilk bayram cenaze sahipleri için “karalı bayram” olarak adlandırılır. Bu bayram aile için neşeli bir gün olmak yerine hüznü ve yaslı bir gün olarak telakki edilir. Arife

günü ölen kişinin mezarı ailesi tarafından ziyaret edilir. Ölen kişinin yakınları veya komşuları bu karalı bayramda muhakkak o kişinin evine gider ziyarette bulunurlar.

Mezarlık Ziyareti

Defin işleminin ardından mevtanın yakınları düzenli olarak mezarlık ziyaretinde bulunurlar. Defin işleminden itibaren ilk 4 gün mezarlığa fener asılır. Buradaki amaç vahşi hayvanların gelip toprağı eşelemesini engellemektir.

Mezarlık ziyaretleri insan ömrü sürdükçe devam eder. Ölümün gerçekleştiği ilk zamanlarda daha yoğun olur ancak ziyaretler zamanla seyrekleşir. Özellikle bayramlarda muhakkak mezar ziyaretlerinde bulunulur.

4.1.1.5. Askerlik

Türk milleti varoluşundan itibaren ordu-millet anlayışı içerisinde varlığını sürdürmüş ve binlerce savaşa girip mücadele etmiştir. Bu yüzden “her Türk, asker doğar” gibi bir anlayış söz konusudur. Askerlik, her Türk gencinin hayatının dönüm noktalarından birisidir. Asker ocağı, Türk genci için bir eğitim yuvasıdır. Nitekim burada sabır, zorluklarla başa çıkabilme, güç, dayanıklılık ve manevî anlamda bir mücadele vardır. Askerlik yapmayan gencin hayatı düzene oturmamış veya şekillenmemiş demektir. Askerlik aynı zamanda kutsal bir görevdir. Hem dinî hem de millî duyguların canlı tutulması açısından önemli bir süreçtir. Askerlik sadece askere giden için değil onu gönderen aile için de önemli bir dönemdir. Aile, asker olan oğulları için gururlanır ve onurlanır. Bunun sebeplerinden bir tanesi vatanına, milletine sahip çıkan bir genç yetiştirebilmiş olma hissiyatıdır. Aileleri onurlandıran bir diğer sebep ise şehitlik makamıdır. Oğlu askerde iken şehit olan aile her ne kadar üzülse de İslam dininin şehit ve şehitlik için belirttiği hükümler aile için birer teselli ve gurur kaynağı olmaktadır.

Türk toplumu için bu kadar önemli olan askerlik veya askere gönderme olayı çerçevesinde birtakım törenler, dinsel ve töresel işlemler yapılmaktadır. “Askere gönderme, karşılama törenleri dinsel, toplumsal ve kişiseldir. Bu törenlerde yemek yeme, ziyafet verme, adak, kurban vb. iç içedir” (Artun, 2005:146). Bu yapılan törenlerin en büyük amacı askere gidecek olan gencin karşılaşabileceği kötü durumlardan korunmasını sağlamak için onu kutsamaktır.

Bayburt'ta askere gidecek olan gençler için kutlama yapılır. Bu kutlama genellikle gidiş tarihinden bir veya birkaç gün önce olur. Gençler şehir merkezinde mahalle odalarında, köylerde ise delikanlı odasında toplanırlar. Ziyafet verirler, davul zurna ile oyunlar oynarlar. Bu toplantı gecesinde askere gidenlerin ellerinin bir köşesine kına yakılır. Bu eğlenceler sabaha kadar sürer. Askere gidecek olan gençler köyde kapı kapı dolaşıp köy halkından helallik isterler. Bu sırada bazı

komşular askerlere harçlık verir. Şehir merkezinde ise askere giden gençler aile büyüklerini tek tek ziyaret ederek helallik isterler. Birliğe teslim günü askerin arkadaşları, konvoy eşliğinde askeri kıışlaya kadar giderek askeri uğurlarlar.

Askerlerin karşılanması da uğurlamada olduğu gibi şenliklidir. Askere giden genç için adak adanmışsa, dönüşünde adak kurbanı kesilir ve komşulara dağıtılır. Aile, askerden gelen oğulları için yine ziyafet verir.

“Askere gidecekleri gün cumhuriyet caddesi üzerinde taş bir bina vardı onun önüne masalar kurulurdu. Yemekler, oyunlar kıyamet kopardı caddede.” (K.K. 88)

4.1.2. Kutlama Törenleri

4.1.2.1. Ramazan Bayramı

Ramazan Bayramı, mübarek üç ayların son ayı olan ramazanın bitişinde kutlanan dinî bir bayramdır. Kentsel kesimde bu bayrama “Şeker Bayramı” da denilmektedir. Bunun nedeni bayramda gelen misafirlere şeker ikram edilmesidir. Geleneksel kültürün hâkim olduğu yerlerde Ramazan Bayramı’na hazırlıklar benzer şekilde olmaktadır. Bayramdan birkaç gün önce bayram temizliği yapılır. Gelen ziyaretçiler için baklava, börek gibi ikramlık yiyecekler hazırlanır.

Ramazan ayı Bayburt’ta büyük bir sevinçle karşılanır. Bereketin simgesi olarak nitelenir. Ramazan ayı gelmeden halk çeşitli hazırlıklara başlar. Bunların başında temizlik gelir. Özellikle temizliğe çok önem verilir. Daha sonra yiyeceklerle ilgili hazırlıklar yapılır. Kuru yufka yapılır, evin mutfağı için bir aylık erzak alışverişi yapılır.

Bayburt’ta Ramazan Bayramı oldukça neşeli geçer. Sabahın erken saatlerinde kalkılır, bayramlık kıyafetler yahut temiz kıyafetler giyilir, erkekler bayram namazı kılmaya gider. Köylerde bayram namazı çıkışında namaza gelenler birbirleri ile camide bayramlaşırlar. Namaz sonrası aile bireyleri kendi aralarında bayramlaşır ve bütün aile birlik içerisinde kahvaltı yapar. Hemen hemen bütün hanelerde durum aynıdır. Aile içi bayramlaşma faslı bittikten sonra köyün veya mahallenin yaşlıları ziyaret edilir. Sonrasında kabir ziyaretleri olur. Toplu gruplar halinde ya da bireysel olarak mezarlar ziyaret edilir.

Şehir merkezinde bayramlaşma “Mahalle Odaları”nda yapılır. Özellikle büyük mahalle odalarında bayramlaşmalar oldukça kalabalık olur. Bu odalardaki bayramlaşmalara o mahallenin sakinleri, siyasi parti temsilcileri, vali, belediye başkanı, garnizon komutanı kısacası herkes katılır.

On Beşi

Ramazan ayı içerisinde 14'ünü 15'ine bağlayan gecede “onbeşi” kutlaması yapılır. O gün için evlere muhakkak fıstık, şeker, çikolata gibi yiyecekler alınır. İftardan sonra çocuklar ellerinde poşetler ile sokağa çıkar , “on beşiii on beşiiii” diye bağırarak veya

“Elimi attım zırzaya
Zırza elimi kakmıya
On beşimi vermeyen
Kocasıyla yatmiya”

dörtlüğünü söyleyerek hanelerin zillerini çalarlar. Bir gün öncesinden bu güne hazırlanan halk, çocukları sevindirmek için onlara aldıkları yiyecekleri verirler. Maddi durumu iyi olanlar para da verirler. Bu gelenek geçmişten günümüze kadar canlılığını korumuştur. Bugün hala 15'i geldiğinde büyük küçük herkesi bir tatlı telaşın aldığı görülmektedir.

4.1.2.2. Kurban Bayramı

Türkçe sözlükte kurban; “dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan” olarak tanımlanmaktadır. Kurban Bayramı, Hz. İbrahim Peygamber'in oğlunu, Allah'a kurban etmek için keseceği sırada gökten inen bir koçun Allah'ın emriyle oğlu İsmail'in yerine geçmesinin bir anısıdır. Müslümanlar kurban keserek, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in Allah'a mutlak itaat karşısında verdiği sınavı simgesel olarak kendileri de vermiş olurlar.

“Kurban, İslâm dini yasasına göre farz kadar kesin ve kaçınılmaz olmamakla beraber, mali gücü olan her kul için “borç” (vacib) tur. Kurban olarak koyun, sığır ve deve kesilebilir” (Artun, 2005:206). Kurban, toplumda dayanışma ve yardımlaşma ruhunu canlı tutan en önemli olaylardan birisidir. Çünkü kurbanda zengin olanın fakiri gözetmesi söz konusudur. Kesilen kurbanın etinin üçte biri kesilen eve kalan kısmı ise akrabalara, komşulara ve fakir fukaraya dağıtmak gerekmektedir.

Kurban kesilirken birtakım birtakım pratikler uygulanır. Bunlardan birisi hayvanın gözünü bağlamaktır. Bayburt yöresinde hayvanın bıçağı görüp korkmaması için gözlerinin bağlandığı belirtilir. “Bu töre, İbrahim'in oğlunu yatırdığı zaman, korkutmamak için gözlerini bağladığını anlatan menkabeye uzanır” (Artun, 2005: 206). Kurban kesilirken, kurbanın sahiplerinin başında olması elzemdir. Çünkü o anda edilen duaya kurbanın sahibinin de katılması önemlidir. Aksi takdirde kurbanın tam kabul olunmayacağına inanılır. Yörede tespit edilen bir diğer uygulama da “kurban orucu”dur. Kurban kesen kişi arefe gecesi oruç için niyetlenir ve ertesi gün orucunu

kurbanın etiyle açar. Orucun açılmasında herhangi bir zamanlama zorunluluğu yoktur, kurban ne zaman kesilir ve eti pişirilirse o zaman oruç açılır.

Bayburt'ta Kurban Bayramı hazırlıkları Ramazan Bayramı ile aynıdır. Temizlik yapılır, ikramlık yiyecekler hazırlanır. Ancak Kurban Bayramı'nda Ramazanda olduğu gibi çok neşeli bir bayram havası görülmemektedir. Halk genellikle kurbanı kesmenin ve eti bir an önce dağıtmanın telaşındadır. Kurban kesme ve dağıtma işlemi sonlanınca diğer bayramda olduğu gibi büyükleri ziyaret ve bayramlaşmalar yapılır.

“Gurban bayramında millet daha çoh gurbani kesmenin derdine düşiy. Şimdi öyden köyde herkesin hayvanı bol idi. Gurbanluhlar hep köyün içinden alunurdi. İşdi neyse bi gurbana ortah olurlar, bayram sabahı namazdan sonra hemen gurbani keserler. Gurbana ortah olan herkes gurbanın başında bulunur, duasi edülür. Gurbanın gözi bağlanur ki hayvan gorhmasın. Sonra keserler gurbani herkezin payini ayururlar etini alan gider. Eger bayram yazın olursa hemen o eti beklemeden dağıdurlar fahıra fuharaya. Eger bayram gışın olursa biraz bekledür dinlendürürleridi eti. İşdik övleden sonra da millet çıhardı hem eti dağıdurlardi hem de bayramlaşurlardi. Öyden bele dolaplar yohdi tanduru yaharlar hemen eve ayurduhları eti ya gavurma yaparlardi ya da tandurda gurudurlardi.” (K.K. 40).

4.1.2.3. Kurtuluş Bayramı

Bayburt, 21 Şubat 1918'de Rus ve Ermeni işgalinden kurtarılmıştır. Bu tarih Bayburt için hem hüznü hem de sevinci ifade eder. Ermeni ve Rusların yaptıkları zulmün hatıralarda canlı bir şekilde yaşaması ve halkın bu zulmü unutmaması için kurtuluş gününde özel programlar yapılır. Bu programlarda kurtuluş günü yeniden canlandırılır, konuyla ilgili tiyatro gösterileri yapılır, esnafar arasında çeşitli etkinlikler düzenlenir. Program Bayburt Cumhuriyet Caddesi üzerinde olmaktadır. Programlar, Atatürk Anıtı'na çelenk koyularak başlamaktadır. Daha sonra cadde üzerinde tiyatro gösterileri yapılır, halk oyunları ekibi oyunlarını oynarlar, esnaf alayı geçişini yapar. Kurtuluş ile ilgili oluşturulan sergiler gezilir. Gün ortasında cirit müsabakaları yapılır. Akşam olduğunda ise kapalı salon programları başlar. Bu programlarda Bayburtlu âşıklar ve ozanlar sahne alırlar. Ek

2019 yılı itibariyle 21 Şubat Kurtuluş Bayramı'na halk katılımının önceki yıllara oranla azaldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi yerli halkın göç etmiş olmasıdır. Yörede yaşanan hızlı göç nedeniyle sadece gençler değil gençlerin peşinden giden aileler de bu göç kervanına katılmıştır. Bu göç Bayburt'ta yapılan her türlü etkinliği olumsuz yönde etkilemektedir. Zira geçmişte yapılan kurtuluş günü kutlamalarının çeşitliliği, coşkusu ve kalabalığı günümüzde yoktur. Önceki yıllarda yapılan kutlamalarda kayak, boks, futbol ve voleybol gibi sportif faaliyetlerin oldukça yoğun ilgiyle karşılandığı söylenilmektedir. Bugün yapılan kutlamalarda yalnızca cirit müsabakalarının yapıldığı görülmektedir. Ek 2.49 / 2.50

“Şimdi ele sürgün olunca şimdi gutlamalar da da ermeni askeri yapırlar. Bi top atırlar. Kanadın milis guvvetleri inir bizim. Gelirler hökümetin önüne çatışa çatışa yalancı tüfeklerinden. Yaniya tüfekler gerçek de mermi yoh içinde. Ermeniler önden siyah elbiseyner bizimkiler geriden ateş ede ede işte öldürürlerdi göya. İşte ele ermeniye sürirdiler. Gutlaması olirdi. Ondan sonra öküz arabalarının üstünde muhacirler gelür geçerdı neneler uşahlar..ondan sora her esnaf derneği kendi marifetini o arabaların üstünde gösterürlerdi... garaverden danzuttan gelürlerdi köyler hep tökülür gelüridi.” (K.K.2).

4.1.2.4. Dede Korkut Kültür ve Sanat Şenlikleri

Dede Korkut Hikâyeleri Türk edebiyatının incisidir. Hikâyelere adını veren Dede korkut ise Türk’ün akıl hocası, ulu kişisidir. Dede Korkut Hikâyeleri Türk’ün düşünce hayatına, sosyal ve kültürel yaşantısına ışık tutan belgelerdir. Türk Edebiyatı Profesörü Fuat Köprülü Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u ise öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.” Bütün Türk edebiyatının inceliklerini bünyesinde taşıyan Dede Korkut Hikâyelerinin Bayburt ile bağlantısını hikâyelerin içerisinde görmek mümkündür. Nitekim 12 hikâyenin 6 tanesinde Bayburt hisarı, Parasarın Bayburt hisarı adı geçmektedir. Bu, Dede Korkut’un Bayburt’ta bulunmuş olabileceğine en açık delildir. Bayburt’un Masat köyünde Dede Korkut’un mezarı bulunmaktadır. Ayrıca hikâyelerde Bayburt Kalesi’nde 16 yıl tutsak olan Bamsı Beyrek’in de Bayburt’un Erenli köyündeki Duduzar tepesinde bir mezarı bulunmaktadır.

İlk defa 14-17 Temmuz 1995 tarihleri arasında gerçekleştirilen Dede Korkut Kültür ve Sanat Şenlikleri, Türk Edebiyatının mihenk taşı olan Dede Korkut Hikâyelerinin kahramanı, Türk’ün atası, bilirkişisi Dede Korkut’u anmak amacıyla düzenlenmiştir. Bunun yanında Bayburt’un sosyal hayatına canlılık getirmek, il dışına göç eden Bayburtluların en azından senede bir kez memleketlerinde buluşmalarını sağlamak gibi amaçlar da güdülmektedir.

Şenlikler Dede Korkut’un mezarı ziyaret edilerek başlar. Daha sonra Masat köyü merkezinde misafirler ağırlanır yemekler ve çeşitli küçük etkinlikler yapılır. İkinci günde Bamsı Beyrek’in mezarı ziyaret edilir. Aynı günün devamında veya belirlenen takvime göre açık oturumlar, paneller, resim sergileri ve konserler düzenlenir.

Şenliklerin en özel organizasyonlarından birisi de ata sporu olan “cirit oyunu”dur. Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan atlı cirir, bir spor olmasının yanı sıra Türklerin atlarını eğitmek amacıyla geliştirilen bir oyundur. Osmanlı Devleti döneminde bu oyuna olan ilgi daha da artarak günümüze kadar gelmiştir. Bayburt’ta cirir oyunu geleneği canlı bir şekilde sürdürülmektedir. Gerek kurtuluş bayramlarında gerekse kültür şenliklerinde cirir oynamak gelenek haline gelmiştir. Bayburt’ta gençlerin de bu oyuna olan ilgisi oldukça yoğundur.

Dede Korkut Kültür ve Sanat Şenliklerinin son günü yayla günüdür. Şenliğin son günü Soğanlı Yaylası'na çıkılır. Yaylada davul zurna eşliğinde halk oyunları oynanır. Açık artırma yöntemi ile “Yayla Ağası” seçimi yapılır ve bu seçimler bazen heyecanlı bir rekabete dönüşebilmektedir. Şenliğin yapıldığı ilk yıllarda yaylada boğa güreşlerinin yapıldığı söylenmektedir. Ancak son yıllarda yapılan şenliklerde bu tür aktiviteler görülmemektedir. Öyle ki artık Soğanlı Yaylası'na değil Aydıntepe Yaylası'na gidilmektedir.

4.1.2.5. Galandar

Ocak ayının 14.gecesi kalandar gecesidir. Bu gecede köy halkından birkaç kişi kılık değiştirerek evleri tek tek gezerler ve yiyecek türünde bir şeyler isterler. Bu kutlamalar daha çok Bayburt'un Soğanlı Dağı'nın eteklerindeki köylerde görülmektedir.

“er gişilerin kimini cingan karisi ederdiler, kimisini kız ederdiler, kimini hoca ederdiler, kimini kızlara bekçi ederdiler. Ondan sonra toplardiler. Bize bişey vermeyen kocasiylen yatmasın derdiler bişe isterdiler. Ayu posti geydürürdiler. Ama kariler yok er gişiler hep. Şimdi kızların bekçisi olurdu bele zil takardiler. Oynardiler oynardiler sonra bakarsun biri geldi kaçurdu kızı. Oni ele vuriydiler ele vuriydiler. Öldi diye bırakurdular onu. Önceden neşe varidi işdi” (K.K. 9).

4.1.2.6. Herfene

Herfene, genç kızların belirledikleri bir günde bir araya gelerek yaptıkları yiyecekli içecekli toplantıdır. Herkes evinde ne varsa belirlenen toplantı yerine getirir, sofralar kurulur. Yeme içme işlemi bittikten sonra genç kızlar türkü söyleyip veya müzik açıp oynarlar.

4.1.2.7. Kınaya Çıkarma

Kınaya çıkarma, evlenecek olan gelin adayının arkadaşları veya eşi dostu tarafından ağırlandır. Kınaya çıkarma eğlenceleri kına gecesinden yaklaşık 1 ay öncesinden başlar. Çünkü gelin adayı birden fazla kişi tarafından kınaya çıkarılabilir bu yüzden zaman geniş tutulur. Gelini kınaya çıkaran kişi evinde hazırlık yapar. Yemekli ve müzikli eğlence tertip eder. Gelini, arkadaşlarını, kendi komşularını çağırır. Eğlence sonunda kınaya çıkaran kişi gelini bir hediyeyle uğurlar. Bu hediyeler para, altın veya çeyizlik eşya (havlu, patik, eşarp, dantel takılar vb) şeklinde olabilmektedir.

4.2. Oyun ve Eğlenceler

Türk Dil Kurumu [TDK] Güncel Türkçe Sözlük'te oyun; “1. Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence. 2. Tiyatro ve sinemada sanatçının rolünü

yorumlama biçimi. 3. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü. 4. Seslendirilmek ve sahnede oynamak için hazırlanmış eser, temsil, piyes. 5. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan çevikliğe dayanan her türlü yarışma. 6.Şaşkınlık uyandırıcı hüner. 7. Kumar...” şeklinde tanımlanmaktadır.

Türkçede oyun ve oynamak sözcüğünün pek çok anlamı vardır. Çocukların oyunu, dans, dramatik gösterim, kâğıt, zar gibi baht oyunları, sporla ilgili eylemler, hep oyun sözcüğüyle belirtilir. Tanzimat'ta Batı tiyatrosunun Türkiye'ye girmesiyle, Namık Kemal gibi yazarlar “oyun” sözcüğünü yazılı tiyatro metni anlamında kullandılar. Bunun yanı sıra başka anlamları da vardır: oyun almak, birine oyun etmek, oyun havası, oyun kâğıdı, oyun vermek, oyuna çıkmak, oyuna gelmek gibi... Oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünüldüğünde, bunların hemen pek çoğunun şamanın büyüsel törenindeki çeşitli öğelerde içerildiği görülür. Şaman bu törende dans ediyor, ses ve çalgı ile müziğini yapıyor, yüz kaslarını kullanarak, karnından sesler çıkararak taklit ve dramatik öğelere başvuruyor ve şiir okuyordu. Böylece oyun sözcüğüyle tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeni şamanda ve onun eyleminde toplanmış oluyordu” (And, 2016: 36-37).

Oyun'un kökeni ile ilgili olarak birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden bazıları oyunun kökenini, yaşam enerjisi fazlalığından kurtulmanın bir biçimi olarak, bazıları egemenlik kurma arzusu olarak bazıları ise oyunu zararlı eğilimlerden kurtulma yolu olarak tanımlamaya çalışmıştır.

Huizinga, Homo Ludens isimli eserinde oyunun ciddi bir iş olduğunu söylemektedir. Oyunun bu özelliğinin yanında diğer özelliklerini de belirtmiştir. Oyunun diğer özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Her oyun her şeyden önce gönüllü bir eylemdir. Emirlere bağlı oyun, oyun değildir.
- Oyun insan ve sorumlu yetişkin için, isterse ihmal edebileceği bir işlemdir. Oyun keyfe kederdir, her an ertelenebilir veya iptal edilebilir.
- Oyun bir görev değildir. Boş zaman içinde gerçekleştirilmektedir. Ancak oyun kültürel bir işlev haline geldiği zaman zorunluluk, görev ve ödev kavramları ona dahil olur.
- Oyun “gündelik” veya “asıl” hayat değildir. Oyun bu hayattan kaçarak, kendine özgü eğilimleri olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi sunar.
- Her oyunun kendi kuralları vardır ve bu kurallar tartışmasız niteliktedir.
- Oyun gündelik hayattan, bu hayatın içinde işgal ettiği yer ve süreyle ayrılır. Yani oyun zaman ve mekân olarak bazı sınırların içinde sonuna kadar oynanır. Bu sınırlar içerisinde oyun düzen yaratır.

Oyunlar çeşitli kriterlere göre sınıflanabilmektedir. Bu çalışmamızda derlenen materyal bağlamında oyunlar 3 genel başlık altında ele alınacaktır: Çocuk Oyunları, Seyirlik (Büyükler İçin) Oyunlar ve Halk Oyunları.

4.2.1. Çocuk Oyunları

Çocuklar için oyun kavramı bebekliğinden itibaren başlar. Bir bebeğin kendi kendine yapmış olduğu bilinçdışı hareketler de oyun olarak tanımlanır. Daha sonra ebeveynlerin, çocuklarını güldürmek, eğlendirmek, sevgilerini göstermek için çeşitli el kol hareketleri ve ses taklitleriyle yaptıkları eylemler oyunun bir başka boyutudur. Çocuk okul hayatına başladıktan sonra oyun alanı ve oyun arkadaşları değişikliğe uğrar ve sosyalleşme süreci başlar. Böylece oyun dağarcığı da genişler.

Çocuklar için oyunun eğlence dışında örtük bir anlamı da mevcuttur; eğitim. Çocukların dünyası neredeyse oyun üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan bir çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi için oyun çok önemlidir. Çocuklar oyun sayesinde problem çözme becerilerini geliştirebilirler, toplumsal ilişkileri öğrenirler, sorumluluk duygusunu kavrarlar ve birtakım değerleri öğrenebilirler.

Çağımızda yaşanan teknolojik gelişmeler çocukların oyun anlayışını ve oyun mekânlarını değiştirse de oyunlar çocuklar için hâlâ önem arz etmektedir. Bayburt'ta da tüm dünyada olduğu gibi oyun mekânları sanal ortama taşınmıştır. Ancak buna rağmen çocuklar sokaklarda oynamakta ve bazı geleneksel oyunları yaşatmaktadır. Yörede, hem geçmişte hem de günümüzde oynanan aynı zamanda şehirlerde ve köylerde oynanan çocuk oyunları aşağıda sıralanmıştır.

4.2.1.1. Yöreden Derlenen Çocuk Oyunları

Birdir Bir: En az beş kişilik bir grupla oynanan oyundur. Önce bir ebe seçilir ve ellerini dizlerine koyarak eğilmesi istenir. Diğer oyuncular sırasıyla ebenin sırtına ellerini koyarak sırtından atlar ve atlayan kişi "birdir bir" diye bağırır. Atlayan kişi ebenin yanına geçerek onun pozisyonunu alır ve bir sonraki kişi bu sefer yerde duran iki kişinin sırtından atlar. Oyun bu şekilde artarak devam eder. Ta ki atlayan oyuncular arasından atlamayı beceremeyen kişi oluncaya kadar.

Bilye: Bilye oyunu genellikle ilkbaharın başlangıç dönemlerinde oynanır. Havaların henüz yeni yeni ısındığı ve toprağın henüz yeşermediği dönemdir. Bilye, tek başına veya gruplar halinde oynanabilir. Bilye oynamak için toprak bir zemine "gudu" denilen küçük bir çukur açılır. Oyuncular çeşitli mesafelerden atış yaparak bilyeleri guduya sokmaya çalışır.

Aşuk: Koyun, keçi, oğlak ve küçük danaların ayaklarından çıkan aşıklar (kemik), çocuklar için birer oyun aracıdır. Aşıklar genelde boya ile boyanır, sağa'ların belleri bakır telle sarılır ve ortaları delinerek ağır olması için kurşun akıtılır. "Sağa" tabir edilen ağır ve büyük aşıklar oyuncunun elindeki seçilmiş aşıktır, her oyuncunun bir sağa'sı vardır.

Sokakta veya evlerin damlarında oynanan, aşuk oyunlarını sadece erkek çocuklar oynar. Aşukların yüzleri çig, şeg, tög, mire, alçı gibi isimler alırlar. Bir daire içerisine dizilen aşıklar bir kaç metre uzaktan sağalarla atılarak daireden dışarıya çıkarılmaya çalışılır, bu oyuna “çızı oyunu” denir. Çizgi dışına çıkarılan her aşuk, çıkaran oyuncuya ait olur. Aşuk çıkaramayan oyuncu, oyunu rakibine bırakır, böylece aşukların tamamı daire dışına çıkıncaya kadar oyun devam eder. Aşukları biten çocuğa “Uduzdu” denir. Bu oyundan başka “Mire” diye tabir edilen bir başka oyun şeklinde ise ortaya oynayan oyuncu sayısı kadar aşuk dizilir. Dizilen bu aşuk kümesine bir kaç metreden sağa denilen aşukla şegleme yapılır. Aşuk “mire” gelirse kümenin olduğu yerden bunu vurmak için diğer oyuncular sağalarını atarlar, vuran çocuk diğerlerden birer aşuk alır mire gelen sağa vurulamazsa sahibi diğer oyunculardan birer aşuk alır. Şeglenen aşuk mire gelmezse diğer oyuncularda küme etrafında aşuklarını şeglerler. Sonra bir çocuk tarafından aşık kümesine sağa ile atış yapılır küme dağılırsa sağanın yüzlerine uyan aşuklar oluşuncaya kadar vurulur. Sonra tekrar küme kurulur kazanan oyuncu arkadaşlarından birer aşuk alır oyun böyle devam eder.

Uzun Eşek: Oyuncular iki gruba ayrılır. Bir grup ebe olarak başlar. Oyunculardan bir tanesi duvara yaslanır, bu kişiye “yastık” denir. Diğer oyuncular da kafaları önde birbirlerinin bacaklarının arasına kafalarını koyarak tıpkı bir eşeğin sırtı gibi dururlar. Diğer grup sırasıyla ebe olan oyuncuların üstüne atlarlar. Son oyuncu da atladıktan sonra üstteki oyunculardan ilk atlayan eliyle bir rakam göstererek “bu kaç?” diye sorar. Alttaki sözcü bilirse ebe el değiştirir bilemezse oyun tekrar oynanır.

Patlangoç: Özellikle köylerde oynanan bir oyundur. Hayvan mayıslarının kurumaya yüz tuttuğu zamanlarda çocuklar onları alıp yere hızlıca atarak patlatırlar. Hangi mayısın içi daha cıvık kalmış onu bulmaya çalışırlar. Bu oyuna da patlangoç denir.

Kız Taklası: Dört kişi sırt sırta verirler ve eğilirler. Popolar birbirine değer ortada küçük bir boşluk kalır. Daha sonra diğer oyuncular bu boşluktan ters parende atarak atlamaya çalışırlar.

Beştaş: Beş adet, şekli umumiyetle yuvarlak ya da düzgün olan taşla oynanan oyundur. En az iki kişiyle oynanır. Yerdeki dört taş eldeki bir taşla, havaya atmak suretiyle toplanmaya çalışılır. Oyun aşamalıdır. Taşlar önce tek tek toplanır, sonra ikişerli, üçerli gruplar halinde toplanır. Eğer el taşı denilen taş yere düşerse oyun kaybedilir.

Dokuz Taş: İki takım oluşturulur. Dokuz tane taş üst üste dizilir. Oyuna başlayan takımın oyuncularını sırasıyla topu atarak taşları devirmeye çalışırlar. Taşlar devrildiği an oyuncular kaçmaya başlar. Ebe olan diğer takım kaçan takımı taşları yeniden dizmeden topla ebelemeye çalışır. Diğer takım da yıktıkları dokuz taşı tekrar dizmeye çalışır. Eğer dizebilirler ise dokuz taş diye bağırıp tekrar oyuna başlarlar.

Cüz: Cüz iki kişiyle oynanan bir oyundur. Yere veya beton yüzeye kare bir şekil çizilir. Bu kare dört eşit bölüme ayrılır. Her oyuncuda üçer tane olması kaydıyla toplamda altı tane küçük taş alınır. İlk başta iki kişinin taşları da yan yana olacak şekilde kısa kenarlara dizilir. Daha sonra karşılıklı hamle yapılarak o üç taşın yan yana veya çapraz olarak sıralanması sağlanır. Taşlar çizgilerin köşelerinden hareket ettirilir. Taşlar düz ve çapraz şekilde hareket ettirilebilir. Taşları yan yana getirebilen oyuncu “cüz” diyerek oyunu bitirir.

Ayak Taşı: Yere büyük bir kare çizilir. Kare, sekiz eşit parçaya bölünür. Her bir bölmeye 1’den başlayarak numara verilir. Umumiyetle yüzeyi düz bir taş alınır. Taş birinci bölmeden başlanarak, tek ayak üzerinde, diğer bölmelere sürterek taşınır. Bu sırada oyuncunun ayağı ve de taşıdığı taş çizgilere değdiği an oyun kaybedilir.

Yersiz: Beş veya altı kişilik bir grupla oynanır. Pelit odunundan yapılmış bir metre uzunluğunda, ucu yuvarlak ayrıca at nalı mihıyla beslenmiş bir odundur. Öncelikle altı kişi sıraya girer. Herkes ayağının ucuna bu değnekleri koyarak en uzağa atmaya çalışır. En yakına düşen değneğini yere uzatır geriye kalan beş kişi paralel uzanmış değneği vurmaya çalışır. Değnek sahibi, kendi değneğini düzeltirken sırada hareketsiz duranlardan birine vurabilirse o kişi oyundan çıkar. Değnekle yerdeki çubuğu vurmaya çalışan diğer oyuncunun elindeki değnek de elinden çıkar. Eğer yerdeki oyuncu kendi değneğini düzeltirken ona basarsa oyundan çıkar.

Yerden Yüksek: Bu oyun için en az dört kişi gereklidir. Oyuna başlarken bir sayışma yapılır ve ebe seçilir. Daha sonra diğer oyuncular kaçarlar ve zeminden yüksek bir yere çıkarlar. Oyuncular hareket etmek zorundadır. Bu hareket esnasında ebe olan kişi diğer oyuncuyu yerdeyken ebelerse ebelik kaçan oyuncuya geçer.

Tuğara: İki grup oluşturulur. Bir ebe taşı belirlenir. Bir grup ebe taşının başında bekler diğer grup dağılır. Taşın başında bulunan grup bir kişiyi taşın başında bırakarak diğer grubu aramaya başlarlar. Arama sırasında arayan kişi, diğer gruptan birini gördüğünde ismini söyler ve “tuğara gördüm” diyerek gelir ebe taşına dokunarak ebeler. Arayan kişi diğer kaçan grup tarafından sessizce yakalanırsa, yakalayan kişi ebe taşına kadar sırtında taşır. Ve ikisi de oyundan çıkar. Böyle böyle kişiler azalarak oyun biter. Bu oyun özellikle akşamları oynanır.

Körebe: Küçük alanlarda oynanan bir oyundur. Tek bir takım vardır ve bir de ebe vardır. Ebe olan kişinin gözleri kapatılır ve o halde diğer oyunculardan birini yakalamaya çalışır. Yakaladığı an ebeliği düşer ve yakalanan kişinin gözleri bağlanarak oyun tekrar başlar.

Tıka: Özellikle köylerde oynanan bir oyundur. Bir ebe seçilir. Oyun oynanan bölgenin orta yerine bir salça kutusu (bu bir kutu da olabilir) konulur. Ebe gözlerini kapatıp on’a kadar sayar,

diğer oyuncular saklanır. Ebe kutunun başından çok uzaklaşmadan saklananları bulmaya çalışır. Eğer bulursa kutunun yanına koşarak “tıka” diye bağırır. Ebe kutunun başında değilken saklananlardan biri gelip kutuya “tıka” diye bağırarak tekme atarsa ebe olan kişi kutunun düştüğü yerden tekrar sayı sayarak oyunu yeniden başlatır.

Hemen: İki tür hemen vardır. Birinin adı “bizim hemen” diğerinin adı “Kân Hemeni”. Bizim hemen’de iki grup oluşturulur. Ortada bir ebe taşı vardır. Birinci grup ebe taşının başında bekler ikinci grup dağılır. Burada hedef ebe taşına sahip olmaktır. Ebe taşının başında duranlar diğerlerini ebelemeye çalışır. Kovalanan gruptaki oyuncu, ebe taşını kollayan oyuncu ile ebe taşının arasından geçerse o oyuncu oyun dışı kalır. Buna da “kırıt olma” denir.

Kân Hemeninde iki ebe taşı vardır. İki grup oluşturulur. Aralarında en az 25 metre mesafe olur. Burada da maksat ebe taşlarından birisine sahip olmaktır. İki grup da hem kendi taşını korumakla görevlidir hem de karşı takımın taşına sahip olmaya çalışır. O yüzden sürekli koşu yapıp taşa sahip olmaya çalışırlar. O arada birbirlerini ebeleyebilenler oyundan çıkar (K.K. 71).

Sindili Bit/ Saklambaç: En az dört kişi ile oynanan sokak oyunudur. Bir ebe seçilir. Ebe gözlerini kapatıp sayı sayar, diğer oyuncular saklanır. Daha sonra ebe onları bulmaya çalışır. Eğer ebe herkesi görüp isimleriyle sobelerse ilk görülen kişi ebe olur. Ama ebe arkadaşlarını ararken sayı sayılan yeri saklanan oyuncularından biri sobelerse aynı kişi yeniden ebe olur.

İstop: Topla oynanan oyunlardan birisidir. Kalabalık gruplarla oynanır. Bir ebe seçilir ve top ebenin elinde olur. Ebe topu oyunculardan birinin ismini söyleyerek havaya atar. İsmi söylenen oyuncu top yere değmeden topu tutarsa “istop” diye bağırır. Topun havaya atıldığı sırada herkes birbirinden biraz uzaklaşmaya çalışır. İstop denildiği andan tüm oyuncuların olduğu yerden kıpırdamaması gereklidir. Topu yakalayan oyuncu etrafında bulunan en yakın kişiye topu atarak onu ebelemeye çalışır. Oyunun bir de renkli istop versiyonu vardır. Bu versiyonda topu tutan oyuncu bir renk söyler diğer oyuncular o rengi bulmaya çalışır. Rengi bulan oyuncular ebelemekten kurtulur. Bulamayanlar ise rengi bulmaya çalışarak kaçarlar.

4.2.2. Seyirlik (Büyükler İçin) Oyunlar

Seyirlik oyunların Bayburt’ta daha çok kına gecelerinde ve sağdıç gecelerinde oynandığı görülmektedir. Eğlenmek ve eğlendirmek amacıyla yapılan bu oyunlarda amatör kostümler ve küçük aksesuarlar kullanılmaktadır. Amatör kostümden kastedilen güneş gözlüğü, şapka, kadınların erkek kılığına girmek için kullandıkları erkek kostümleri ve aynı şekilde erkeklerin kadın kılığına girmek için kullandıkları kadın kostümleridir (etek, ceket vb.). Aksesuar olarak ise mendil, sopa, el feneri vb. araçlar kullanılmaktadır.

4.2.2.1. Yöreden Derlenen Seyirlik Oyunlar

Herkes Benim Gibi Olsun: Bayburt'ta sağdıç gecelerinde oynanan oyunlardan birisidir. Oyunu yapacak kişiler gizlice odadan dışarı çıkarlar, biri belinden yukarı soyunur ve palaska elinde koşarak gençlerin bulunduğu odaya girer, elinde ki palaskayı sağa sola vurarak “Herkes benim gibi olsun” diye bağıırır. Toplulukta bulunanlar bir taraftan belden yukarı soyunurken, palaskadan nasiplerini almamak için sağa sola doğru koşarlar. Herkesin belden yukarısını soyduğu anda, dışarıda bekleyen ikinci kişi içeri girer ve “Herkes benim gibi olsun” diyerek çıplak olanlara vurmaya başlar. Çıplak olanlar palaskadan kurtulmak için acele giyinmeye çalışırlar ve herkes giyindiğinde oyun biter.

Kabak: Kabak oyunu da hem sağdıç gecelerinin hem de kadınların herfene toplantılarının en sevilen oyunudur. Oyun için ideal oyuncu sayısı 10'dur. 1'den 10'a kadar herkese bir rakam verilir. Daha sonra bir kişi (ebe) oyunu başlatır. “Ektim biçtim bizim tarlada ... kabak oldu (herhangi bir rakam söylenir). Daha sonra oyun diyalog şeklinde gelişir:

- ektim biçtim bizim tarlada 3 kabak oldu.
- 3 kabak olmaz.
- ya kaç kabak olur.
- 7 kabak olur.
- 7 kabak olmaz (Rakamı 7 olan kişi 3 olan kişi ile oynamaya başlar)
- ya kaç kabak olur
-

Oyunun özelliği hızlı oynanmasıdır. Eğer yavaş kalınır ya da dil sürçer ise o kişi kemerle dayak yer.

Döşeme: Sağdıç gecelerinde oynanan oyunlardan biridir. Dışarıdan marangoz kılığında iki kişi odaya girer. Burada hedef damat ve sağdıçtır. Odaya giren marangoz: “bu odanın döşemesi bozulmuş biz buraya döşeme yapmak istiyoruz” der. İki tane çam odununa ihtiyacı olduğunu söyler. Damatla sağdıcı seçer. Odanın ortasına getirir. “Bunlar çok dallı budaklı ağaçlar bunları yontmam lazım” der. Elindeki palaska ile damada ve sağdıcın kollarına, ayaklarına vurarak sözde ağacı düzeltmeye çalışır. Daha sonra yere uzatır gövdesi fazla der vücuduna vurur. Böylece damadı ve sağdıcı döverler (K.K. 35).

Damat Giydirme: Sağdıç gecesinde damat ve sağdıcı ayakta beklerken odada oturanlardan biri kalkar: “bu damadın kravattı neden bozuk, düzeltelim” der ve damada tokat atar. Başka biri kalkar: “damadın ceketi bozuk düzeltelim” der o arada tokat atar yine. Böyle böyle damadı döverler.

Sivdi Sivdi: Yaklaşık on kişilik bir grup halka şeklini alarak oturur. Dizlerini karınlarına doğru çekerek otururlar. Bir ebe seçilir. Ebe ayakta gezer. Yerdeki oyuncular bacaklarının altından bir mendili dolaştırırlar sürekli. Ebe olan kişi bu mendilin kimde olduğunu yakalarsa hemen ismini söyler ve mendil eğer o kişide ise o ebe olur.

Bosna Namazı Oyunu: En az 2 kişi (oyun bir kişi tarafından başka bir kişiye karşı oynanır). Genellikle sağdıç gecelerinde, damat yada damadın sağdıçlarına yapılan bir oyundur. Oyunu yapan kişi sağdıçları ve damadı hazırlıkları görmemesi için başka bir odaya kapatır. Bu arada bir tas içerisine tuz koyup üzerine su ekleyerek, bulamaç haline getirir. Hazırlanan karışım saklanır ve damatla sağdıçlar odaya getirilir. İçlerinden birisi seçilerek namaz kılmayı bilip bilmediği sorulur. Biliyorum cevabını veren kişiye seccade uzatılarak namaza durması söylenir. Fakat oyunu yapan kişi namazı Bosnalılar gibi (temsili) kılmasını ister. Seçilen kişi Bosnalıların nasıl namaz kıldığını bilmediğini söyleyince oyunu yapan; ben sana öğreteceğim diyerek ne yapması gerektiğini anlatır. Namazın son oturuş kısmında yüzünü yukarı (göğe) doğru kaldırıp ağzı açık şekilde ve yüksek sesle “Allah” demesi gerektiğini söyler. Namaza başlayıp söylediği yere gelince, başında ıslak tuz dolu tas ile bekleyen oyuncu, yerdeki kişi Allah dediği anda bir avuç tuzu namaz kılanın ağzına doldurur. Tabi inanılmaz bir bulantı ve öğürme yaşayan oyun zede kusmamak için kahkahalar eşliğinde lavaboya koşturur ve oyun burada sona erer.

Deli Kız Sinin Geliyor: Kadınlar kına gecelerinde misafirlerin azaldığı saatlerde evde kalan misafirler için küçük oyunlar yaparlar. Oyunları kız tarafı erkek tarafındaki misafirlere ya da yöresel kullanımıyla “yengelere” yaparlar. Amaç hem eğlenmek hem de yengelerden bahşiş almaktır. Bu oyunda belli bir metin yoktur. En az iki oyuncu oynar ve oynayacakları oyunun ana hatları belirlenir. Genelde bir kız kaçırma veya kuma getirme konuları işlenir. Oyun doğaçlama geliştiği için ne kadar süreceği de akışa göre belirlenir. Oyunun sonunda yengelerden bahşişi alan oyuncular “deli kız sinin geliyor” türküsünü söyleyerek ve taklit ederek oynarlar. Çünkü türkünün içerisinde taklit unsurları mevcuttur. Türkü, karşılıklı söyleşme şeklinde gelişir:

“A- Deli kız sinin geliyor, Deli kız sinin geliyor.

B- Sinide neler geliyor, sinide neler geliyor?

A-Koluna bilezik geliyor, koluna bilezik geliyor.

B-Hani ya niye gelmedi, hani ye niye gelmedi?

A-Geldi de geri döndüler, geldi de geri döndüler.

B-Ne kusurumu gördüler, ne kusurumu gördüler?

A-Koluna çolak dediler, koluna çolak dediler. (oyuncu burada kolunu çolak gibi gösterir)

B-Kurbanız olam dostlarım, hayranız olam eyi bakın. Hani ya bunun çolağı, hani ye bunun çolağı (bu oyuncuda kolu çolak gibi göstererek aslında söylediği ile çeliştiğini gösterir.)”

Oyunun devamında da ayağın topal, belin kambur gibi fiziksel kusurlar taklit edilerek iki oyuncu birbirleri etrafında dönerek oynarlar ve oyunu bitirirler.

Cirit Oyunu: Atın ve insanın mücadelesine dayanan, erliğin göstergesi olan cirit bir ata sporudur. Bayburt'ta hafta sonları ve özellikle de kurtuluş bayramlarında cirit müsabakaları yapılmaktadır. Cirit iki takım halinde oynanır. Takımlar 70 ilâ 120 metre genişliğindeki bir alanda karşılıklı olarak alanın en gerisinde 6'şar, 8'er veya 12'şer kişi olarak dizilirler. İki tarafın birinden bir atlı öne fırlar, karşı dizinin önüne 30-40 metre kadar yaklaşır. Karşı tarafın oyuncularından birisinin adını seslenerek meydana davet eder. Sağ elindeki ciriti ona doğru savurur, sonra geri döner, atını kendi dizisine doğru mahmuzlar. Karşı tarafın davet edilen oyuncusu hızla onu takip eder, elindeki ciriti geri dönüp kaçan karşı taraf elemanına fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. İkinci diziden çıkan, sırasındaki yerini almak için süratle yerine dönmeye çalışır. Bu defa rakibi onu kovalar ve ciritini atar. Oyun böylece sürer. Cirit isabet ettiren ciritçi takımına bir sayı kazandırır. Eğer ciritçi attığı ciriti rakibine değil de ata isabet ettirmişse bir sayı kaybeder.

4.2.3. Halk Oyunları

Halk oyunları, bir ulusun ya da toplumun sevincini, kederini, ümidini, aşkını, eğlencesini topyekûn kültürünü bünyesinde taşıyan ve bunları çeşitli figürlerle anlatan danslardır. Halk oyunlarının kökeni ilkel dönemdeki büyülere dayandırılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Artun, (2005: 282) şunları söylemektedir:

Halk oyunlarının kökeni ilk insana kadar uzanır ve büyüye dayanır. Ava çıkmadan önce yapılan toplu dans, topluluğun güven duygusunu artırıyordu. Bu, ona avına karşı üstünlük duygusu veriyordu. Bu ilkel oyunlarda oyuncular ellerini çırpıp, ayaklarını yere vurarak bir ahenk buluyordu. İkel insanların topluluk halinde yaşaması ve kendilerini yöneten bir takım sihirli güçlere tapmaya başlaması ilk dansın doğuşuna neden oldu.

Bayburt'ta oynanan halk oyunlarına "Bar" adı verilir. Barlar el ele tutuşularak ve davul zurna eşliğinde oynanan oyunlardır. Oyunlar genellikle ağır tempoda başlar ve giderek hızlanır. Doğrudan hızlı tempoda başlayan barlar da vardır. Bayburt'ta barların hızlı tempoda oynanan kısmına "üsteleme" veya "üstesi" denir. Oyunlara bakıldığında hem Doğu Anadolu'da Erzurum'a hem de Doğu Karadeniz Bölgesi'ne ait figürler ve tınılar görmek mümkündür.

Oyunlar kadın barları ve erkek barları olarak ikiye ayrılır. Ancak kadın ve erkeklerin birlikte oynadıkları barlar da vardır. Erkek oyunlarının çalgısı davul ve zurnadır. Kadınların çalgısı ise geçmiş yıllarda ince saz denilen keman, ud, cümbüş ve def idi. Ancak günümüzde bu ince sazlar yerine ya davul zurna ya da org'a yüklenen ritimler kullanılmaktadır. Bayburt Barları'nın bazıları sözlü bazıları ise sözsüzdür. Bunun nedeni ise şöyle açıklanmaktadır:

“Çalgı aleti olarak davul ve zurna kullanıldığında söz söylenmez. Çünkü o zaman müzik durmak zorunda kalır. Ama ince saz ile oynandığı zaman sözler eklenebilir çünkü ince saz buna engel olmaz” (K.K. 6).

Bayburt Bar’ları günümüz gençleri tarafından hâlâ yaşatılmaktadır. Özellikle düğünler, asker uğurlamaları, sağdıç geceleri vb. organizasyonlarda Bayburt Bar’larının icra edilmesi yazılı olmayan bir kural gibidir. Gecenin açılışı ve kapanışı davul zurna eşliğinde bu barlar ile yapılır. Halk oyunlarımızın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından Bayburt gençlerinin gösterdiği bu ilgi ve alâka takdir edilmelidir (Ek 2.51).

4.2.3.1. Erkek Barları

Baş Barı: İlk oynanan oyundur, davul zurna ile oynanır. Ağır bir tempoda başlar, dizler kırılmadan bacaklar dik atılarak el ele düz bir sıra halinde oynanır. Baş Barı oynanmadan önce “Bar Şiiri” okunur:

Yüzyılların ardından kopup gelen bir vakar
Kahramanlık, yiğitlik, erlik destanıdır bar.
Öğünmek hakkındır Bayburtlum öğün
Davul güm güm etsin kurulsun düğün,
Zurnadan kulağı yırtılsın göğün,
Sen geç de Bayburtlum Bar'ın başına.
Salla mendili, kır tunç bileği,
Oynasın yerinden omuz küreği,
Ayak vur, inlesin yerin yüreği
Sen geç de Bayburtlum Bar'ın başına...
Vursun davullar, çalsın zurnalar
Sen geçte Bayburtlum barın başına.

Baytar Barı: Oyun üç kişi ile oynanır. Bu üç kişinin birisi kız diğerleri ise kızın talipleri rolündedir. Sözleri ve figürleri ile iki erkeğin kızı istemesi, her ikisinin de ayrı ayrı ikna çabaları ve sonucunda da birisinin kazanması temsil edilir. Talipli iki genç, gelin rolündeki ortada oturan oyuncunun etrafında sırasıyla diz çöküp oynar. Birbirinin aynı olan figürleri yapan gençler dengüzel oynayanı beğenen gelin onu seçer. Daha sonra üçü el ele tutuşarak ayağa kalkarlar ve birlikte oynarlar.

Hançer Barı: İki kişiyle oynanan bir oyundur. Her iki oyuncunun da elinde ikişer adet hançer bulunur ve karşılıklı ayak, el figürleriyle oynanır. İki oyuncu arasında bir düello havası vardır ve sahnede figürleriyle birbirlerine üstünlük kurmaya çalışırlar.

Köstek Barı (Garabet): Anlatılan bir efsaneye göre Bayburt'un Ermeniler tarafından işgali sırasında Bayburtlu bir delikanlı Garabet isimli bir Ermeni subayının kızına âşık olur. Kız da bu aşka karşılık verir. Bayburtlu delikanlının kızda Bayburt yapısı bir kösteği kaldığı için bu oyuna Köstek barı denilir. El ele dizi halinde oynanır, Yavaş başlar giderek hızlanan bir tempoda devam eder. Kız bir gün hamama giderken delikanlı onu görür ve şu türküyü söyler:

Çoruh boyu düz gider	O kız yolun şaşırılmış
Amman amman Garabet	Amman amman Garabet
Bir kınalı kız gider	İnşallah bize gider
Amman amman Garabet	Amman amman Garabet

Ermeni istilasası bittikten sonra Garabet kızını da alarak Bayburt'tan gider. Bunun üzerine Bayburtlu genç şu sözleri söyler:

Oy Garabet Garabet
Ver de yârim ele get.

Lazutlar Barı: Lazut, karadeniz yöresinin tipik bitkilerinden olan mısıra verilen isimdir. Erkek barı olarak geçse de kadınlar tarafından da oynanır. Hızlı bir ritmik yapısı vardır. Oyun sol ayaktan başlar. Önce yerinde bir sol, bir sağ, bir sol, bir sağ ayak üste atarak üç adım sağa ve üç adım sola yürünür. Daha sonra dört adım sayılarak oyuncu tekrar yerini alır.

Lazutlar salçım saçak	Lazutlar den den oldu
Alçak boylusun alçak	Aşıldı neden oldu
Gel beraber kaçalım	Ben ayrılık bilmirken
Eller beni alacak.	Ayrılık senden oldu.

Mektebin Bacaları: Sözsüz oyunlardan birisidir. Oyun mütemediyen altı adım sağa gidilerek ve sonra bir ayak öne arkaya atılarak oynanır. Kollar ayaklar ile koordineli olarak hareket ettirilir.

Sallanma: Figürlerin ayakucu ve dizlerle yapıldığı oyundur. Üç kere bir sağa bir sola salındıktan sonra sağa doğru taban vurularak sekilir.

Sarhoş Barı: Bir sarhoşun müziğe ayak uydurarak sallanmasını anlatan oyundur. Figürler sanki sarhoş bir kimsenin yapabileceği şekilde ve tempodadır. Oyunun makamı uşşak aksak oyun havasıdır. El ele tutuşularak oynanır.

Sarhoş Barı Üstesi: Bu oyun da sarhoş barının daha hareketli oynanan şeklidir. Oyunda eller omuzlardan birleştirilir. Dört kere çöküp kalkılır ve yine dört kere vücut sağa ve sola esnetilir.

Veysel Barı: El ele dizi halinde kollar yukarı kaldırılarak oynanır. Yavaş başlayıp gittikçe hızlanan oyundur. Bu oyunda ayak figürleri göze çarpmaktadır. Ayaklar soldan başlamak suretiyle dört kez öne atılır ardından ritme uygun olarak sol ayak sağ ayağın önüne atılarak figür tamamlanır ve bu şekilde devam eder.

Yukarıda zikredilen barların dışında sadece çalgı ile oynanan Kut Kut Barı, Şillo, Sıksaray, Umudum Barı ve Aşurma Barları da mevcuttur.

4.2.3.2. Kadın Barları

Temürağa: Kadın oyunu olarak geçse de erkekler tarafından da oynanır. Erkeklerin oynadığı oyunda çökme figürü vardır ancak kadınlarda bu figür kullanılmaz. Orta tempoda oynanan bir oyundur.

Gelin Güvey Barı / Yılan İnceden Öter: El ele tutuşularak dizi halinde oynanan bir oyundur. Sağ ayak ile başlayan oyun sol, sağ ve yine sol ayakla ve son adımda sağ ayak ucu sol ayağın önüne konulup figürün tekrarlanmasıyla dizi halinde oynanır. Yılan inceden öter türküsü eşliğinde oynanır.

Yılan inceden öter,
İncir Bağdat'ta biter,
Çok sallanma sevdiğim,
Cahilim aklım yiter.

Yılan aktı kamışa
Bir su verin yanmışa,
Mevlâm sabırlar versin
Yârinden ayrılmışa.

Yılanın incesine,
Mailem cilvesine,
Gelin güvey kavuştu,
Darısı Cümlesine.

Tiliko: Ellerin arkadan bel üzerinde birleştirilmesiyle oynanan oyundur. Hem kadınlar hem de erkekler tarafından oynanır. Erkeklerin figürlerinde dizler kırılarak öne ve arkaya doğru eğilmeler olur ancak bu figür kadınlarda yoktur. Oyun sağ ayakla başlar, dizler hafifçe kırılarak sağa doğru iki adım gidilir sol ayağın topuğu bir kere yere vurulup öne atılır devamında figür başa döner ve yeniden sağ ayakla başlar.

Ey Gül Dalı Gül Dalı: Saç bağı adı da verilen oyun ellerin birleştirilmesi suretiyle dizi halinde oynanır. Oldukça esnek ve yumuşak figürlere sahiptir. El ele tutuşan oyuncular ellerini ve vücutlarını önce sola doğru, sonra sağa doğru esnetirler. Sonra sol ayaklarıyla öne bir adım gelip

tekrar arkaya giderek başlangıçtaki figürle oynamaya devam ederler. Ey Gül Dalı Gül Dalı türküsünün eşliğinde oynanır.

Ey gül dalı gül dalı,	Pancar pezik değil mi?
Oldum sana sevdalı,	Ciğer ezik değil mi?
Gördüğün gündün beri,	Ben sevdim eller aldı,
Sinem aşkınla dağlı.	Bana yazık değil mi?

Saçları senden, saç bağı benden
Var git ey güzel, küsmüşem senden.

Serçe: Oyun sadece kadınlar tarafından oynanır. El ele tutuşulur ve eller ile ayaklar senkronize hareket ettirilir. Sağ ayak arkada sol ayak önde olacak şekilde sağ tarafa doğru adım atılarak ilerlenir. Orta tempoda başlar ve gittikçe hızlanır. Türkü sözleriyle oynanan oyunlardan birisidir.

Bir serçe vurduğum uçtu,	Serçe konar küleğe,
Tüyü dağlara düştü,	Kurban beyaz bileğe,
Güzele tuzak kurduğum,	O kadar güzelsin ki
İkbale çirkin düştü,	Benziyorsun meleğe
Tarinarinaynaynam tarinarinaynaynam	Tarinarinarinaynam tarinarinarinaynam

Dur Yerinde/ Hanım Barı: Düz bar diye de adlandırılır. Ağır oynanan bir oyundur. İki sağa, iki sola ve tekrar iki kere sağa gidilir. Daha sonra sol ayak iki kere öne atılır ve figür başa döner. Sözleri şu şekildedir:

Dur yerinde, dur yerinde hanım, dur yerinde
Bir tutam gül var ellerinde, ellerinde hanım ellerinde
Kemerin olsam bellerinde, bellerinde hanım bellerinde
Halkalar olsam kollarında, kollarında hanım kollarında
On yıl bekledim yollarında, yollarında hanım yollarında.

Kuşburnunun Kuruşu: Bu oyunda eller ve ayaklar koordineli şekilde hareket ettirilir. Sağ ayak sağa doğru açılır aynı anda kollar da yukarıya doğru kaldırılıp iki kere hafifçe geri atılır. Daha sonra sol ayak sağ ayağın önüne getirilir o halde bir adım sağa gidilir ve sağ ayak tekrar sağa çekilir bir adım sola gidilir aynı anda kollar da aşağı indirilir. Bu oyunun sözleri de mevcuttur:

Kuşburnunun kurusu tarinmam	Kuşburnu çiçek açtı tarinmam
Geçti kızlar sürüsü tarinmam	Düğünden bir kız kaçtı tarinmam
Sürüsünden fayda yok tarinmam	Bir daha var kaçacak tarinmam
İçlerinden birisi tarinmam	Ne aralar açacak tarinmam
Oy tarinmam tarinmam tarinmam.	Oy tarinmam tarinmam tarinmam

Kuşburnu dere otu tarinmam
Gönül ister Bayburt'u tarinmam
Bayburt'ta bir güzel var tarinmam
Kaşı değer bir gözü tarinmam
Oy tarinmam tarinmam tarinmam

Mehmet Turan Barı: Mehmet Turan Barı'na ayrı bir parantez açılmalıdır. Mehmet Turan Bey Bayburt'un yetiştirdiği değerli sanatçılardan birisidir. Bu oyun bizzat kendisi tarafından üretilmiştir. Ancak bu oyunun özel bir hikâyesi olduğu yöredeki yaşlı kişiler tarafından anlatılır. Kaynak kişilerimizden birisi olan Yaşar Aker'in de aktardığına göre; 2 Haziran 1937 tarihinde Atatürk Trabzon'a teşrif etmiştir. Atatürk'ü karşılamak için de çevre illerden ve ilçelerden folklor ekipleri Trabzon'a gelmişlerdi. Bu ekiplerden biri de Bayburt'un değerli sanatkârlarının yer aldığı folklor ekibiydi. Trabzon'da Atatürk'ün huzurunda yapılan gösterilerde Pakize-Serhat Kılıç'ın ve Muazzez-Haşim Sekmen'in icra ettikleri Mehmet Turan Barı Atatürk'ün çok hoşuna gitmiştir. Gösteri sonunda Atatürk Pakize Hanım ile birlikte Mehmet Turan Barı'na yeni figürler ekleyerek "Bu figürleri de uygun şekilde bu oyuna ilave ederseniz daha modern bir dans haline gelir." demiştir. İşte o günden bu yana Mehmet Turan Barı, Büyük Önder Atatürk'ün eklediği figürlerle icra edilmektedir.

4.3. Halk Hekimliği ve Veterinerliği

"Halkın olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hatalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne "halk hekimliği" diyoruz" (Boratav, 1997'den aktaran; Artun, 2005: 181).

"Geleneksel halk hekimliği uygulamaları, binlerce yıl öncesi atalarımızın, tabiat olaylarını, çevrelerini algılama, anlamlandırma ve etkisinde kaldıkları olay ve durumlara karşı tepkide bulunma ve toplumsal yaşam içindeki etkileşimleri sonucu doğmuştur" (Sever, 2004: 96). Özellikle bu aşamada sihir ve büyü öne çıkmaktadır. İlkel dönemde insanlar hastalığın, insan vücuduna giren kötü ruhlardan kaynaklandığını düşünüyorlardı ve bu kötü ruhlardan korunabilmek için de tıbbi sağaltma yöntemlerini geliştirmişlerdir. Bu geleneksel tedavi yöntemleri tecrübeler sonucu oluşmuştur.

Türklerin modern tıbbın ve buna paralel olarak gelişen eczacılığın hassas ölçülerine ulaşmadan önce “el terazi göz mizan” diyerek ürettikleri ilaçlarla dinsel ve sihirsel tedavi şekillerini üç başlık altında tasnif etmek mümkündür (Şar, 1992’den aktaran; Bekki vd, 2017: 198):

1. Telkin (Irvasa) Tedavileri
 - a) Sihirsel
 - b) Dinsel
2. Mekanik (Parpılama) Tedaviler (dağlama, çizme, kırık-çıkık, kesme, vurma)
 - a) Sihirsel
 - b) Dinsel
3. İlaçla Tedaviler
 - a) Bitkisel İlaçlar
 - b) Hayvansal İlaçlar
 - c) Madensel İlaçlar
 - d) Şifalı Sular
 - e) Kombine İlaçlar

Telkin yöntemiyle yapılan tedavilerde amaç büyü bozmak, korkuyu çözmek veya nazarı bozmaktır. Bu tedavi yönteminde vücuda herhangi bir şekilde dokunma söz konusu değildir. Tedavi sürecinde kutsal mekân olarak kabul edilen türbeler, tekkeler, yatırlar ziyaret edilir ve psikolojik telkin yöntemiyle hastalıklar sağaltılmaya çalışılır. “Sihirsel olarak yapılan telkin tedavileri sınırsızdır. Belli bir hastalığı telkin yoluyla tedavi ettiğine inanılan kimselere Anadolu’da “ocaklı” veya “el almış” denir” (Bekki vd,2017: 199). “Ocak olan kişiler, çokluk, bir yatrın yakınındaki köyün halkındandır; ermişin soyundan gelmeleri, yahut onun türbesinde, ziyaret yerinde görevli olmalarının kendilerine yetki sağladığına inanılır” (Artun, 2005: 182). Ocaklık, ocak olan kişinin bir yakını olabileceği gibi hiçbir akrabalık ilişkisi olmayan birisi de olabilir. Bu el alacak kişinin yeteneğine bağlı olarak değişebilir.

Parpılama tedavi yönteminde, hasta olan kişinin vücuduna doğrudan müdahale vardır. Bu tür tedavide hastanın vücudundaki hastalıklı bölgeye çizik atılır, kesilir ya da ya da o bölge dağlanır.

İlaçla tedavi yönteminde bitkisel ilaçlar en çok başvurulan araçlardır. Halk arasında “kocakarı ilaçları” olarak nitelendirilen bu ilaçlar uzun bir tecrübe sonucunda oluşmuştur. Tabiatla iç içe yaşayan insanoğlu, tabiatın kendisine verdiği her türlü nimeti ve kaynağı en iyi şekilde değerlendirmiştir. Bitkisel ilaçlar da bu yoğun ilişkinin bir ürünüdür. Bu tür tedavilerde tabiatta bulunan ve yenilebilen bitkiler doğrudan yenilebilir veya bu bitkilerin kökü, yaprağı vb.kısımları kaynatılarak içilebilir. Bunun yanında bitkilerden merhemler yapılarak hastalıklı bölgenin sağaltılması yoluna da gidilebilir.

Hayvansal ilaçlarla yapılan sağaltmada birçok hayvanın kendisinden ya da verdiği üründen faydalanılır. Arının balı, bir ineğin akciğeri veya bir tavuğun yumurtası ilaç olarak kullanılabilir. Anadolu halk hekimliğinde önemli bir yeri olan yılanlar da hayvansal ilaçlardır. Türkiye’de birçok ilde yılanlarla hastaların sağaltıldığı bilgisi mevcuttur. Örneğin

Bayburt’un Kırkpınar Köyü’nde (yılanlı köy) günümüzde hâlâ yılanların tedavi amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Her yıl mayıs ayında ortaya çıkan yılanlar bel ağrısı, egzama ve sedef hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır.

Madensel ilaçlar, çeşitli madenlerin şifa vereceğine inanılarak yapılan ilaçlardır. “Civa, gümüş, altın, bakır, su, maden suyu, taş ve daha birkaç madensel maddeler olduğu gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastaya em olarak verilir” (Artun, 2005: 184).

Geleneksel kesimde halk, insanları tedavi ettiği gibi aynı hekimlik marifetlerini en önemli geçim kaynakları olan hayvanlar için de sergilerler. Anadolu’da halkın, veteriner olmadığı ya da veterinerlere ulaşamadığı zamanlarda hayvanlarını tedavi etmek için başvurdukları uygulamalara halk veterinerliği denilmektedir. Hayvan sahipleri için hayvanlarının sağlığı, aynı zamanda kendi geleceği ve üretimin devam etmesi demektir. Bu bakımdan halk veterinerliği geleneksel kesimde oldukça önemlidir.

4.3.1. Halk Hekimliği ve Veterinerliği Uygulamaları

Bayburt’ta halk hekimliği ve veterinerliği alanında yapılan gözlem ve görüşmelerde elde edilen hastalıkları sağaltma yöntemleri aşığıdaki gibidir:

Çıban

Soğan haşlanıp çıbanın üzerine konulur.

Çıbanın üzerine lokum koyulur.

Koyunun kuyruğu ve kara sakız dövülür yaraya sarılır.

Göbek Düşmesi

Göbeği düşen kişi ayaklarından yukarıya kaldırılıp baş aşığı şekilde sallandırılır.

Göbeği düşen kişinin göbeğine başka birisi topuğunu koyar.

Göbeğin üzerine içi ısıtılan bardak konulur ve çekilir.

Bir çarşaf alınır. Çarşaf yuvarlanarak dolama haline getirilir. Çarşafın ortasındaki boşluk göbek deliğine denk gelecek şekilde yerleştirilir ve yüzüstü yatırılır.

Göz Rahatsızlıkları

Göz rahatsızlığı olan kişiye, kız çocuğu olan annenin sütü dökülür.

Soğuk süte ekme batırılır ve o ekme göze sarılır.

Mandalina veya portakal kabuğu sıkılır göze, daha iyi görsün diye.

Bir hayvanın gözüne ak indiğinde, peteğin önündeki ölü arılar toplanır, havanda dövülür ve ineğin gözüne sarılır.

Yaralanmalar

Mum eritilip içine halis zeytinyağı konulur. Karışım krem kıvamına getirilip yaralara sürülür.

Evelik otu kavrulur, içine süt kaymağı konularak krem kıvamına getirilir ve yaralara sürülür.

Yağlı hamur yapıp yaranın üzerine sarılır.

Yaranın yüzü güzel olsun, iz kalmasın diye arpa unu haşlanıp yoğrulur, içine taze tereyağı ve soğan doğranıp karıştırılır. Bu karışımın adına da “tanhaş” denir. Yaranın üzerine konulur.

Kırık ve Çıkıklar

Yumurtanın beyazından alçı gibi bir malzeme yapılarak kırık olan bölgeye sarılır.

Beyaz kalıp sabun rendelenir, yumurtanın akı ile karıştırılıp kırık bölgenin üzerine sürülür.

Hamilelikte Mide Bulantısı

Köpeğin yalağında çörek yapılır. Hamile olan kadına yedirilir. Daha sonra hamile kadına bu durum söylenerek tiksindirilir. Böylece mide bulantısının geçeceğine inanılır.

Akrep Sokması

Akrebin soktuğu yere çamur sürülür.

Akrebin soktuğu bölge hem alt hem de üst tarafından bağlanmaya uygun ise bağlanır zehirin yayılmaması için. Eli uz olan kimseler akrebin soktuğu bölgeyi çizik şeklinde keserek zehirli kanı aktırlar.

Kızamık ve Suçiçeği

Kızamık geçiren kişiye bol bol tatlı yedirilir ve sıcak tutulur.

Suçiçeği geçiren kişi banyo yaptırılmaz.

Sancı

Özellikle adet sancısı için şahtere otu kaynatılır ve içilir.

Sancı veya karın ağrısı için bal şerbeti yapılır.

Ezilmeler

Akciğerin üzerine şeker tozu dökülür ezilen yerin üzerine koyulur.

Zeytin çekirdeğiyle birlikte dövüldükten sonra eziğin üzerine koyulur.

Yanıklar

Elma veya patates rendelenip yanığın üzerine sürülür.

Yumurta kavruarak yanık bölgenin üzerine konulur.

İlk yanma anında yanığın üzerine soğuk yoğurt koyulur.

Mayasıl

Kına közün üzerine dökülür ve mayasılı olan kişi o közden çıkan tütsünün üzerine oturur.

Yılcık hastalığı için köstebek eti pişirilip yenilir.

Türlenme

Özellikle bebeklerde türlenme olmaması için tüylenen bölgelere tüysüz sıçan sürülür.

Grip

Evelik tohumunun çayı yapılıp içilir.

Nane limon çayı yapılır.

Kurdeşen

Kurdeşen dökkenler, iki evli olan kumaların bacalarının arasında yuvarlanırlar.

Yoşa denilen kırmızı toprak suyla karıştırılıp içilir.

-Altını ıslatan çocuklara çalı süpürgesini yakıp çocuğun poposuna hafifçe dokundururlar.

Nazar için

Bir çocuğa nazar değmemesi için bir parça köpek pisliği bir bezin arasına konur ve çocuğun omuzundan asılır.

Eğer birisinin nazar ettiğinden şüphelenilirse, o kişinin eşiğinden bir parça odun alınıp yakılır.

Nazar geçmesini engellemek için nazar boncuğu takılır.

Kem bakışları olduğu düşünülen kişinin ismi bir kâğıda yazılarak kağıt tütsülenir.

“sarımsak, sıçan pisliği, mısır uni, zeytinyağı, köpek pisliği gordiler. bunlari bir kaba koyip yakarlar. O hasta olan mal olsun, insan olsun göz alan kişiye tütsülerler” (K.K 28).

4.4. Halk Hukuku

“Bir bölgede, bir yörede yaşayan halkın, mahkeme edilmesi gereken bir sorunla karşılaştığında, mahkemeye ulaşamadığı ya da ulaşmak istemediği durumlarda, sorunun yörede, köyde halk tarafından oluşturulan bir mahkeme ile çözümlenmesine ‘halk hukuku’ denir” (Artun, 2005: 195). Toplumun, kendine ait sosyal, kültürel ve ekonomik yapısından beslenen halk hukuku

ve hukuk kuralları o toplumda düzeni sağlayan en önemli unsurlardır. Kurallar yazılı değildir ancak nesilden nesile sözlü kültür yoluyla aktarılmıştır.

Halk hukuku günümüzde etkililiğini yitirmiş olsa da çağdaş hukukun temellerini oluşturduğu bir gerçektir. Çağdaş hukuk yazılı ve yazılı olmayan kaynaklara sahiptir. Yazılı kaynaklar: anayasa, kanunlar, uluslar arası sözleşmeler, tüzükler ve yönetmeliklerdir. Yazılı olmayan kaynaklar: örf ve âdetlerdir. Halk hukuku başlığı altında incelenen örf ve âdetler bir toplumun bireylerinin uzun süredir uyguladığı davranışların sonucu ortaya çıkmıştır. Çağdaş hukuka kaynaklık eden örf ve âdetler şayet pozitif hukuk kurallarını desteklemiyorsa zamanla kaybolurlar. Örneğin miras konusunda şeriatın kuralı kadına bir hisse erkeğe iki hisselik pay verir. Ancak modern hukuk bütün bireylerin cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit miktarlarda hisse sahibi olmasını sağlamaktadır. İşte İslam geleneğinden kaynaklanan bu hukuk anlayışı modern hukuku desteklemediği için neredeyse ortadan kalkmıştır. Yöredeki halk hukuku bağlamında yapılan araştırmalarda aile, miras evlilik gibi konuların hukukî uygulamaları tespit edilmiştir.

Önceleri geniş aile yapısı mevcut iken günümüzde çekirdek aile yapısına dönüşüm görülmektedir. Ancak geniş aile içerisinde geçerli olan örf âdetler tamamen olmasa da kısmen günümüze taşınmıştır. Yazılı olmayan fakat kalıplaşmış kurallar bütünü olan bu örf âdetler aile içi hukuk düzenini de oluşturmaktadır. Buna göre;

- Bir ailede kadınlar büyük ya da küçük olsun her erkeğe saygı göstermek zorundadır.
- Bir eve gelin olarak gelen kadın, kayınpederinin ve kayınvalidesinin yanında eşiyile konuşmamalıdır.

“... ele gelin getdüğün yerde seni sofraya oturtacaklar heeeee.. nerde o günler. herkes yemek yerken gelin eşikte tikülürdi ya da evin direğine yaslanırdı beklerdi ki millet doysun galhsın da o da yesin.” (K.K.22).

- Gelinin yahut eşinin büyüklerinin yanında kendi çocuğunu sevmesi ayıp karşılanır. Çocuk ağlasa dahi kayınpeder izin vermedikçe çocuğu kucaklarına alıp sevmemelidir.

“Biz babamızın yanındayken çocuğumuzun yüzüne bile bakamazdık. Ne zamanki anamızın babamızın yanından ayrıldık çocuk sevmeyi o zaman öğrendik.” (K.K.71).

- Evde kayınpeder ve kayınvalide uyumadan gelin ve eşi uyumaya gitmemeli veya odalarına çekilmemelidir.
- Kayınpederin ve kayınvalidenin yanında eşi karısına ismiyle hitap etmemelidir. Aynı şekilde karısı da eşine ismiyle hitap etmemelidir.

- Eve misafir geldiğinde her şeyin en iyisi misafir için hazırlanır. Misafiri memnun etmek çok önemlidir.
- Bir ortama aile büyüklerinden biri girdiği zaman herkes ayağa kalkmalıdır ve o kişi yerine oturmadan kimse yerine oturmamalıdır.
- Bir evde gelinin bekâr bir kayınbiraderi varsa gelin, onun işlerini de yapmakla sorumludur.
- Tarla veya bahçe sulanırken, bahçeyi sulayanın yanına ilk kim gidip suyu almak için sıra isterse sıra ona geçer.
- Kız kaçırma olaylarında barış adımını atmak erkek tarafının görevidir. Erkek tarafı gelinin ailesini güzel bir dille ikna etmediği sürece gelinin ailesi hısımlarının evine gitmez.
- Evlilikte nişan töreninin masrafları kız tarafından, düğün töreninin masrafları ise erkek tarafından karşılanmaktadır.
- Bugün çok fazla geçerliliği olmasa da bir ailenin evli olan oğlu ölürse, gelin varsa eğer kayınbiraderi ile evlendirilir.
- Süt kardeşlerin birbirlerine nikâhı düşmez. Yani süt kardeşler evlenemezler.
- Miras davalarında eğer modern hukuk kuralları dikkate alınmazsa kız çocuklarına daha az pay verilir.

4.5. Halk Meteorolojisi ve Takvimi

Meteoroloji kısaca “atmosfer bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Atmosferin içindeki basınç, sıcaklık, yağış, rüzgar vb. durumlar atmosferik olaylardır. Bu atmosferik vakalar günümüzde her biri için ayrı tasarlanmış özel ölçüm araçları ile yapılmaktadır. Ancak geçmişte, bilimsel gelişmelerin henüz olgunlaşmadığı dönemlerde bu vakalar bazı tahmin ve belirtilerle yapılmaktaydı. İşte geleneksel yöntemlerle yapılan hava tahminlerine “halk meteorolojisi” denilmektedir.

Özellikle tarım toplumlarında hava tahmini önemli bir yer tutmaktadır. Çiftçilerin ekin ekme biçme işlemlerini, denizcilerin denizdeki yolculuklarını etkileyen hava olaylarını önceden tahmin etmek ve gerekli önlemleri almak herhangi bir olumsuzluğun da önüne geçebilmek anlamına gelmektedir. “Atmosfer olayları yalnızca insanları değil, hayvanları bitkileri de etkilemektedir. Halk hava tahminlerini gök cisimlerine, hayvanların hareketlerine, bitkilerin durumlarına ve insanların davranışlarına bakarak yapar” (Artun, 2005: 186).

Bayburt ilinde ve köylerinde halk, deneyimleri sonucu kendi meteorolojik takvimlerini oluşturmuştur. Bu deneyimler nesilden nesile aktarılmış ve bugün dahi meteorolojik tahminlerde bu tecrübelerden faydalanılmaktadır. Örneğin kış geldiğinde ilk kar’ın ne zaman yağacağına dair

tahminler “yeddi dağa bir bağa” deyimiyle yapılır. Buna göre, yörenin yüksek dağlarından biri olan Soğanlı Dağı’na yedi kere kar yağdıktan sonra artık şehir merkezine de kar yağacağı tahmin edilir.

Armut ve kuşburnu çalılarının çok ürün verdiği yıl kışın sert geçeceğinin göstergesidir. Yörenin yaylalarına duman çöktüğü zaman havanın kötü ve yağışlı olacağı düşünülür. Yaylanın üzerine çöken buluta “barhar” denir.

“Barhar dağın üstünde oldu mi isterse güneş olsun hava soyuh olur.”(K.K.85).

Gece gökyüzünde yıldızlar çok olursa ertesi gün havanın açık olacağı söylenmektedir.

Leylekler sonbaharda erkenden göç ederse kış sert geçecek demektir.

Arapça “kavm, kıyam” kökünden gelen takvim, düzene koyma, doğrultma anlamlarına gelmektedir. Bu anlamından hareketle halk takvimi, halkın edindiği tecrübelerle göre zamanın belirli bir düzene oturtulmasını ve hatırlamayı kolaylaştıran sistemdir.

Dünya üzerinde birçok toplum kendi dili ve kültürü çerçevesinde takvim oluşturmuşlardır. Çin Takvimi, Japon Takvimi, 12 Hayvanlı Türk Takvimi bunlardan birkaçıdır. Ancak günümüzde ülkemizde geçerli olan iki çeşit takvim vardır: Rumî ve Milâdî Takvim. Rumî takvim ay takvimi olarak da bilinir. Ülkemizdi dini törenler bu takvime göre belirlenmektedir. Milâdî takvim ise batı ülkelerinin de kullandığı güneş takvimidir. Dünyanın güneş etrafında 365 günlük hareketi esasına dayanan güneş takvimi Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmi takvimidir.

“Tarıma ve hayvancılığa dayalı üretim tarzı toplumda doğaya bağlı bir ekonomi ve yaşam tarzı oluşturmuştur. Bu nedenle üretim biçimleri yerel takvimlerin oluşmasında önem taşır...Her topluluğun kendine özgü yerel takvimi vardır” (Artun, 2005: 190).

Bayburt yöresinde de halkın yaşadığı coğrafyaya, tarımsal faaliyetlerine, hayvancılıkla ilgili süreçlere, mevsimlerin kendi içerisinde gösterdiği özelliklere göre oluşturduğu bir takvimi vardır. Bu bağlamda Bayburt’un bazı köylerinde aylara verilen isimler şu şekildedir:

Ocak - Zemheri

Şubat - Gucuk

Mart - Mart

Nisan - Aprul

Mayıs – Mayıs

Haziran – Kiraz

Temmuz – Çürük

Ağustos – Ağustos
Eylül – İstavrit
Ekim – Koç Ayı
Kasım – Sığırkoyan
Aralık – Küçük Zemheri

Bu isimlendirmelerin özellikle Karadeniz yaylalarına yakın köylerde verildiği gözlemlenmiştir. Aylara verilen isimlere bakıldığında o ay içerisinde doğada genel olarak görülen değişimlerin ya da olayların isminin verildiği görülmektedir. Örneğin haziran ayının kiraz ayı olarak söylenmesi o ay içerisinde kiraz ağaçlarının meyve vermesiyle alâkalıdır. Yöredeki bazı köylerde ise aylar farklı şekilde isimlendirilmektedir. Yukarıdaki tablodan farklı olarak;

Mart – Tohum/Döl dökümü
Mayıs – Ayların gelini
Temmuz – Ot ayı
Ağustos – Orak
Eylül – Harman
Ekim – Ceğert
Kasım – Koç
Aralık – Sığırkoyan

Cemrelerin düşmesinden sonra Bayburt'ta iki tarih vardır ki bu tarihlerde havanın şiddetli bir şekilde soğuması söz konusudur. Bunlardan ilki “kocakarı soğukları” denilen dönemdir. Bu dönem 11 Mart ile 17 Mart tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu dönemde yaşanan soğuklar için “kemik sızlatan” ifadesi kullanılır. Şiddetli soğukların yaşandığı diğer dönem ise “Aprulun beşi” olarak isimlendirilen dönemdir. Rumi takvime göre nisan ayının beşinci günü çok önemlidir. Milâdi takvimde bu tarih 18 Nisan'a tekabül etmektedir. Bu tarihte de havanın bir anda soğuması söz konusudur. Aprul soğukları denilen bu soğuk havanın şiddeti şu söylemle vurgulanır:

“Korkma zemherinin kışından
Kork aprulun beşinden
Öküzü ayırır eşinden”

Bayburt'ta 21 Şubat tarihinin de hava tahmini açısından önemi büyüktür. 21 Şubat aynı zamanda Bayburt'un düşman işgalinden kurtuluş tarihidir. Bu tarih kış mevsiminin en soğuk günü olarak tanımlanır. 21 Şubat tarihi atlatıldığında artık havaların ısınacağı günlerin başladığı düşünülmektedir. Bu tarih aynı zamanda ilk cemre'nin havaya düştüğü tarihtir.

Yörede kadınlar arasında “gucuk gezdirme” adıyla meteorolojik tahmin oyunu oynanır. Buna göre komşular şubat ayının her gününü bir kişiye verirler. Kimin günü daha sıcak ise onun şanslı olduğu düşünülür. Gucuğu gezdirme oyunu yirmi bir gün boyunca sürdürülür. Yirmi bir günün sonunda gucuk bütün kadınlar hamama gider ve mecazen gucuğu yıkarlar. Böylece kış mevsiminin bittiği mesajı verilir.

Bahar ayının gelmesi artık yaz başlangıcıdır. Karların erimesi ve bahar yağmurlarının gerçekleşmesi dolayısıyla bu dönem “bulanık suların çağı” olarak adlandırılır. Nisan ayının ortalarından başlayarak mayıs ayının sonuna kadar ikinci vaktinde yağmur yağar. Bu yağmurlara “kırkikindi” yağmurları adı verilir. Çiftçiler için bu yağmurlar çok önemlidir çünkü ekinlerin ekildiği dönemdir ve filizlenmelerin olması için yağmurlar gereklidir. Yağmur yağacağı zaman havanın kararması halk tarafından “ayam yüzünü döktü” ifadesiyle anlatılır. Ayam ya da ayan “hava” kelimesi yerine kullanılmaktadır. Halk, bu meteorolojik olaya bir kişileştirme yaparak havanın suratını astığını veya yüzünü ekşittiğini ifade eder.

4.6. Halk İnançları

İnsanoğlu yaratılış olarak her daim bir nesneye, varlığa veya düşünceye inanma ihtiyacı duymuştur. Çünkü bu, insan fitratının bir gereğidir. İnanmak insanlar için bir motivasyondur. Bu bakımdan inanılan şeyde bir mantık aranmaz. “O, gördüğüne, duyduğuna, yetişme sürecinde çevresinden edindiği halk kültürüne bağlı kalarak, inancından ödün vermeksizin inanmıştır. İnsanoğlu için inanmanın mantığı değil, verdiği mutluluk hep ön planda yer almıştır” (Yardımcı, 1993’ten aktaran: Artun, 2005: 239).

“Halk inançları toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesile aktarılan inanmalardır” (Artun, 2005: 238). İnanmaların oluşmasında bir toplumun kendi din ve kültürünün yanında asırlar öncesinden taşıyıp getirdiği farklı din ve kültürlerin de etkisi vardır. Bugün Anadolu’da batıl olarak adlandırılan birçok inanış, Türkler’in İslamiyet’e girmeden önceki dinlerinin ve kültürlerinin, etkileşim halinde oldukları diğer toplumların kültürlerinin birer kalıntısıdır. Bu kalıntıların bir kısmı batıl olarak adlandırılırken bir kısmı da dinin bir öğretisi olarak kabullenilmiştir.

Halk inanışların tasnifi yapılan derleme çalışmasında elde edilen bulgulara göre yapılmaktadır. Bu çalışmada halk inanışları;

- Bebekler ve çocuklarla ilgili inanmalar
- Görünmeyen varlıklarla ilgili inanmalar
- Yiyeceklerle ilgili inanmalar

- Tabiatla ilgili inanmalar
- Evlilikle ilgili inanmalar
- Hayvanlarla ilgili inanmalar
- Günlerle ilgili inanmalar
- Nazarla ilgili inanmalar
- Organlarla ilgili inanmalar

şeklinde sınıflandırılmıştır.

4.6.1. Bebeklerle / Çocuklarla İlgili İnanmalar

- Yürüyemeyen çocuk için kurşun dökülür.
- Yürüyemeyen çocuğun yürümesini sağlamak için çocuğun bacaklarının arasından kete yuvarlanır. Bunun adına da “kete gındırlama” denir.
- Doğum yapılan eve et gelmez o et çocuğu basar. Eve et getirilse bile çocuk havaya kaldırılır ki et basmasın onu.
- Bir köyde çocuk doğduktan sonra düğün veya cenaze olursa çocuk yükseğe çıkarılır. Yani çocuk aşığı mahallede cenaze yukarı mahalledeyse çocuk havaya kaldırılır ki geç yürümesin.
- Lohusa kadınlar bir araya gelirse sütleri sağılır. Yani birbirini basar. Bir lohusanın diğer lohusanın sütünü aldığı düşünülür. Çözüm olarak da birbirlerinin çengelli iğne benzeri bir eşyalarını birbirlerine verirler.
- Eğer bir kadın sürekli ölü doğum yapıyorsa yeniden hamile kaldığında karnına kilit takılır ve dokuz ay boyunca bir ipe bağlı olan kilit gebenin karnında durur.
- Ölen çocuğun ismi yeni doğan çocuğa konulmaz.
- Yeni doğan bir bebek eğer sancılı bir bebek ise yumurtaya bir dua okunur, yumurta bir filenin içine konulur beşiğin başına ya da evin herhangi bir yerine asılır. Yumurta kuruyunca sancının kesileceğine inanılır.
- Bir kadın yaşadığı evde sürekli ölü doğum yapıyorsa yaşadığı evi değiştirir. Buna “eşik değiştirme” denir. Doğumla ilgili uğursuzluğun evden kaynaklandığı düşünülür.

4.6.2. Görünmeyen Varlıklarla İlgili İnanmalar

- Akşamdan dışarıya sıcak su dökülmez. Dökülse bile besmele çekilir. Aksi takdirde cinler huzursuzlanıp musallat olurlar.
- Dışarıya çamaşır asıldığı zaman kurumuş olsa bile akşam ezanından sonra toplanmaz. Akşamdan sonra çamaşırın üzerine bir takım kötü ruhların oturduğu düşünülür.

- Bir köyde veya bir mahallede ölüm vakası olduğu gün, o mahallede bulunan bütün evlerdeki sular dışarıya dökülür. Bunun nedeni Azrail'in bıçağındaki kanın o sulara karıştığı inancıdır.
- Cenaze olduğu gün banyo yapılmaz.

4.6.3. Yiyeceklerle İlgili İnanmalar

- Ramazanın ilk sahurunda gendime pilavı yapılır ki midede ramazan boyunca tespih çeksin.
- Kuymağın asla el yakmayacağına inanılır. Rivayete göre Hz. Fatıma kuymak yaparken Hz. Ali yanına gelmiş ve başkasıyla evleneceğini söylemiş. Hz. Fâtıma da o an kuymağı parmağıyla karıştırmaya başlamış. Hz. Ali:

- Ya Fâtıma elin yanacak.

Hz. Fâtıma da:

- Benim elim değil yüreğim yandı.

demiş. Bu yüzden kuymağın ne kadar sıcak olursa olsun el yakmayacağına inanılır.

4.6.4. Tabiatla İlgili İnanmalar

- Mezarlıklara ağaç dikmeye önem verilir. Çünkü ağaçların sallandıkça mezarda yatan kişinin günahlarının döküldüğüne inanılır.
- Bir çeşme başında bulunan veya yöre halkınca kutsal kabul edilen bir ağaç huy kesme işlemi için kullanılır. Çok yaramaz olan veya kötü huyları bulunan çocuklar bu ağacın etrafına getirilir. Başka bir ailenin iyi huylu olduğu düşünülen ilk çocuğu da getirilir. İyi huylu olan çocuğa bir ip verilir ve diğer yaramaz çocuğu elindeki ipe ağaca bağlaması istenir.
- Dolu yağdığında evdeki hetirceler kapının önüne çıkarılır. Böylece dolu yağışının duracağına inanılır. 2.19
- Şimşek çakıp gök gürlediği zaman evlerin kapısında bulunan zırza denilen kilitler ısırılırsa o eve şimşek gelmeyeceğine inanılır.

4.6.5. Evlilikle İlgili İnanmalar

- Bir genç kız herhangi bir tarafı sökülmüş olan kıyafeti üzerindeyken dikesse kısmetinin kapanacağına inanılır. Bu yüzden kısmeti kapanmasın diye dudağında bir parça ip tutar.
- Bekâr kızların başlarına kötü bir şey gelmesin diye 7 ince ip alınır birbirine duayla bağlanarak 7 düğüm atılır. Ama eğer o kız evlenirse o bağlanan ip damada verilir ve açması istenir.
- Genç kızlar dış kapıyı yıkamazlar evde kalmamak için.
- Domuz tüyünü gelinin yatağına konulursa eşi kendisinden soğur.

4.6.6. Hayvanlarla İlgili İnanmalar

- Bir evin önüne karga gelir ötmeye başlarsa o eve bir haber geleceğine inanılır.
- Baykuş öttüğü zaman birinin öleceğine inanılır.
- Bir kişiyi kendi ailesinden soğutmak için ailesinin olduğu evin eşiğine domuz yağı sürülür.
- Köpekler ulumaya, kuşlar aralıksız ötmeye başladığı zaman deprem olacağına inanılır.
- Köpekler ulurken ayakkabılar ters çevrilir, cenaze olmasın diye.
- Kaybolan hayvanları bulmak için kurt ağzı bağlanır.
- Çörek veya gugul sıcak sıcak yenilirse ahırdaki dananın ayağı kırılır.
- Yörede bir hayvan kaybolduğu zaman, doğadaki yabani hayvanların kaybolan hayvanı yememesi için “kurt ağzı bağlama” işlemi yapılır. Buna göre hoca olan bir kişi İhlas Suresi’ni okuyarak ve dua ederek kurt ağzını bağlar. Eğer hayvan bulunursa bu kez aynı yöntemle kurt ağzı açılır. Aksi takdirde kurdun açlıktan öleceğine inanılmaktadır.

4.6.7. Günler ile İlgili İnanmalar

- Salı gününün uğursuz olduğuna inanılır. O gün yapılan yolculuktan hayır gelmez.
- Cuma günü dikiş yapılmaz. Yapılırsa kişinin kısmetinin kapanacağına inanılır.
- Düğünler genellikle Perşembe günü yapılır. O günün uğurlu olduğuna inanılır.
- Çarşamba akşamları tırnak kesilmez. İyi değildir.

4.6.8. Nazarla İlgili İnanmalar

- Tarla ekildikten sonra, tarlanın başında yer alan herhangi bir ağaca, tarlaya nazar değmesin diye büyükbaş bir hayvanın kafatası asılır.
- Evlerin giriş kapılarına at nalı çakılırsa o eve bela ve kötülük gelmez.

- Tandır ekmeği yapılırken son ekmeğin ortasına bir yuvarlak açılır ve “şeytan patlasın” diyerek ekmeğ tandıra yapıştırılır. Amaç, kazasız belasız bitirilen ekmeğ yapma işinin sonunda şeytanı sevindirmemek ve şeytanın nazar etmesini engellemektir.
- Nazar Ayeti yazan bir muska taşınır.
- Nazarın etkisini kırmak için nazar boncuğu takılır.

4.6.9. Organlarla İlgili İnanmalar

- Kızların kaşları birbirlerine yakın olursa uzak yere kocaya giderler.
- Renkli gözlü kişilerin nazarı çabuk değer.
- Gözü dalan kimsenin evine misafir gelir.
- Gözünde arpacık çıkan kimse zengin olur.
- Gece tırnak kesen kimsenin ömrü kısadır.
- Tabanı düz olan kimse uğursuzdur.
- Ayağının baş parmağı büyük olan kişilerin bahtı açık olur.

4.7. Halk Botaniği

“Biyoloji disiplninde ‘etnobotanik’ terimiyle karşılanan ancak folklorde ‘halk botaniği’ olarak adlandırılan kavram yerel halkın çevresindeki bitki türlerinden yararlanma bilgisi ve biçimlerinin incelenmesini içermektedir” (Yolcu, 2018: 66). Halkın, yaşadığı yörenin dağlarında, ovalarında bulunan bitkileri geçmişten getirdikleri tecrübelerle dayanarak farklı şekillerde ve farklı amaçlarda kullandığı görülmektedir. Bitkiler gerek gıda olarak gerekse tıbbi ilaç olarak kullanılmaktadır. Bayburt yöresine bakıldığında botanik olarak oldukça zengin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Nitekim 2017 Çevre ve Durum raporuna göre Bayburt’ta 63 familya, 278 cins, 537 takson damarlı bitki tespit edilmiştir. Bu türlerden 96 tanesi endemiktir. Bu endemik türlerden Çarşak Otu ve Bayburt Nakılı isimli bitkiler ise nesli tehlike altında olan bitkilerdendir. Yörede halkın genellikle gıda olarak kullandığı bitkiler şu şekildedir:

Bağa Yapradı: Sinir otuna verilen addır.

Baldıran Otu: Yaprakları maydonoza benzeyen bir ottur. Faydaları olabildiği gibi zehirli bir yapısı da vardır.

Boğa Dikeni: Dikenli bir bitkidir. Sapındaki kabuk soyulur ve çiğ olarak tüketilir.

Çalı Gagası: Yalancı eğdi olarak da bilinir. Çalının üzerindeki yemişlerle çocuklar oyun oynamaktadır.

Çako: Gül çalısına benzeyen ve mor yemişi olan bitkiye verilen addır.

Çaşur: Mayadonozgiller ailesinden olan otsu bir bitkidir. Genellikle turşu yapımında kullanılmaktadır.

Çoban Ekmeği: Toprağın hemen üzerinde çam kozalağına benzer bir yapıda olan yapraklı bir bitkidir.

Dargun: Tarhun bitkisi olarak da bilinir. Bayburt'un en özel bitkilerinden birisidir. Baharat olarak kullanılmaktadır. Kök bitkisidir. Yörede özellikle börek, mantı, makarna gibi hamur işi yiyeceklerde kullanılır. Keskin bir kokusu vardır.

Ebem Ekmeği: Yaygın kullanımıyla "madımak" olarak bilinen bitkidir. Çiğ olarak ya da yemeği yapılarak tüketilir.

Godeş: Sururotu olarak bilinen bitkidir.

Haşhaş: Gelincik çiçeği olarak bilinen bitki yörede haşhaş ismiyle anılır. Çiçek tomurcuk halinde iken tomurcuğu tüketilir. Açıldıktan sonra ise yaprakları yenilir.

Kahmut: Bitkinin kök kısmında yer alan fasulye büyüklüğündeki soğanı yenir.

Kenger: Dikenli bir bitkidir. Sapındaki kabuk soyularak yenir.

Kızambuk: Çalı bitkisinin üzerindeki yemişlerdir. Mayhoş bir tadı vardır. İki türü vardır. Kırmızı renkte olan yemişe kızambuk, daha koyu renkte olana ise karambuk denilmektedir.

Kuş Bebeği: Dağlarda yetişen ve pembe çiçekleri olan bitkidir.

Kuzu Kulağı: Ekşi bir tatta olan yeşil yapraklı bir bitkidir. Çiğ olarak tüketilebildiği gibi yemeği de yapılabilir.

Serçe Yemliği: Kertlice olarak da bilinir. Yemeği yapılır veya göbek kısmı çiğ olarak tüketilir.

Şeküre: Çalı bitkisi olan çako'nun sarı renkli olanına denir.

Topbaş Dikeni: Boyu yaklaşık 50 cm'e kadar ulaşır. Bitkinin dallarının tepesinde dikenli toplar vardır. Toplar kırılarak içindeki çekirdek kısmı yenir.

Yemlik: Dağlarda kendi kendine yetişen yeşil ince, uzun yaprakları olan bir bitkidir. Sağlığa faydası olduğu için çokça tüketilir. Bahar aylarında görülür.

4.8. Avcılık

Avcılık, insanlık tarihi ile eşdeğer bir geçmişe sahiptir. İnsanoğlu varoluşundan itibaren temel fizyolojik gereksinimlerinden olan beslenme için doğayla iletişim halinde olmuştur. Doğada bulunan topraktan, bitkiden faydalanırken hayvanları da beslenme işinin içine dahil etmiştir. İlkel dönem insanının avcılık faaliyeti daha çok hayatta kalmak için besin bulma ve savaş halinde kullanabileceği materyal üretme şeklinde zuhur etmiştir. Zamanla avcılığın işlevi değişmiş ve daha çok bir spor olarak anılmaya başlanmıştır.

Türkler atlı göçebe bir yaşam tarzı sürmekteydi. Bu bakımdan her an doğanın içinde ve onun kendilerine sunduğu her türlü imkândan faydalanma eğiliminde idiler. “Türklerde okçuluk ve avcılık faaliyetleri çok önemli idi. Buldukları yer ve yaşadıkları doğal koşulların zorluğuna alışmak ve çocukları da ona göre yetiştirmek gerektiğinden kız ve erkek çocuklarını ok atma, avlanma ve ata binme eğitimi tabi tutarlardı” (Güven ve Hergüner, 1999: 33). Başlangıçta besin bulma ihtiyacı olarak ortaya çıkan avcılık, özellikle Türklerde sonradan savaş için hazırlık yapma, hüner gösterme ve eğlenceli vakit geçirmeye yarayan bir spor halini almıştır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde “av avlama, kuş kuşlamak” deyimiyile ifade edilen ava hemen hemen her hikâyede yer verilmiştir:

“...yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu. Yürüyelim a beyler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, sığın geyim yıkalım, dönelim otağımıza düşelim, yiyelim içelim hoş vakit geçirelim” (Gökyay, 1977: 21).

“...o zamanda, bir oğlan baş kesme, kan dökmese ad komazlardı. Bay Büre Bey’in oğlu atlandı, ava çıktı. Av avlarken babasının tavlasi üzerine geldi” (Gökyay, 1977: 50).

Avcılık genel anlamda kara ve deniz avcılığı olarak 2’ye ayrılır. Bayburt yöresinde daha çok kara avcılığı yapılmaktadır. Domuz, tavşan, tilki, sansar gibi hayvanlar avlanır. Kuş türleri olarak kınalı keklik, çil keklik, bıldırcın, tahtalı, üveyik, alacakarga, leş kargası, su kuşları ve çulluk avlanmaktadır. Avlar daha çok spor amaçlı yapılmaktadır. Şehirde sıkılan insanları doğa ile buluşturmak ve rahatlamalarını sağlamak amacıyla ava çıkılır.

Hangi hayvanın ne zaman avlanılacağı İl Av Komisyonu toplantılarında belirlenmektedir. Bu toplantılara Sağlık İl Müdürlüğü, Spor İl Müdürlüğü, Orman İl Müdürlüğü ve Milli Parklar İl Müdürlüğü gibi kurumlar da katılmaktadır. Avlar genellikle ağustos ayının son haftasında başlamaktadır. Bu ayda domuz ve bıldırcın avına çıkılır. Bıldırcın avı kasım ayının ilk haftasında

sonlandırılır. Ekim ayının son haftasında ise keklik, tavşan ve si kuşları avlanır. Keklik avı şubat ayının ortalarına kadar sürmektedir. Avlanma süreleri belirlenirken kuşların yavrularının uçabilecek seviyeye gelmeleri, memelilerin ise kendilerini kurtaracak duruma gelmeleri gözetilir. Ayrıca hayvanların üreme mevsimleri de bu sürelerin belirleyicisidir.

Yörede devletin getirdiği yasaklar nedeniyle nesli tükenme tehlikesi altında olan hayvanlar özellikle avlanmaz. Bunlar; yaban keçisi, başak, ayı, kurt ve ur kekliğidir.

Ava çıkmadan önce avcı öncelikle yapacağı avla ilgili ekipmanını hazırlar. Avcı, avlamak istediği her ava ayrı bir ekipman kullanır. Kuş avlarında saçma kullanılırken domuz gibi iri hayvanlarda ise şevrotin denilen tek mermi kullanılır. Tüfek, sırt çantası, ateş, bıçak, ses fişeği ve iklime uygun kıyafetler diğer ekipmanlardır.

Avlarda, avcının yanında muhakkak av köpeği bulunur. Eskiden yörede “Türk Tazısı” denilen bir köpek kullanılırdı ancak bugün bu köpeklerin nesli tükenmiştir. Bu köpeğin yerine yabancı ırklardan olan “setter ve pointer” cinsi köpekler kullanılmaktadır. Bu köpekler önce avın yerini tespit etmek için kullanılır sonra da avı avcıya götürür.

Avın bereketli geçmesi için tüfeğin haznesine mermi konulurken besmele çekilir. Av sırasında sabırlı olmak çok önemlidir aksi takdirde avın bir bereketi olmaz. Ava başlarken eğer avcılardan birisi tilki görürse o gün avın bereketsiz geçeceğine inanılır.

Yöredeki avcılar özellikle Cuma günleri, bayramlarda ve kandil günlerinde ava çıkmazlar. Onun dışındaki diğer günler hava şartlarına bağlı olarak belirlenir.

4.9. Dernekler ve Yardımlaşma Kuruluşları

4.9.1. Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Derneği

Bayburt'ta 1913 yılında Kaymakam Tunalı Hilmi Bey önderliğinde kurulan bir dernektir. Dernek, ismiyle de kuruluş amacıyla da Türkiye'de ilk olma özelliğini taşımaktadır. Derneğin amacı savaştan ve yoksulluktan bitkin düşen Müslüman halkın dilenmeye muhtaç hâle gelmesini engellemek ve bu bağlamda çözüm üretmektir. Dernek 12 maddelik bir nizamnâme hazırlamıştır. Bu nizamnâmede derneğin amacı, yapılacaklar ve yapılamayacaklar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. 12 maddelik Nizamnâme şu şekildedir:

Madde-1: Bayburt'ta “Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti” adıyla bir cemiyet kurulmuştur.

Madde-2: Cemiyet kısaca söylemekle maksadını bildirmiş, hatta husûle gelmiş olmak ümidini besleyerek ilan eder ki; İşin, islemenin dostudur; işsizliğin, dilenciliğin düşmanıdır. İmdi işsizliği bahane edinerek dilenciliğe girişmiş, yahut girişecek olanlara iş bulmayı sadakanın en makbulü gibi tutar.

Madde-3: Cemiyet her işsize iş bulmağa borçlu değildir. Yaşça, başça, sağlamlıkça, sanatça, işçilikçe ve her türlü yaşayışça göze çarpar bir halde güçlü bulunanlar, Cemiyet'e kat'iyen sığınmazlar. Cemiyet yalnız bir hastalık, bir felâket, belki de bir talihsizlik yüzünden düşmüş olanlara açıktır.

Madde-4: Cemiyet münâsip gördüğü bir işi işlemeyenden hemen elini çeker. Eğer o kimseyi dilencilikte görür ise hükûmet vasıtasıyla derhal cezalandırır.

Madde-5: Köylü dilenciler, dilenciliklerine köylerinde de asla müsaade edilmemek, fakat köylüleri tarafından hallerine göre geçinmeleri temin edilmek üzere köyelerine; kazalı olmayan dilenciler ise Kazadan dışarıya hükûmet vasıtasıyla tard ettirilir.

Madde-6: Cemiyet, şehirli güçsüzlere nüfus başına on beş yaşından aşağı, yukarı itibariyle yazın 40, 60; kışın 60, 80 parayı geçmemek üzere gündelik verir.

Güçsüz; hem kendisi, hem de nafakası şer'an üzerine vacip kişileri besleyemez olanlardır. Nafakası şer'an üzerine vacip kişileri besler olan bir güçsüze bakmaları için şer'iyeye müracaatla işini neticelendirmek de Cemiyet'çe bir vazifedir. Cemiyet bu vazifelerini "Dilendirmezler Ocağı" adıyla anılır bir idare heyeti marifetiyle görür.

Madde-7: "Dilendirmezler Ocağı" ihtiyaca göre umûmî içtimalarda azaltılır, çoğaltılabilir, fakat en azdan (5) azadan mürekkeptir: Biri, birinci reis, biri de ikinci reisdur; Biri, başkâtip, biri müfettiş, biri de sandikkârdır. Öbürleri Ocak âzâsıdır.

Haftada bir kere muntazaman başkâtipliğin davetiyle de fevkalâde olarak toplanırlar. Kararlarını ekseriyet, fakat (Güçsüz kararı) mevcut azasının dörtte üç re'yiyle verirler. Bunun kararı olmaksızın bir akça sarf edilemez. Reisler, Cemiyet'in de reisleridir. Birinci reis daima belde müftüsüdür; ikinci reisle beraber Cemiyet'in hariçde mes'ulleridir. Baskâtip muhaberatla hesâbin gayr-i kuyûdatdan; Müfettiş, tahkikatla güçsüzlere müteallik tahavvûlatdan; Sandikkâr, tahsilatla hesâbatdan, Cemiyet'in de dahilde mes'ulleridir.

Merci'i vasıta baskâtiplikdir. Müracaat eden, bir yoksul ise başkâtiplikden bir (Hüviyet kâğıdı) alır; Müfettişliğe götürür.. Muamele, "Dilendirmezler Ocağı" kararıyla biter. Ocağın birinci reisten mâ'adâ azası altı ay için umûmî içtimalarda intihab olunurlar.

Madde-8: Umûmî içtimalar Ağustos'la Şubat'ta olmak üzere yılda iki defa, reisliğin içtima gününden on beş gün evvel, Kaza'daki bütün Cemiyet azasına gönderilecek davetiyelerle vuku' bulur. "Dilendirmezler Ocağı'nın üçte iki, yahut Cemiyet'in Kaza'daki azasının üçte biri tarafından başkâtipliğe verilecek mazbata üzerine de fevkalâde olarak vâki' olur". Geçmiş, gelecek altı aylık işler, hesaplar, terakkiler hakkında malumat alınır, görüşülür, karar verilir, intihâplar yapılır. Azadan fevkalâde bir fakirliği görülenlere mukabele vazifesi de îfa olunur.

Madde-9: Aza: "Sâîler, Dilendirmezler" adıyla iki koldur: Saîler: Cemiyet'e duhûliye (giriş) olarak en azdan bir çeyrek mecdiye "Sâîler sadakası" verip yazılanlar, her nerede olur ise olsun "Müslüman dilenmez, dilendirilmez" emelini takip etmek, ettirmek vaadinde bulunanlardır, Kazada mukim Bayburt kazalılar bu kısma yazılamazlar.

Dilendirilmezler: Nereli olursa olsun, Cemiyet'e girerken en azdan bir çeyrek mecdiye (Dilendirmezler sadakası); hem girdiğinin ilk ayında, hem de her senenin Mart'la, Eylül'ünde en azdan yarımşar mecdiye "Aylar sadakası" verenlerdir.

Sadakasını zamanında vermeyen istifasını vermiş sayılır. Cemiyet'e yine girebilirse de yine dilendirmezler sadakası (duhûliye sadakası) verecektir. Koldan kola geçen de en az(ın)dan bir çeyrek mecdiye verir. Dilendirmezler, gönüllerinde "Kati bir merhamet", ruhlarında da

“Müslüman dilenmez, dilendirilmez” emelini taşırlar... Kim ki rast geldiğine sadaka vermekden kendisini alamaz; der’akab za’fının keffâreti olmak, yani acıdığı kimseyi düşkünlükten mutlak surette kurtarmak emeliyle, vazifesiyle hükûmete, yahut Cemiyet’e haber verir. Vermezse ikinci bir keffâret karşısında bulunarak Cemiyet sandığına hemen bir yıllık zekâtını, sadakasını yatıracaktır.

Madde-10: Cemiyet, azası yedi kişiye kadar inmiş, bunların da re’yleri birleşmiş ise feshedilebilir. Yine o şart ile ki fesh kararını verenler, Cemiyet’in bütün varını alarak Edirne’ye gidecekler, orada ömürlerinin sonuna kadar İslâm yoksulları için çalışacaklardır.

Madde-11: Bu nizamnâme Cemiyet azasının Kaza’da mevcut üçte iki re’yiyle tadil edilebilir.

Madde-12: Cemiyet’in mührü, nizamnâmesi, kendisi, hükûmetçe tanınmıştır.

Sene 25 mübarek Ramazan sene 331 - 15 Ağustos 329 (1913)

4.9.2. Bayburt Avcılık ve Atıcılık Derneği

Dernek 1967 yılında kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı insanların doğa ile buluşmasını, ata sporu olan avcılığın kontrollü bir şekilde yapılmasını sağlamak ve nesli tükenmekte olan hayvanların avlanmaması için bilinçlendirme çalışmaları yapmaktır. Bu amaçla birçok faaliyet yapılmaktadır. Kır piknikleri düzenlemek, kurumların düzenlediği ağaç dikme faaliyetlerine katılmak, çeşitli kurumlarla ortak av tertip etmek ve nesli tükenmekte olan hayvanların avlanmaması için bilinçlendirme çalışmaları yapmak bu faaliyetlerden bazılarıdır. Ayrıca yörede Avcılar Derneği Ormanı adı altında ağaçlandırma faaliyeti de yapılmıştır.

4.9.3. Bayburt Tarih Kültür ve Edebiyat Derneği - BAYDER

Dernek Bayburt’un kültürel ve tarihsel değerlerinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla kurulmuştur. Bayburt’un sahip olduğu büyük kültürel mirasın ve edebî şahsiyetlerin unutulmadan nesillerce anılmasını sağlamak da derneğin misyonu içerisinde. Dernek, belirtilen amaçları doğrultusunda birçok organizasyon yapmaktadır. Bayburt Üniversitesi’nden hocalarla ve kültürel mirasın taşıyıcılarıyla birlikte programlar hazırlanmaktadır. Bu programlar içerisinde kültür sohbetleri, ramazan ayına özel fasıl geceleri, şiir dinletileri, hekât geceleri, hikâye yarışmaları, türkü yarışmaları ve tiyatro etkinlikleri vardır.

4.9.4. Bilgi Paylaşım ve Proje Üretim Derneği - BAYPROJE

Rıfat Yıldız ve Akın Bayrak isimli iki Bayburtlunun “Bayburt için ne yapabiliriz?” sorusuyla ortaya çıkan dernektir. Derneğin amacı, Bayburt’un sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kalkınmasını sağlayabilecek projeler geliştirmek ve bu projelere destek verebilecek, iş yaşamında önemli merhaleler kat etmiş kişileri bir araya getirmektir. Bu bağlamda Matematik Atölyesi Projesi, Ödüllü Öykü Yarışması ve Sivil Toplum Kuruluşları Eşgüdüm Toplantıları gibi projeler faaliyete geçirilmiştir. Bunun yanında birçok yayın da yapılmıştır. Yayınlardan bazıları; Bayburt

İlinin Coğrafyası, Dede korkut ve Bayburt Kitabı, Cumhuriyet Dönemi Bayburt Bibliyografyası, Bayburt Seyahati Raporu vb.

4.9.5. Bayburt Bilim Eğitim ve Kültür Derneği - BEKDER

Fikri temelleri 2005 yılında atılan dernek 2007 yılında kurulmuştur. Derneğin yöneticisi Mete Emir'dir. Dernek, Bayburt'un sahip olduğu kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacı gütmektedir. Diğer sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi sanatsal ve kültürel faaliyetler yürütülmektedir. Bu bağlamda düzenlenen Onur Ödülleri Gecesi derneğin en iyi bilinen faaliyetleri arasındadır. Bu gecede Bayburt'a kültürel, sanatsal ve bilimsel alanlarda katkıda bulunan kişilere onur ödülleri verilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MADDİ KÜLTÜR VE ETNOGRAFYA

5.1. El Sanatları

Geleneksel el sanatları ait olduğu toplumun örfünü, âdetini, estetiğini, güzellik anlayışını ve kimliğini bünyesinde barındıran kültürel miraslardır. El sanatları geçmişten günümüze zengin bir birikimle gelmiştir. Orta Asya coğrafyasından başlayıp Anadolu'ya usta-çırak ilişkisi ile gelen el sanatları, yeni karşılaştıkları kültürlerin estetiğine kendi birikimlerini de ekleyerek daha da gelişmiş ve zenginleşmiştir. Ancak teknolojik gelişmeler ile makineleşmenin yaygınlaşması el sanatlarının giderek önemini yitirmesine neden olmuştur. Neredeyse yok olma tehlikesi altında kalan geleneksel el sanatlarımız UNESCO'nun 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramı" nı literatüre sokması ile yeniden gündeme gelmiştir. Bu bağlamda hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 2.Madde'sinde kavramın ana hatları şöyle belirlenmiştir:

"Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler beceriler ve bunlara ilişkin araçlar gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir.

Yukarıda açıklanan ve korunması amaçlanan somut olmayan kültürel miraslar şunlardır:

- a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlev gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
- b) Gösteri sanatları;
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
- e) El sanatları geleneği.

UNESCO'nun belirlediği bu öğelerin hemen hepsi halk biliminin incelediği alanlardır. Bu bakımdan halk bilimi çalışmalarının öneminin artmış olduğu görülmektedir.

Bayburt'ta el sanatlarının geçmişteki durumuna dair bilgileri temettuat defterlerinde bulmak mümkündür. Bunun yanında 19.yüzyıl Erzurum Salnâmeleri'nde de el sanatları ile ilgili bilgilere

ulaşılabilir. Örneğin 1872 yılı Erzurum Vilâyeti Salnamesi'nde Bayburt'taki zanaat alanları ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Bayburt Kazâsı'nda kezâlik a'lâ döşemelik yan ve orta kilim ve seccadeler ve çorap ve tozluk i'mâl olunmakta olduğu gibi kılıççı ve tûfengci ve bakırcı ve demirci ve serrâc ve haffâf ve bunlara mümâsil esnâfi dahî mevcûddur” (Okcu ve Akdağ, 2010: 327). Görüldüğü gibi 19.yüzyılda Bayburt'ta demircilik, dokumacılık ve bakırcılık zanaat alanlarının varlığı söz konusudur. “Ayrıca Bayburt XIX. yüzyılda özellikle gümüş madeninden süs eşyası yapımında iyi durumda idi. Sanayi devriminin sonuçlarından biri olan makineleşme, el sanatlarının gerilemesine yola açan sebeplerden biri olmuş idi” (Elpe, 2015: 697). Sanayileşmenin hızlı olduğu kentlere uzak olan Bayburt'ta el sanatlarının ömrü biraz daha uzun olabildiği. Ancak geç de olsa teknolojinin ve sanayinin el sanatları üzerindeki yıkıcılığı Bayburt'ta da kendisini göstermiştir.

Aşağıda özellikle bugün da varlığını korumaya çalışan ve kısmen üretim yapılabilen alanlar ele alınmıştır. Bunlar; bakırcılık, dokumacılık ve taş işlemeciliğidir.

5.1.1. Bakırcılık

Doğu Karadeniz'de bir geçiş noktası olan Bayburt'ta bakırcılık hatırı sayılır derecede yapılmakta idi. Tarihi kaynaklara bakıldığında yörede bakır ve gümüş yataklarının bulunduğu bilgisine ulaşılabilmektedir. Bunlardan birisi de Helva Köyü'nde bulunan bakır madeni yatağıdır. Köyde zengin bir maden yatağının bulunduğu bilgisi tarihi vesikalarda yer almaktadır. Bu bakımdan Bayburt bakırcılık faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığı yerlerdendir. “Vital Cuinet, La Turqie D'asie isimli eserinde Bayburt'taki ticaret ve sanayi faaliyetlerini anlatırken diyor ki; Bıçakçılık, saraççılık, özellikle kazancılık(bakırcılık) ileri bir düzeydedir” (Karakoyunlu, 1990: 45).

Bayburt'taki varlığı çok eskilere dayanan bakırcılık, günümüzde ne yazık ki önemini giderek yitirmektedir. Sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen bakırcılar, plastiğe yenik düşmüşlerdir. “Ben babamın çırağıydım babam da dedemden öğrenmiş. Aslında dedem de bu işi Ermenilerden öğrenmiş. Onlar çok güzel bakır yaparmışlar burda ama bu işin inceliklerini Türklere öğretmemişler heç. Önceden çok gap kaçak yapardım ama şimdi kimse evinde bakır eşya kullanmır. Çirah bulamırsan. Ahan benim yanımda oğlum çalışır ama ondan sonra bu iş bitecek belki de, Bayburt'ta bu işi yapan üç kişi kaldı. Birisi zaten benim emimin oğlu” (K.K. 54). Ek 2.55.

Hâlihazırda çalışan bakırcılar daha çok kalaylama işlemleri yapmaktadır. Oysa bakırın renklendirilerek işlenmesiyle elde edilen “mineli bakır” işçiliği denildiğinde akla ilk gelen

yerlerden birisi Bayburt'tur. Mineli bakırcılık daha çok süs eşyalarına uygulanan bir işlemdir bakırın daha göz alıcı ve estetik görünmesini sağlamaktadır.

Bayburt'ta üretilen ve kullanılan bakır eşyalar arasında bakraç (parhaç), debbe, güğüm, tava, sini, tepsi, cezve, ibrik, kazan, kevgir vb. vardır. Bakırcılıkta kullanılan araç ve gereçler ise şunlardır:

Ocak: Taşlardan yapılan ve ortasında kömür yakılan, bakırı ısıtma işleminde kullanılan yapıdır.

Makas: Bakır levhaların kesilmesi için kullanılan alettir.

Çekiç: Bakıra kabaca şekil vermek amacıyla kullanılan araçtır.

Örs: Üzerinde bakırın dövüldüğü ve şeklinin verildiği alettir.

Yege: Bakırın üzerindeki pürüzlükleri düzeltmede kullanılan alettir.

Bayburt'un küçük bir il olması, sürekli göç vermesi, bakırın yeterince tanıtılmaması ve desteklenmemesi gibi nedenler bakırcılığın giderek yok olmasında etkilidir. Bu konuda genel alanda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, özeldense belediyelerin ve kültür müdürlüklerinin yapacağı çalışmalar, geleneksel el sanatlarımızın yaşatılması açısından önem arz etmektedir.

5.1.2. Dokumacılık

Bayburt'ta dokumacılık denilince akla ilk gelen çorap, tozluk, kilim ve ehramdır. Ancak bugün bu öğeler arasından sadece ehramın nispeten kalıcı olduğunu söylemek mümkündür. İhram ya da yörede söylenişle ehram, yünden yapılan, üzeri motiflerle süslenen ve özel tezgâhlarda dokunan, tek parçadan oluşan bir dış giysidir. Ehram mekikle dokuma tezgâhında örülmektedir. "Ahşap yapılı olun bu tezgâh, dağ, kuş, kol, tüfe mitit, selman, dehdün, gücü, tarak, ayakça, sabitleme demiri, tahsil değneği ve oturaktan meydana gelmektedir" (Emir, 2005: 15). İhramlar yünden yapıldığı için doğal renk kullanılmıştır. Üzerine işlenen motiflerin renkleri de doğal yolla elde edilen renklerdir. Mor rengi elde etmek için yaban nanelerinin kökleri, kiremit rengini elde etmek için ise soğan kabuğu kullanılırdı. Ancak bugün bu yöntemler terkedilerek hazır boyalı ipliklerin kullanıldığı görülmektedir. Ehramlar boz, beyaz ve mor olmak üzere üç renk seçeneğine sahiptir. Her rengin, ehramı kullanan kişi açısından bir anlamı vardır. Beyaz ehramı gençler, boz ehramı orta yaşta kişiler, mor ehramı ise yaşlı olanlar kullanmaktadır (Ek 2.30 / 2.31).

Ehramlar, desenli (çiçekli) ve bezayağı (düz) dokuma formunda olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Düz formda desen kullanılmaz, sadece renkli ipliklerle dokunur. Çiçekli ehramlarda ise renkli ipliklerle motifler oluşturulur. Motiflerin isimlerine bakıldığında doğanın ve çevrenin etkisi görülmektedir. Nitekim motiflerin isimleri; elma şeleği, pirinç deni, uçan kuşlar, kuş gözü, elmas küpeler, çift kartlar, hanımeli, ceviz kanadı, beli bağlı boyun bağı, beli bağısız boyun bağı vb. sanayinin ve teknolojinin gelişmesi diğer tüm alanlarda olduğu gibi dokumacılık alanında da kendisini göstermiş ve ehram dokumacılığı da bundan payını almıştır. Geçmiş yıllarda ehram genç kızların çeyizlerindeki olmazsa olmaz eşyalardan biri iken bugün eksikliği dahi hissedilmeyen bir ürüne dönüşmüştür. Ancak tüm bunlara rağmen geleneğin modern sanatla birleştirilme çabaları kısmen de olsa ehramın yeniden göz önüne alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda halk eğitim kurslarında ehramdan farklı ürünler tasarlanması ilk adım sayılabilir. Ehramın kültürel değerine kavuşabilmesi için atılan en büyük adım ise Baksı Müzesi'dir. Profesör Dr. Hüsamettin Koçan tarafından Bayburt'un Baksı Köyü'nde kurulan Baksı Müzesi'nde, hem geleneksel el sanatlarından olan ehramın kaybolmamasını hem de yöredeki kadınların üretime dahil olmasını sağlamak amacıyla ehram atölyeleri kurulmuştur. Böylece ehram dokumacılığı gençler tarafından yeniden idrak edilmiştir. Hüsamettin Koçan'ın ehram temelinde attığı bu adımlar, kültürel mirasımız olan ehramın dünya pazarlarında yer almasını sağlayacaktır.

Dokumacılık kategorisinde ele alınan diğer el sanatı ürünü de kilimlerdir. Fiziki bir gereksinimden doğan kilim dokumacılığı zamanla sanatsal bir faaliyete dönüşmüştür. Kullanılan malzeme, seçilen renk, uygulanan teknik kilimin kalitesini belirleyen etmenlerdir. Son yıllarda kilimlerin pamuk ile dokunması yaygınlaşmasına rağmen asıl kaliteli kilimlerin elde eğirilmiş yünlerle yapılan kilimler olduğu söylenmektedir. Kilim yapımında tıpkı ehram tezgâhı gibi ağaç tezgâh kullanılmaktadır. Kilime işlenen desenlerde ve renklerde tabiatın etkisi görülmektedir. Mesela bir yaprak deseni işlenirken yaprağın özellikle yeşil renkle oluşturulduğu görülmektedir. Bitkisel motiflerin dışında kuş, geyik, arslan gibi figürler de kullanılmaktadır. Kilimde kullanılan motiflerin sıradan motifler değil her birinin birer duygu halini yansıttığı belirtilir. Yıldız motifinde mutluluk ve iyilik, koçboyunuz motifinde bereket ve kahramanlık, sandık motifinde evlilik, el, parmak motiflerinde nazar gibi hususlar belirtilmeye çalışılmıştır. Kilimler genel olarak sergi, duvar kilimi, heybe, namazlık ve makat kilimi amaçlarıyla kullanılmaktadır. Günümüzde yaygın olarak namazlık olarak tasarlanan kilimler genç kızların çeyizlerinin en önemli eşyalarından birisidir.

5.1.3. Taş İşlemeciliği

Bayburt'un doğal kaynaklarından birisi olan Bayburt Taşı sarı – beyaz renkli tüfit bir taştır. Yapısındaki maddelerden dolayı su emme potansiyeli yüksek olan Bayburt Taşı'nın daha çok iç dekorasyonda kullanılması önerilmektedir. Bayburt'ta birçok yapının inşasında Bayburt taşı

kullanılmıştır. Bayburt Kalesi, Yakutiye Camisi, Saat Kulesi ve Valilik binası gibi birçok yapıda doğal Bayburt Taşı ana malzemedir.

Doğal bir taş olması, rezervinin yüksek olması dahi Bayburt Taşı'nın değerlendirilmesine yetmemiştir. Taş işçiliği sadece büyük yapıların üzerinde kalmış, Bayburt'un kültür turizmine katkıda bulunacak seviyeye getirilememiştir. Taş işlemeciliği ile Bayburt'ta nam salmış ustalardan Ömer Kırmızı bu sanatın günümüzdeki en önemli temsilcisidir. Sadece Bayburt'ta değil hem yurtiçinde hem de yurtdışında birçok eserin onarımında ve işçiliğinde emeği vardır. Ancak kendisinin de büyük üzüntü duyduğu konulardan biri çırak yetişmemesidir. Bu bakımdan geleneksel sanatlarımızdan olan taş işlemeciliği yok olma tehlikesi altındadır. Küçük çaplı girişimler dışında ne yazık ki bu zanaatla uğraşanların sayısı gitgide azalmaktadır.

Kalkınma projeleri kapsamında oluşturulan çalışmalar ile birlikte Bayburt Taşı'nın daha işlenebilir ve kültür turizmine katkıda bulunabilir seviyeye getirilmesi arzulanmaktadır.

5.2. Giyim Kuşam

5.2.1. Kadın Giyimi

Kadın giyiminde Bayburt'ta en yaygın giysilerden birisi "ehram"dır. Günümüzde çok yaygın olmasa da ehram kullanılmaya devam edilir. Ehram dış giyim olarak kullanılır. Yünden yapılmış olması sıcak tutmasını sağlamaktadır.

Bunun dışında köylerde adına "çar" denilen dış giyim örtüsü de vardır. Genellikle yakın yerlere gidilirken pratik olarak kadınların başına örttüğü örtüye çar denilir. Genelde siyah beyaz renkli ve ekose desenlidir.

Geçmiş dönemlerde kadınların giysilerinde "tütünlük, peştamal, gacık" gibi terimlerin yer aldığı görülür. Önceden özellikle de köylerde kadınlar bir entari giyerler. Entarinin üzerine de üçgen şekilde katlanmış olan kalın kumaştan, tütünlük adı verilen kumaşı bellerine bağlarlar. Tütünlük kadınların belinin hem sıcak kalmasını hem de yük taşırken çok zorlanmamasını sağlamaktadır. İş yaparken de kıyafetler kirlenmesin diye bu tütünlüğün üzerine peştamal takılır. Peştamal sadece ön tarafı kapatan ve kemerle bele bağlanan bir giysidir.

Baş bağlamada "çit ya da namaz örtüsü" adı verilen örtüler kullanılır. Çitin sadece gözleri açık bırakacak şekilde bağlanmasına "bürük" denir. Yaşlı kadınlar ya da tarlaya giden kadınlar başlarındaki çitin düşmemesi ve açılmaması için başka bir ince çiti alınlarından bağlarlar. Bunun adına "gacık" denilir.

Halk oyunları kıyafeti ya da tören kıyafeti denilen kıyafetlerde ise saten şalvar, içlik, kadife üç etek ve başta da “cırnakçalı leçek” denilen çit bulunur. Ayakta ise yemeni bulunur.

5.2.2. Erkek Giyimi

Cumhuriyetin ilanından önceki dönemlerde erkekler başlarına “keçe, külah, fes” adı verilen başlıklar giyilirdi. Ancak sonraki yıllarda bu başlıkların kullanımı ortadan kalkmıştır. Gövde kısmında içte köynek, üzerinde özel olarak yaptırılmış hâkim yaka içlik giyilirdi. İçliğin üstünde kapaklı “gezeki” (çuha) bulunur. Gezekinin sol tarafında küçük bir cep vardır bu cep köstek saatler için kullanılır. Gençler bellerine Keşmir ve Trablus kuşak bağlardı. Şal kuşak da denilir buna. (Bu kuşaklar, geldiği yörenin adı ile anılır ancak Bayburt’ta da dokunurdu.) Kuşağın üzerinden bir kemer bağlanırdı. Bu da kuşak gibi koyun yününden dokunurdu.

Bayburt erkekleri gençlik çağlarında “güngörmez” denilen, yanlarında kaytanı, ön ve arkası bir olan ağı parçaları topuğa kadar uzanan bir elbise giyerlerdi. Güngörmezin bir kısmı uçkurlu ve kaytansız olduğundan buna “şalvar” da denirdi. Ayrıca “zıvga” denilen topuktan dize kadar üç veya dört körüklü, boğumlu giyimler çok makbuldü. Bunların paçaları üç veya dört parmak kalınlığında kaytan işlemeli olurdu. Paçaları kurt ağızı olarak tanımlanır. Günlük yaşamda erkekler ayaklarına çarık giyer ancak törensel kıyafetlerde ayaklara giyilen ayakkabının adına “çapula” denmektedir.

5.3. Halk Mimarisi

“Kültür ile maddenin birleşimi olan maddi kültür, başlangıçta ister istemez nesnelere başlayan ancak onunla bitmeyen bir yapıya sahiptir ve kültürün algılanış biçimlerinde saklı olan anlamlarla birlikte var olmaktadır” (Glassie, 1999’dan aktaran; Karataş vd., 2017: 108). Maddi kültür unsurlarından birisi olan mimari yapılar da birer barınak olmasının yanında ait olduğu toplumun değer yargılarını, estetiğini, inanç sistemlerini, gelenek ve göreneklerini yansıtırlar. Bu yapıların ilk yapıcısı genellikle belli değildir. Mimarî yapılar oluşturulurken belirlenen malzemelerin fiziki ve coğrafi koşullara uygunluğu söz konusudur. Yörede bulunan doğal malzemeler asıl yapıyı oluşturur. Evin konumu fiziki coğrafya şartlarına bağlı olarak belirlenir. Örneğin güneşin doğuş yönü, komşulara bakan pencereler, başka bir yapının görüş açısını engellemek gibi koşullar göz önüne alınır. İç mekânlar, ailenin yaşayış ve düşünce yapısına ve ihtiyaçlarına göre tasarlanır (Ek 2.41 / 2.41).

Bayburt evlerinin dış yapı malzemesi genellikle taş ve saman çamur karışımı ile birlikte kullanılan ahşaptan oluşur. Yörenin doğal malzemesi olan Bayburt taşı ilk katta kullanılırken diğer katlarda saman ve çamur karışımı malzeme kullanılmaktadır. Bu saman ve çamur karışımı malzemeyi düz ahşap kirişler taşımaktadır. İklimin sert olması evlerin duvar kalınlıklarının fazla olmasına neden olmuştur. Geleneksel Bayburt evlerinin ana bölümleri ev, oda ve avludur. Bayburt

evleri genel olarak, kapıdan girilince avlu adı verilen genişçe bir alandan ve selamlık ile bağlanan ikinci bir kattan oluşur. Avlu, ağır kış şartlarının etkisinden dolayı kapalı yapılıdır. Mutfak alanı “ev” diye tabir edilir. Alanda tandır, oturma ve kiler bölümü mevcuttur. Bazı evlerde bu kiler bölümü ayrıca bir oda şeklinde yapılıdır ki buralara da “maran” denilir. Ev’e kapıdan girilince kapının karşısında ya da yanındaki duvarlarda “terek” denilen raflar görülür. Bu raflara özellikle bakır tabak, çanak, tepsi, kazan, güğüm vb. mutfak eşyaları dizilir. Terekler bir nevi vitrin işlevi görür. Çünkü tereklerde genelde atadan kalma veya o evin gelininin kendi evinden getirdiği eşyalar sergilenir (Ek 2.12).

Ev bölümünün bir kenarından ya da orta kısmından yukarıya doğru bir merdiven çıkar. Merdivenden çıktıktan sonra karşımıza çıkan geçiş bölümüne “selamlık” adı verilir. Ek 2.11 Selamlık bir çeşit koridordur ve bu koridordan evin büyüklüğüne göre oda veya odalar açılır. Odanın bir duvarında boydan boya “pege veya makat” denilen oturma alanı bulunur. Pege yerden yaklaşık bir metre yükseklikte ve ahşaptır. Bir divan işlevindedir.

Selamlığın altında kalan boş kısımlara genellikle ambar denilen büyük tahta sandıklar bulunur. Bu sandıklarda un, buğday gibi tahıl ürünleri saklanır. Ambarın üstte ürün koyulan büyük bir kapağı, altta ise içerideki ürünü alabilmek için açılmış küçük pencere gibi kapakları vardır.

Geleneksel Bayburt evlerinin bir diğer özgün yanı ise yörede “kırman” adı verilen süslü tavanlardır. Bu tavan yapısı sivil mimarîde “kırlangıç örtü” şeklinde isimlendirilir. Ek 2.10 Kare kenarlar üzerine oturan kırlangıç örtüde dikdörtgen kesitli ahşap kirişler köşegen yerleştirilerek sekizgen oluşturulur, bir sonraki sıra içeri taşınarak karelenir ve bu şekilde bindirmeli yükselen tavan üstte kare bir ışıklıkla son bulur. Tavanda yer alan sekizgen yapı, Selçuklu dönemi mimarisindeki tavan modellerini anımsatmaktadır. Çünkü Selçuklularda yapıların tavanında sekizgen yıldız motifi çok önemlidir. Bunun İslami bir anlamı söz konusudur. İslam inancına göre dinin 8 temel esası vardır. Bu esaslara uyan kişiler için cennet kapısı her zaman açıktır. Selçuklu mimarisindeki sekiz köşeli yıldız motifi de bu cennet kapılarını temsil etmektedir. Bayburt’ta “kırman” denilen bu motifin de sekizgen olarak yapılması, motifin Selçuklu mimarîsinden kopmuş ve bugüne gelmiş bir parça olduğunu düşündürmektedir.

5.4. Tarım Folkloru

Bayburt’un tarıma elverişli arazi yapısı yörede tarımsal faaliyetlerin de fazla olmasını sağlamıştır. Geçmişte toprağın işlenmesinden, ekinlerin toplanmasına kadar olan süreçte insan gücünün ağırlığı söz konusu iken makineleşme ile birlikte insan gücü faktörü ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak tarım aletleri ve yöntemler de değişikliğe uğramıştır. Ancak çalışma kapsamında geçmişte kullanılan aletlere ve yöntemlere de değinilecektir.

Bayburt ve köylerinde ekin biçme faaliyetleri genellikle ekim ayında başlar ve kasım ayının ilk haftalarına kadar devam eder. Ekin ekme işlemi yılda iki kez yapılır. Ekim ayında yapılan ekime “güzlük”, mart ve nisan aylarında yapılan ekime de “yazlık” denilmektedir. Tarlalar geçmişte öküzler aracılığı ile sürülmekteydi. Günümüzde ise modern tarım aletleri ile sürülme işlemi gerçekleştirilmektedir. Tarlalarda ve bahçelerde verimin artırılması için toprak nadasa bırakılır. Nadasa bırakılan tarlalara “hozan” denir. Aynı zamanda bu tarlalara hayvan gübresi ve kül dökülerek toprağın verimli ve yumuşak olması sağlanır.

Ekinler filizlenmeye başladıktan sonra yağışın çok olması ekinleri olumsuz etkiler. Buna “pas tutma” olayı denir. Aşırı yağıştan ötürü filizler yetişmez ve çürümeye başlar. Ekinler büyüdükten sonraki tehlike ise dolu yağışıdır. Dolu yağışı fazla olursa ekine zarar verir ancak dolu yağışı az miktarda olursa ekinin bereketli olacağına inanılır. Az dolu yağışının vurduğu ekinler bereketli olursa buna “dolu azması” denir.

Tarımsal faaliyetlerin yapılması esnasında verimin ve bereketin artması çerçevesinde birtakım inanmalar oluşmuştur. Ekin ekilirken tarlanın bereketli olması için besmele çekilir ve Ayetü'l-Kürsi okunur. Tohumlar peştemale konulur ve avuç avuç toprağa serpilir. Eğer tarladaki ürünün gidişatı iyi görünüyorsa tarlanın başında bulunan bir ağaca ya da kazığa öküz veya inek kafatası asılır. Bu uygulamadaki amaç tarlaya nazar değmemesini sağlamaktır.

Tarlayı biçme işlemi orak ve tırpanla yapılmaktadır. Tırpanla biçmek tarlanın daha kısa sürede biçilmesini sağlamaktadır. Tırpanla biçim yapılırken başka kişiler ki özellikle kadınlar yerdeki ekinleri orakla toplayarak “deste” yaparlar. Daha sonra bu desteleri bir araya toplayarak “bağ” yapma işlemi için bölerler. Ancak günümüzde bu işlemler tek bir araç ile yapılabilmektedir. Bu araçlar biçer-döverlerdir. Ekinler hasat zamanında biçerdöverin döner kanatları ile kökünden kesilir. Ekinlerin başak kısımları tambur denilen bölüme gönderilir. Daha sonrasında saman ve taneler birbirinden ayrılır ve belli aşamalardan sonra çöp, saman, tane kısımları birbirinden ayrılmış olarak biçme işlemi tamamlanır. Geleneksel yöntemlerde bu işlemler daha uzun sürmekte ve daha yorucu olabilmektedir. Tarlada toplanan ekinler “kem” ile belinden bağlanarak bağ (balya) haline getirilir. Tarladan harman yerine nakil etmek için bağlar kamyonla yüklenir. Ekinler harmana bırakılır ve burada “patosa vurma” işlemi yapılır. Patos samanı ve taneleri birbirinden ayırır. Bir taraftan saman savrulurken diğer taraftan buğday ya da arpalar tenekelerle alınıp çuvallara doldurulur. Samanlar da çuvallara doldurularak mereklere taşınır. Eğer patos mereğin damında vurulduysa, samanlar damda yer alan pencereden “hal” ile mereğe doldurulur. Patosa vurma işlemi zemin uygun olduğu zaman tarlada da yapılabilmektedir.

“önceden tarla işleri neşeli oliydi. Yoruliyduh ama demeynen, gülmeynen geçiydi günlerimiz. Biçerken türki diyiydük, mani diyiydük birbirimize...tarlada yedüğümüz yemeklerin dadı heç

bişeyde yoh zaten. Azuh olarak ayranlı çorba götürürdük, tandur ekmeği, peynir, lor, kimi zaman pilav işdik onları yerdük. Çay gaynaturduh” (K.K. 91).

5.4.1. Tarım Aletleri ve Teknolojisi

Kotan / Pulluk: Nadasa bırakılan tarlaları sürmeye yarayan alettir. Dört öküzle çekilir. Bu tarla sürme işlemine “herg etmek” denir. Herg etme işlemi mayıs ve haziran aylarında yapılır.

Kara Saban: Herg edilmiş tarlalara tohum ekilirken kullanılan alettir. Tohum ekme işlemi genellikle eylül ve ekim aylarında yapılır. Ek 2.44

Tapan: Sürülen tarlayı düzeltmek için kullanılır. Söğüt dallarının iki tahta arasına sıkıştırılıp örülmesiyle yapılır. Tarla tapan yapılırken daha iyi düzeltsin diye çocuklar tarlalara götürülür ve tapanın üzerine bindirilirdi. Ancak çocuk sayısı azalmaya başlayınca tapanın üzerine taş konulmaya başlanmıştır.

Tırpan: Arpa, buğday, yonca biçmek için kullanılan bir alettir. Tahta bir sapı vardır. Sapın ortasında “elecek” adı verilen bir tutma yeri vardır. Ağzı oval bir bıçaktır. Bu bıçağın büyüklüğüne göre belli ölçüleri vardır.

Döven/Gem: İki parça tahtadan yapılmış, bir buçuk metre genişliğinde iki metre uzunluğundadır. Gem’in alt kısmında ekinleri kesmeye yarayan dişleri vardır. Bu dişler taştır.

Boyunduruk: Öküzü arabaya koşmak için kullanılan alettir.

Orak: Ekin ve ot biçmek için, yarım ay şeklinde yapılmış tarım aletidir. Tahta bir sapı vardır.

Bel Küreği: Ağız kısmı düz olan, bahçe yaparken toprağı bellemeye yarayan alettir.

Tırmık: Demir dişli, toprağı düzeltmeye ve toprağın üzerindeki fazlalıkları toplamaya yarayan tarım aletidir.

Kazma: Bahçe işlerinde toprağı kazmak için kullanılan ağzı demirden yapılmış olan alettir.

Çapa: Demirden iki dişi bulunan ve bahçedeki bitkilerin köklerinin hava almasını sağlamak için kullanılan alettir.

Seli: Harman savurmada kullanılan alettir. Dört dişli, tahtadan yapılmış bir alettir. Samanı ve buğdayı birbirinden ayırmaya yarar.

Eğan: iki dişli ataldır. Pelit ağacından yapılır ve kavislidir. Buğdaylar saplarıyla beraber ilk defa harmana döküldükten sonra önce üzerinde gemle sürülür. Ekinlerin üzeri inceliktikten sonra eğan ile ekinler ters çevirilir.

Tahta kürek: Harmandaki ekin eğanla inceliktikten sonra tahta kürekle çevrilmeye başlanır. Yani sıralama olarak eğan'dan sonra kullanılan alettir.

Hal: Harmanda iyice incelen ekinin bir araya toplanmasını sağlayan tahtadan yapılmış ağzı düz olan bir alettir. Aynı zamanda mereğin üstünde bulunan samanı mereğe doldurmada da kullanılır.

Dirgen: Ekin toplamada, ot toplamada, patosa ekin atmada kullanılan demir ataldır.

Sahoyli: Dere kenarlarında yetişen sorkun ağaçlarının dallarından yapılan bir çeşit süpürgeci. Dallar yaş iken kesilir, birbirine bağlanarak birleştirilir. Harman yerini süpürmekte kullanılır. Daha çok kaba temizliği yapılır bu süpürgeyle. Damlarda hayvanların mayıslarını temizlemekte de kullanılır (Ek 2.47).

Elcek: Otları bağlamaya yarayan “kem” bağını yapmak için kullanılan alettir. Sapı tahtadan yapılır. Kemi eğirmeye yarayan kısmı ise küçükbaş hayvanın boynuzundan oluşur (Ek 2.34).

5.4.2. Yetiştirilen Ürünler

Yetiştirilen ürünleri tarla ve bahçe ürünleri olarak ayırmak gerekmektedir. Tarlada yetiştirilen ürünler geçmişten günümüze şu şekildedir; buğday, dondurma buğday, con kesme, arpa, yulaf, mercimek, küşne, sarıbaş, avdar, fig, şeker pancarı, korunga, yonca.

Bahçeler tarlaların aksine yerleşim merkezlerinin içinde ya da evlerin yanlarında bulunmaktadır. Bahçe düzenlemesi yapılırken mevcut alan dikdörtgen şekilde bölümlere ayrılır. Her bir bölüme “evlek” adı verilir. Evlekler de türlere göre bölümlere ayrılır. Bir bölümdeki peş peşe evleklere fasulye, diğerlerine de peş peşe domates, patates, bal kabağı, biber vb. ürünler ekilir. Ekim alanı fazla olan kişiler bu türlere ek olarak kavun, karpuz, kara lahana da ekerler. Yörede bahçeleri sulama işlemine “suvarma” adı verilir. En çok yetiştirilen ürünlerden olan fasulyenin toplanma zamanı ağustos ayıdır. Diğer çok yetiştirilen ürün olan patates ise ekim aylarında topraktan çıkarılır.

5.4.3. Ölçü Birimleri, Tartılar

Demirli: Çapı ve derinliği 1 metre olan demirden yapılmış bir ölçü kabıdır. Kabın ağzına kadar dolu olması ağırlığı bir demirli olarak ifade eder. Tahıl ölçmede kullanılır.

Kot/Got: On sekiz kiloluk bir tenekenin yarısı miktarındaki ölçü. Tahıl ölçüsüdür.

Kile: İki tenekeye tekabül eden ölçü miktarı. Tahıl ölçüsüdür.

Küle: Eski zamanlarda kullanılan tahtadan yapılmış tartı aletidir.

Okka: Yaklaşık olarak 1 kilogramlık ağırlığa tekabül eden birimdir. Bir de Kara Okka denilen bir ölçü birimi vardır. O da yaklaşık 5 kilogramlık birime tekabül etmektedir.

Adım: Adım atıldığında iki ayağın arasındaki boşluğun uzunluğunu ifade eder.

Arşın: Sol omuzdan sağ elin parmak ucuna kadar olan mesafeyi karşılayan birimdir.

Ayak: Bir ayak boyu uzunluğunu ifade eder. Adımda olduğu gibi kişiye göre değişkenlik gösterebilen birimlerdir.

Kulaç: İki kolun da yanlara açıldığı an toplamda oluşan uzunluk birimidir.

5.5. Halk Mutfağı ve Temizlik

Temel fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan beslenme, insanların yaşamları boyunca devam eden bir eylemdir. Sadece karın doyurmak manasına gelmeyen beslenme, bir toplumun kültürel, coğrafi ve de ekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir.

Türklerin Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan coğrafi zenginliği Türk mutfak kültürüne de yansımıştır. Birçok medeniyetle etkileşim halinde bulunan Türkler, bu etkileşim sonucunda kendi özgün mutfağını oluşturmuştur. Türk mutfağının en önemli besini ekmek'tir. Türkler ekmeğe ayrı bir değer yüklemiştir. Özelde un ve su ile hazırlanıp pişirilen bir yiyecek olsa da genel anlamda bütün yiyecekleri ve alın terini ifade eder. Ekmek aş'tır. Öyle ki yörede 'yemek yemek' ifadesi 'ekmek yemek' şeklinde kullanılmaktadır. Türk mutfağının diğer özellikleri içerisinde; soğanın hemen hemen bütün yemeklerde ana malzeme olarak kullanılması, hamur işlerinin fazla olması, etli ya da sebzeli yemeklerin çoğunlukla salça ile pişirilmesi, baharatın çokça kullanılması ve yoğurdun sofranın ortasında her daim yerinin olması gibi özellikler vardır.

Bayburt yöresinde mutfak, “ev” diye tabir edilen alanın bir köşesini oluşturur. Mutfak eşyalarının koyulduğu yer olan “terek”ler duvar üzerine paralel olarak yapılmış ahşap ve dar raflardır. Tereklerde bakır sahanlar, tabaklar, güğümler, bakraçlar, bakır siniler yer alır. Mutfak eşyaları genellikle bakırdan ve emayeden oluşur. Yiyeceklerin depolandığı alan kilerdir. Bu alana “maran” da denir. Turşu, patates, soğan vb. yiyecekler maranda saklanır. Un, buğday gibi tahıllar ise tahtadan sandıklar içerisinde saklanır. Bu sandıklara fare ya da haşerelerin girmesi oldukça zor olduğu için tahılların korunması açısından çok faydalıdır. Sandık dışarıdan bütün gibi gözükür ancak içeriden bölmeli olabilmektedir. Sandığın önünde her bir bölmeden un ya da buğday alabilmek için pencereler açılmıştır.

“Mutfak eşyaları eskiden genellikle pişmiş toprak, porselen, bakır, gümüş, pirinç, çinko demir gibi maddelerden yapılmıştır. Günümüzde ise bu araçlar çağdaş teknolojinin imkânları doğrultusunda modern ve kullanışlı hale getirilmiştir” (Tekin, 1993’ten aktaran; Artun, 2005: 304).

Yemek pişirmede geçmişte kullanılan ancak günümüzde pek karşılaşılmayan araç güveç’tir. Yemekler güveçte ve ocak olarak kullanılan tandırda pişirilir. Tandırın harlı yandığı sırada hetircek üzerine konulan güveçler pişmeye yakın alınır ve harlı ateş söndükten sonra tandırın dibine dinlenerek pişmesi için konulur. Bu işleme “engâhtan pişirme” denir. Güveçten sonra en çok kullanılan mutfak gereçleri bakraç, güğüm, sahan, kepçe, kaşık, sini ve tepsilerdir.

5.5.1. Yiyecekler ve Hazırlanması

Bayburt ili beslenme veya mutfak kültürü açısından karma bir yapıya sahiptir. Bayburt’un Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki geçiş özelliği diğer tüm alanlarda olduğu gibi beslenme kültürüne de yansımıştır. Ancak yiyeceklerin türü, hazırlanması bakımından daha çok doğu kültürünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. İkliminin sert oluşu ve geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması yörenin beslenme alışkanlıklarını belirleyen en önemli faktördür. Bu bakımdan yörede tahıllı ve etli yemekler sebze yemeklere oranla daha fazladır.

“Kış hazırlıklarına önem verilir. Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında avlularda büyük kazanlar içinde buğday kaynatılır, damlara çekilir kurutulur. Buğday kurutulduktan sonra değirmenlerde kırdırılır, bulgur yapılır” (Artun, 2005: 295). Bütün yaz yetiştirilen ürünler kış nevalisi olarak saklanır. Buğdayın belli bir kısmı un’a dönüştürülür. Bahçelerden toplanan sezewer de konserve olarak hazırlanır. Konserve olarak daha çok fasulye kullanılır. Fasulyeler isteğe göre çırpma ya da daz bir şekilde kesilir, büyük kazanlarda hafifçe pişirildikten sonra sıcak sıcak cam şişelere alınır ve ağızları kapatılır. Fasulye için diğer bir yöntem ise doğrayıp kurutmaktır. Böylece bütün kış bozulmadan tüketilebilmektedir.

En önemli saklama yöntemlerinden olan kurutma diğer sebzeler için de kullanılmaktadır. Özellikle yörede bolca yetişen evelik, pancar, ısırgan otu gibi yeşillikler kurutularak saklanmaktadır. Bunun yanında günümüzde çok yaygın olmasa da et ürünlerinin de kurutularak saklandığı gözlenmiştir. Kemikli etlerin tandırda kurutulup saklanması geçmişte yaygın bir şekilde kullanılan yöntemlerdendir. Sebzelerin ve etin yanında meyveler de kurutularak saklanır. Özellikle yörede oldukça fazla yetişen elma, dağ elması, dağ armudu, kuşburnu gibi meyveler kurutularak, kışın kullanılmaktadır. Kurutulan bu meyvelere genel olarak “kak (gah)” adı verilmektedir.

5.5.2. Ekmek ve Ekmek Türündeki Yiyecekler

5.5.2.1. Tandır Ekmeği

Bayburt yöresinde hemen hemen tüm köylerde mevcut olan tandır günümüzde de kullanılmaktadır. “Gav” adı verilen killi topraktan yapılan tandır, geçmişte evlerde hem bir ısınma aracı hem de ocak görevi görmektedir. Ek 2.13 Tandırda ekmek yapabilmek için öncelikle tandır, sabahın erken saatlerinde odunla ve tezekle yakılır. Hazırlanan ekmek hamuru “kunt” adı verilen yuvarlak küçük parçalara ayrılır. Ek 2.15. Tandırın harlı ateşi geçtikten sonra ısınan duvarlara, daha önce hazırlanan kuntlar “rapata” yardımıyla lavaş şekline getirilerek yapıştırılır. Ekmek, kızarmaya başladıktan sonra “eğiş” ile tandırın duvarından alınır (Ek 2.20).

5.5.2.2. Bayburt Ketesi

Bayburt ketesinin en önemli özelliği tereyağından yapılması ve özel bir iç malzemesine sahip olmasıdır. Ketenin “iç” malzemesi un ve tereyağı kavruarak hazırlanır. Daha sonra iç malzeme soğumaya bırakılır. Ketenin hamuru ise un, süt, hamur mayası, su ve tereyağı karışımından oluşturulur. Mayalanan hamur yuvarlak şekilde açılır, içine hazırlanan “iç” malzemesi konularak rulo yapılır. Daha sonra üzerine basılarak düz bir şekil alması sağlanır. Üzerine yumurta sürülerek tandıra yapıştırılır (2.27).

5.5.2.3. Gugul

Ketenin hamuru ile aynı hamurdan oluşan gugulun farkı içinde iç malzemesi olmamasıdır. Gugulun şekli yuvarlak değil ovaldir. Ayrıca hamuruna yöreye özel süt ürünlerinden olan “kerti lor” katılarak lor gugulu ya da lorlu gugul türleri de mevcuttur (Ek 2.21).

5.5.3. orbalar

5.5.3.1. Yavan orba

Bu çorbanın ana malzemeleri barbunya, mısır ve gendimedir. Malzemeler ayrı ayrı haşlanır. Daha sonra aynı tencere içerisinde birleştirilir. Malzemelerin zerine soğuk su ve unun karıştırılmasıyla “uvra” adı verilen terbiyesi dökülür. Tereyağı ve soğan ayrı bir kaptaki kavrulularak çorbanın içerisine dökülür. orba özellikle reyhan otuyla tatlandırılır. Bu çorbaya “yavan” denilmesinin nedeni de içeriğinde çok az yağ olması ve salçanın bulunmamasıdır.

5.5.3.2. Ayrıanlı orba:

Ayrıanlı orba mısır ve buğday tanelerinden oluşan yoğurtlu bir çorbadır. Mısırlar ve buğdaylar haşlanır, bu malzemelerin bulunduğu tencereye önce uvra daha sonra da yoğurt katılarak pişirilir. Yağsız ve de ferahlatıcı bir çorba olduğu için özellikle yaz mevsiminde yapılır. Tarlalara götürülen azıklar arasındadır.

5.5.3.3. Bulgurlu orba

Bulgur haşlanır daha sonra içerisine uvra alınır. Ayrı bir tencerede hazırlanan soğan, yağ ve salça karışımı çorbanın içerisine dökülür. Eğer varsa çorbaya kavurma da katılır.

5.5.3.4. Laz Lahanası orbası

Çorbanın ana malzemeleri barbunya, yarma, mısır, mısır unu ve kara lahanadır. Lahanalar kk kk doğranır ve haşlanır. Ayrı ayrı haşlanan tahıllar aynı tencerede birleştirilir ve içerisine haşlanıp süzülen kara lahanalar eklenir. Mısır unu ve soğuk su ile uvra hazırlanıp çorbaya katılır. Salçalı soğanlı yağ hazırlanarak çorbaya karıştırılır.

5.5.3.5. Gavut orbası

Buğday, arpa ve kabak çekirdeğinin kavrulup değirmende öğütülmesiyle elde edilen una “gavut” denilir. Çorbası hazır çorba gibi hazırlanır. Soğuk su ile gavut karıştırılarak kaynatılır. İçerisine tereyağı konulur ve baharatı atılır. İsteğe göre kavurma da konulabilir.

5.5.3.6. Kesme orba / Erişte orbası:

Çorbanın ana malzemeleri yeşil mercimek, erişte ve barbunyadır. Öncelikle yeşil mercimek ve barbunya haşlanır. Daha sonra içerisine soğanlı salçalı yağ kavrulup karıştırılır. Bir taşım

kaynadıktan sonra erişteler çorbaya katılır ve pişirilir. Bu orba da özellikle reyhan otu ile tatlandırılır.

5.5.4. Sebzelerle Yapılan Yemekler

5.5.4.1. Ekşi Lahana

Bayburt'ta bol miktarda yetiştirilen beyaz lahananın yemekler açısından kullanım alanı oldukça geniştir. Beyaz lahanalar göz hazırlıkları döneminde kk kk doğranarak tuzla salamura yapılır. Bu lahanalar önceleri küplerde saklandığı için ‘‘kp lahanası’’ adı da verilir. Ekşi lahana kiş mevsiminde yapılan bir yemektir. Kplerde salamura olan lahanalardan yemeklik miktarınca alınır ve yıkanır. Soğan, salça ve yağ kavrulur lahanalar karışıma ilave edilir. Özellikle kemikli et ile pişirilir (Ek 2.23).

5.5.4.2. Pancar Boranisi

Yörenin en çok ekilen bitkilerinden olan Şeker pancarının yeşil yapraklarıyla hazırlanır. Pancar yaprakları kk kk doğranır haşlanır ve haşlandıktan sonra suyu iyice süzülür. Ardından pancarlar yağ ile kavrulur. Kavrulmuş pancarlar yoğurt ile karıştırılır ve üzerine soğanlı yağ eklenerek servis edilir (Ek 2.24).

5.5.4.3. Kabak Boranisi

Bal kabağı dilim dilim kesilerek kabuğuyla birlikte haşlanır. Haşlanan kabaklar kabuğundan ayıklanarak ezilip pre haline getirilir. Yoğurt ile karıştırılır ve soğanlı yağ kavrulup üzerine dökülür.

5.5.4.4. Kara Pancar

Pancar yemeği evelik otu ile yapılır. Yazın toplanan evelikler kurutulur. Yemek yapılacağı zaman evelik haşlanır ve süzülür. Önceden haşlanan barbunya ve yeşil mercimek evelik ile birlikte bir miktar da bulgur katılarak pişirilir. Salçalı soğanlı sos ile pişirilir ve mutlaka sarımsak katılır (Ek 2.25).

5.5.4.5. Kabuklu Fasulye

Bu yemek kiş mevsiminde tüketilen yemeklerden birisidir. Cinsi geniş ve dolgun olan fasulye yazdan kırılmış Şekilde kurutulularak saklanır. Kurumuş olan fasulyeler akşamdan suya konulur. Daha sonra fasulyeler bir kaşım haşlanarak süzülür. Salçalı soğanlı yağ karışımı hazırlanarak

fasulyeler bu karışıma dahil edilir. İçerisine bir avuç kadar gendime bulguru eklenir. Daha sonra da sarımsak ve çeşitli baharatlar eklenerek kısık ateşte pişirilir. İsteğe göre yemeğe kemik de eklenir.

5.5.5. Tahıl rnleriyle Yapılan Yemekler

5.5.5.1. İmir Dolması

Dolmanın ana malzemesi köy bulguru denilen orta kalınlıktaki bulgurdur. Öncelikle bulgur haşlanır. Soğan ve yağ kavrulur, haşlanmış bulgurun içerisine katılır. Bir miktar un, karabiber, kırmızı biber, reyhan otu birlikte yoğrulur. Sonra orta büyüklükte sıkımlar yapılır. zerine sarımsaklı yoğurt ve salçalı sos hazırlanarak servis edilir. Yahut zerine yoğurt ve soğanlı yağ karışımı eklenir. Bu dolma iinin haşlanmış beyaz lahanaya sarılarak kemikli et ile pişirilen türüne de “yalancı dolma” denir.

5.5.5.2. Lor Dolması

Bu yemeğin ana malzemesi lor, bulgur ve evelik yaprağıdır. Öncelikle evelik yaprağı sıcak suda şoklanır. Lor, haşlanmış bulgur, soğanlı yağ karışımı, bir miktar un ve baharatlar (nane, karabiber) i malzeme olarak bir kaptaki yoğrulur. Hazırlanan harca avuç içinde küçük sıkımlar halinde şekil verilir. Ardından şoklanan evelik yaprakları bu sıkımlara sarılır. Tepsiyeye dizilerek fırında kızartılır (Ek 2.26).

5.5.5.3. Patates Dolması

Kabuğu soyulmuş patatesler haşlanır ve iyice ezilir. Daha sonra içerisine yıkanmış ince bulgur eklenir. Tuz, nane, kırmızıbiber ve tereyağında kavrulmuş soğan karıştırılarak yoğrulur. Dolma gibi sıkılıp tepsiyeye dizilir. zerine yumurta sürülüp fırında kızarıncaya kadar pişirilir. Soğanlı yağ sosu ile servis edilir.

5.5.5.4. Gendime Pilavı

Yemeğin ana malzemesi olan gendime öncelikle biraz haşlanır. Daha sonra süzülür. Önceden haşlanmış kuru fasulye (beyaz fasulye) ile birlikte tekrar pilav gibi pişirilir. Piştikten sonra kızgın tereyağı ile servis edilir.

5.5.5.5. Herse

Bu yemeğin ana malzemesi gendime ve horoz etidir. Gendime ve horoz eti birlikte pişirilir. Et kemikten ayrılıncaya kadar pişirilir daha sonra kemikler içerisinden ayıklanır. Yemek lapa

kıvamına getirilinceye kadar kepçeyle dövülür. Daha sonra tereyağı ile birlikte servis edilir. Tercihe göre şeker ve tereyağı kaynatılarak hazırlanan sos ile de servis edilir (Ek 2.22).

5.5.5.6. Cücük İçi

Malzemeler barbunya, bulgur, yeşil mercimek ve patatestir. Öncelikle barbunya biraz pişirilir, ardından mercimek, bulgur ve küp küp doğranmış patates barbunyaya eklenir. Daha sonra salçalı soğanlı yağ eklenerek hafif su katılarak pişirilir.

5.5.5.7. Hıncos

Hıncos dövülmüş bulgurun dibinde kalan ince bulgurdan yapılır.

5.5.5.8. Kuymak

Kuymak mısır unu, tereyağı ve özel bir peynirden yapılır. Tereyağı kızdırılır, üzerine miktarınca mısır unu eklenir ve biraz kavrulur. Ardından yavaş yavaş soğuk su eklenerek karışım açılır. Daha sonra özel peynir (yörede genellikle civil peynir kullanılır) eklenir. Kuymağın içindeki tereyağı kuymağın üzerine çıkıncaya kadar kısık ateşte kavrulur. Buna “kuymak kustu” denir. Kuymak kusunca servise hazır hale gelmiş demektir.

Yörede bir de “süt üzü kuymağı” adı verilen başka bir kuymak türü daha yapılır. Bu kuymağın ana malzemesi beyaz undur. Bir tavaya tereyağı ve sütün yüzünde bulunan kaymak konularak karıştırılır. Daha sonra beyaz un bir miktar su ile karıştırılarak tavadaki karışımın üzerine dökülür. Bir kaşık yoğurt eklenerek pişirilir. Diğer türünde olduğu gibi kuymak kusuncaya kadar hafifçe karıştırılarak pişirilir.

5.5.5.9. Galacoş

Kurumuş tandır ekmeklerinden yapılır. Ekmekler küçük küçük doğranır ve bir tepsiye konulur. Galacoş (peynir altı suyu -bu su torbada süzüldüğü için süzme yoğurt kıvamındadır-) kaynamış suyla açılır ve tekrar kaynatılır. Daha sonra ekmeklerin üzerine dökülür. Son olarak da soğanlı yağ sosu hazırlanır.

5.5.5.10. Erişte

Erişte, kış hazırlığı olarak hazırlanan ve kadayıftan biraz daha kalın bir şekilde kesilen kurutulmuş hamurdur. Hamurunun içeriği un, su ve tuzdur. Bir nevi makarnadır. Hazırlanışı da

makarna gibidir. Suda haşlanan erişteler süzülür. Üzerine tereyağı ve şerbet ilave edilerek servis edilir.

5.5.5.11. Manti

Hamurun içeriği un, su ve yumurtadır. İki türü vardır: yaprak mantı ve doldurma mantı. Hamur yoğrulduktan sonra yuvarlak parçalara ayrılır. Daha sonra oklava yardımıyla hamur açılır ve iyice inceltir. Daha sonra açılan bu hamur orta büyüklükte karelere bölünür. Bölünen parçalar tuzlu suda haşlanır, piştikten sonra süzülür. Üzerine kıymalı veya kavurmalı sos dökülerek servis edilir. Yaprak mantılar kurutulularak daha sonra kullanılmak üzere saklanabilir.

Doldurma mantıda kıymalı iç harç hazırlanır. Harç hazırlanırken kıyma, soğan, karabiber, kırmızıbiber, karabiber, reyhan, sarımsak kullanılır. Karışım iyice yoğrulduktan sonra küçük kare parçalara ayrılan hamurun içerisine küçük miktarlarda konularak mantılar sıkılır. Doldurma işlemi bittikten sonra salçalı yağlı kayanmış suyun içerisine atılarak pişirilir.

5.5.5.12. Börek

Börek Bayburt'ta yapılan düğünlerin ve davetlerin vazgeçilmez unsurudur. Hamurunun içeriğinde süt, yumurta ve un bulunur. Su böreği olarak yapılır. Hamurlar oklava ile açıldıktan sonra bütün olarak tuzlu suya atılır ve yaklaşık on saniye sonra çıkarılır. Suyu bir kevgirin arka yüzünde süzdürülüp tepsiye dizilir. Börekler genellikle kıymalı veya kavurmalı yapılır. Özellikle içi etli olan böreklerde yöreye özgün bir bitki olan "dargun, tarhun" otu muhakkak kullanılır. Hamurlar tepsiye yerleştirildikten sonra börek fırına verilerek kızartılır.

5.5.6. Et ile Yapılan Yemekler

5.5.6.1. Arabistan

Bu yemeğin ana malzemesi kavurma ya da kıymadır. Bir tavada soğan ve yeşilbiber kavrulur. Kavurmalar ilave edildikten sonra tuz, karabiber eklenir. Son aşama yapılan miktara göre üzerine yumurta kırılarak servis edilir.

5.5.6.2. Kara Lahana Sarması

Yemeğin ana malzemesi kıyma ve kara lahana yaprağıdır. Yarım kilo kadar kıyma, soğan, domates rendesi, zeytinyağı, az miktarda pirinç, karabiber, kırmızıbiber, reyhan, tuz karıştırılarak sarmanın iç harcı hazırlanır. Kaynar suda şoklanan lahanaların yapraklarına sarılır ve tencereye

dizilir. Salçalı sos hazırlanarak sarmaların üzerine dökülür ve pişmeye bırakılır. Bu sarmanın en önemli özelliği kıyma miktarının fazla olması ve reyhan bitkisinin kullanılmasıdır.

5.5.6.3. Bayburt Tava

Ana malzeme kuşbaşı et'tir. Öncelikle kuşbaşı etler mühürlenerek kavrulur. Küp küp doğranmış patatesler ayrı bir tencerede kızartılır. Kavrulmuş olan etlerin üzerine soğan, domates ve biber eklenir. Biraz pişirildikten sonra karışım patateslere eklenerek fırına verilir.

5.5.6.4. Bayburt Döneri

Bayburt'ta döner dana etinin but kısmından yapılmaktadır. Yaprak döner olarak servis edilir. Herhangi bir sos kullanılmadan yapılan dönerin özellikle il dışından veya yurtdışından gelenler için özel bir yeri vardır.

5.5.7. Tatlılar

5.5.7.1. Kara Helva

Tereyağı ile un kavrulur. Karışımın rengi koyu kıvama gelinceye kadar kavrulur. Şekerli su ile hazırlanan şerbet soğuduktan sonra karışıma katılır ve servis tabağına alınır.

5.5.7.2. Tel Helva

Tel helvası Bayburt'un en özel tatlılarından birisidir. Bir tatlı olmasının yanında, kış gecelerinde insanların bir araya gelmesine, toplumun birlik ve beraberliğinin güçlenmesine vesile olan sosyal bir araçtır. Çünkü tel helva kalabalık grupla yapılabilen bir tatlıdır.

Helvayı yapmak için öncelikle bir tavada un ve tereyağı kavrulur ve soğumaya bırakılır. Daha sonra başka bir tencerenin içerisine bir kilogram kadar şeker ve 2 su bardağı su konularak kaynatılır. Şeker karamelize olup rengi koyulaştıktan sonra ocaktan alınır. Özellikle kış gecelerinde yapıldığı için dışarıdan alınan kar ile tencere içindeki şeker biraz soğutulur. Şeker ağda kıvamına gelinceye kadar soğutma işlemi devam eder. Ağda kıvamına geldikten sonra iki ucu birbirine bağlanarak simit şekline getirilir. Bir sini üzerinde daha önceden hazırlanan tereyağı un karışımının üzerine konularak 5 veya 6 kişi tarafından kenarlarından çekilerek simit halkası büyütülür. Halka büyüdükçe tekrar katlanarak küçültülüp aynı işlemler yapılır. Helvanın kıvamına gelebilmesi için en 25 kere çekilip açılması gerekmektedir. Helva tel el olduğu zaman yenmeye hazır demektir.

5.5.7.3. Tatlı Çorba

Bu tatlının ana malzemesi kuşburnudur. Öncelikle kuşburnu haşlanır ve süzgeçten geçirilir. Başka bir tencerede yarma, kuru üzüm, mısır, kayısı pişirilir. Daha sonra süzülen kuşburnu suyu ilave edilir. Küçük miktarda uvr katılır ve kaynatılır. Soğuduktan sonra üzerine fındık dökülerek servis edilir.

5.5.7.4 Hasuta

Yağ ile şeker karamelize edilir. Ardından un ile su karışımı bu karışıma eklenir ve bir müddet birlikte pişirilir. Ardından servis edilir.

5.5.7.5. Kabak Tatlısı

Bal kabağından yapılan bir tatlıdır. Kabaklar dilim dilim kesildikten sonra kabukları soyulur ve büyük küpler halinde doğranır. Daha sonra tencereye koyulur ve gerektiği kadar toz şeker konularak kısık ateşte pişirilir. İsteğe göre üzerine şeker dökülmüş olan kabak bir gece bekletildikten sonra da pişirilebilir.

5.5.7.6. Kalbura Bastı / Hurma

Hurma genelde kahvaltılarda veya beş çayı diye tabir edilen öğünlerde tercih edilir. Ana malzemeler un ve tereyağıdır. Miktarınca un tereyağı ve bir tutam karbonat yoğrulur. Hamur kıvamı eldi edildikten sonra kalburun arka kısmında yuvarlanarak küçük atıştırma şekilleri yapılır. Tepsiye dizilir ve fırında kurutulur. Kızaran hurmalar üzerlerine reçel sürülerek tüketilir.

5.5.7.7. Baklava

Baklava hamuru süt, yumurta, tereyağı ve kabartma tozundan oluşur. Malzemeler iyice yoğrulduktan sonra oklava ile hamurlar ince inci açılır. Daha sonra tepsiye toplada altı kat olacak şekilde serilir. Üç kattan sonra iç malzeme olarak fındık ya da ceviz serpilir. Üzerine tekrar üç tane daha açılmış baklava hamuru serilir. Bol tereyağı ile fırında kızartılır. Şeker ve su ile hazırlanan şerbet baklavanın üzerine dökülerek servis edilir.

5.5.7.8. Zırığda

Yoğurdun içerisine yumurta, un, kabartma tozu katılarak kek hamuru kıvamına gelinceye kadar çırpılır. Karışımdan bir tatlı kaşığı alınarak kızgın yağa atılır ve kızartılır. Daha sonra üzerine şerbet dökülerek servis edilir.

5.5.8. Hayvansal Ürünlerden Elde Edilen Besinler

5.5.8.1. Tereyağı

İnek, koyun, keçi ve mandanın sütünden yapılır. Geçmiş zamanlarda tereyağı iki şekilde yapılırdı: yoğurttan ve çiğ süttten. Yoğurttan yapılan tereyağında süt kaynatılır. Daha sonra yoğurtla mayalanır. Sonra bu yoğurt yayığın içerisine dökülerek çalkalanır. Yaklaşık bir iki saat sonra yağ ayranın üzerine birikir ve oradan alınarak soğuk suda biraz bekletilir. Çiğ süttten yapılan tereyağında ise çiğ süt birkaç gün bekletilir. Bekletilen süt yayığa dökülür ve çalkalanır. Böylelikle yağ elde edilir. Altta kalan dip sütü pişirilerek lor yapılır. Günümüzde tereyağı yayık makineleri aracılığıyla yapılır.

5.5.8.2. Taze Lor

Çiğ süttten yapılan tereyağının dibinde kalan süt tandırda pişirilir. Tortu haline gelinceye kadar kaynatılır. Daha sonra tortular kumaştan yapılan süzme torbasına alınıp suyu çekilinceye kadar bir askıda bekletilir. Suyu çekildikten sonra aynı torbayla “lor taşı” adı verilen iki ağır taşın arasına konular iyice süzülüp kuruması beklenir. Yeterince süzildükten sonra taşın altından alınan lor elde ufanılır ve tuzlanır.

5.5.8.3. Kerti Lor

Taze lor iyice tuzlanıp güveçlere basılır. İyice sıkıştırılır. Güvecin ağız kısmına bir bez kapatılır ve tezek külüne ağız aşağı gelecek şekilde konular. Üç günde bir kül tazelenir. İki veya üç ay sonra lor fermante olur ve mavileşmeye başlar. Bu durum lorun yenilecek kıvama geldiğini gösterir.

5.5.8.4. Pişmiş Lor

Taze lor oda sıcaklığında birkaç gün bekletilir. Lorun rengi hafif değişmeye başladığında süt ve küçük bir miktar tereyağı ile pişirilir. Katılaşınca kadar piştikten sonra soğumaya alınır. Daha sonra dilimlenerek yemeye hazır hale getirilir.

5.5.8.5. Ağuz

Yeni doğum yapmış ineğin sütüdür. Bu sütler biriktirilir ve tandırda pişirilir. Üzerine şeker tozu konularak tüketilir.

5.5.8.6. Civil Peynir

Civil peynir çiğ süttten yapılır. Sütün yağı alınarak kaynatılır. Kaynayan süt yaklaşık on saat dinlendirilir. Daha sonra peynir mayasıyla mayalanır ve tekrar ısıtılarak karıştırılır. Kıvamı koyulaşan peynir ısıtıldığı sırada elle alınır ve uzatılarak tel tel yapılır. Bir yere asılarak kurumaya bırakılır ya da salamura yapılarak saklanır. Bu peynir kuymak yapımında kullanılan peynirlerden birisidir.

5.5.9. Turşular

5.5.9.1. Dag Turşusu

Şeker pancarından yapılır. Pancarın toprak altında kalan kısmına “dag” adı verilir. Daglar haşlanır. Daha sonra dilimlenir. Tuzlu su ve boy sarımsaklı olacak şekilde salamura edilir (Ek 2.28).

5.5.9.2. Pazı Turşusu

Pancarların yeşil yapraklarının saplarından yapılır. Saplar yaklaşık beşer cm olarak kesilir ve haşlanır. Çok fazla pişmeden soğuk su içerisine alınıp şoklanır. Sonra da tuzlu ve sarımsaklı suda salamura edilir. Bu turşu genellikle kahvaltılarda salçalı soğanlı yağ ile kavrularak yenir.

5.5.9.3. Fasulye Turşusu

Ayşe kadın cinsindeki fasulyeden yapılan turşudur. Diğer türlerde olduğu gibi fasulye haşlanır. Haşlandıktan sonra soğuk suya alınıp şoklanır ve tuzlu sarımsaklı suda salamuraya bırakılır.

5.5.9.4. Lahana Turşusu

Yörede beyaz lahanaya “kelem” denir. Kelem lahanaya orta büyüklükte doğranır. Yanına havuç, acur gibi malzemeler de eklenerek bidonlara doldurulur. Tuzlu sarımsaklı su ile salamuraya bırakılır.

5.5.9.5. Armut Turşusu

Armut turşusu yaban armut ağaçlarında yetişen küçük armutlardan yapılır. Henüz kal durumda olan armutlar tuzlu suda salamuraya bırakılarak turşu elde edilir.

5.5.10. Sofra Düzeni

Sofra adabı veya sofra düzeni Türkler için ayrı bir önem arz etmektedir. Sofra tek başına yemek yemek için toplanılan yer anlamına gelmez. Bütün ailenin toplandığı, yeri geldiğinde önemli meselelerin konuşulduğu ve çözüme kavuşturulduğu, iletişimi güçlendiren bir unsurdur aynı zamanda. Sofra kurulduğunda ailenin bütün fertlerinin orda olması beklenir. Yemekten önce ve sonra eller yıkanmalı, sofraya temiz bir şekilde oturulmalıdır. Yemek yenirken, diğer kişilerin rahatsız olabileceği davranışlardan kaçınmak gereklidir. Ağız şapırdatmak, öksürmek, ağzında yemek varken konuşmak gibi. Bunun yanında nimete ve onu hazırlayana saygı gösterilmesi de gerekir. Yemeği beğenmemek, sofradan yüzünü çevirmek veya önüne getirilen tabağı eliyle itmek sofra adabına yakışmayan hareketlerdir. Türklerin sofra kültüründe İslami kuralların geçerli olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan sofraya oturmadan önce besmele çekmek, sağ elle yemek, tıka basa doymadan sofradan kalkmak ve Allah'a verdiği nimetler için şükretmek esastır.

Bayburt'ta yemekler genellikle tahtadan yapılmış "sini" üzerinde servis edilir. Ek 2.46 Öncelikle sininin altına kırıntıların dökülmemesi için "sofra bezi" serilir. Daha sonra sini koyulur. Ev halkı yuvarlak olan bu sininin etrafına oturur ve yemeklerini yerler. Sofranın merkezi babadır. Diğer üyeler babanın sağına ve soluna otururlar. Eğer kalabalık bir aile söz konusu ise sofraya önce erkekler bağdaş kurarak oturur, kadınlarını doyururlar. Kadınlar daha sonra ikinci kez kendileri için sofra hazırlar. Yahut evde iki sini varsa ikisi de kurulur kadınlar birinde erkekler de diğerinde yerler.

Sinilerin kullanımı günümüzde de yaygındır. Her ne kadar artık masada yemek yemek daha kullanışlı olsa da Bayburt halkı sini alışkanlığından vazgeçmemiştir. Öyle ki gelin çeyizlerinde tahta sini mutlaka yer alır. Böylece bir sofra başında toplanıp sinide yemek yeme veya çay içme alışkanlığı genç nesiller tarafından da sürdürülmektedir.

5.5.11. Temizlik ve Geleneksel Temizlik Yöntemleri

İslam inancı gereği Müslüman her daim temiz olmalı ve temizliğe önem vermelidir. "Temizlik imandan gelir, İslam temizlik temeli üzerine inşa olunmuştur" gibi hadisler temizliğe verilen önemin göstergesidir. Elbette bu hadislerde belirtilen temizlik sadece maddi temizlik değil aynı zamanda manevi temizliktir. Ancak çalışma kapsamında maddi temizlikle ilgili bilgiler ele alınacaktır.

Bayburt yöresinde temizlik her daim önde tutulan ve değer verilen bir durumdur. Kayınvalideler oğullarına eş seçerken aradıkları temel özelliklerden birisi temizliktir. Bunun yanında ramazan ayı başlamadan önce ve bayramlardan önce hem beden temizliği hem de ev temizliği telaşı görülmektedir. Günümüzde teknolojik imkânlar dahilinde yapılan temizlik işleri toplumun bu iş için harcadığı vakti kısaltmıştır. Ancak geçmişe bakıldığında temizlik için ciddi bir zaman harcadığı görülmektedir. Temizlik hususunu beden temizliği ve çevre temizliği olarak ele almak yerinde olacaktır. Beden temizliği için şehir merkezlerindeki en uygun yerler hamamlardır. Hem kadınların hem de erkeklerin sıkça kullandığı hamamlar, günümüzde eskisi kadar talep edilmemektedir. Ancak nadiren de olsa hamamlar beden temizliği için alternatif yerler olarak kullanılmaktadır. Temizlikte kullanılan geleneksel yöntem ve materyaller aşağıda sıralanmıştır.

Çamaşır Teknesi / Odun Teknesi: Otomatik çamaşır makinelerinin olmadığı dönemlerde çamaşır tahtadan yapılan, dört köşe çamaşır teknelerinde yıkanmakta idi. Beyaz çamaşır önce kazanlarda kaynatılır daha sonra bu teknelerde yıkanır.

Kil Toprağı: Banyo yaparken, banyo yapılan suyun içine atılır ve o suyla saçlar yıkanır. Saçların yumuşak olmasını sağlayan bir topraktır.

Pelit Külü: Yanmış pelitin külü bir kaba doldurulur ve tursil gibi çamaşır yıkanırken yıkama suyuna atılır.

Kehriz: Kehrizler, betondan yapılan ve yerine göre kare veya dikdörtgen yapıda olan yıkama ve yıkanma yerleridir. Geçmişte evlerde tezgâh yerine kehriz bulunurdu. Bulaşıklar kehrizini içinde leğenlerde yıkanır ve durulanır.

Kişilerin banyo yaptıkları yerin adı da kehrizdir. Bu kehrizler ya ye evin bir köşesinde ya da üstündü bir kapak olması kaydıyla odanın içinde bulunurdu.

Çalı Süpürgesi ve Sahoyli: Çalı süpürgesi ince ot veya çalılardan toplanıp bağlanmasıyla elde edilen süpürge. Genellikle evlerin içini süpürmek için kullanılır.

Sahoyli ise dere kenarlarında yetişen sorkun ağaçlarının dallarından yapılan bir süpürge çeşididir. Genellikle dam, harman veya kapı önünü süpürmek için kullanılır.

Kum: Ocak veya tandır üstünde kararmış olan kazanlar ıslak kum ile ovularak temizlenirdi.

Gaz Yağı: Özellikle bitlenme durumlarında, bitlenen kişilerin saçları gaz yağı ile yıkanarak temizlenirdi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası” başlıklı çalışma kapsamında yörenin atasözü, deyim, türkü, mani, efsane, masal, bilmece gibi sözlü edebiyat ürünleri; doğum, evlenme, ölüm, inanmalar, oyun ve eğlenceler, halk meteorolojisi, tarım folkloru vb. halk bilgisi ve giyim kuşam, el sanatları, geleneksel halk mimarisi vb. maddi kültür unsurları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bayburt’un Türkiye’nin en çok göç veren illerinden biri olması dolayısıyla yerli nüfusun giderek azalması toplumsal ve kültürel anlamda birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Kentteki iş alanlarının sınırlılığı, tarımsal üretimin büyük bir düşüş göstermesi, eğitimle ilgili kısıtlı olanaklar gençleri ve ailelerini göç etmeye zorlamaktadır. Kültürün taşıyıcısı olan bireylerin büyük kent merkezlerine göç etmesinin doğal sonucu olarak kültürel öğeler de yer değiştirmektedir. Çalışma sırasında karşılaşılan en büyük problemlerden biri kaynak kişi olabilecek bireylerin il dışında olması veya köylerini terk etmesidir. Bu bakımdan yöreden yaşanan göçün en aza indirgenmesi ve yerli halkın toprağını ve kültürünü koruması sağlanmalıdır.

Tezin birinci bölümünde “Bayburt Yöresinin Coğrafi ve Beşerî Özellikleri” başlığı altında derlenen bilgiler ışığında yöredeki ekonomik faaliyetlerin giderek küçüldüğü tespit edilmiştir. Yeryüzü şekilleri bakımından tarıma elverişli arazilerin çokça yer aldığı Bayburt’ta, tarım ve hayvancılık ile ilgili faaliyetlerin azalmasının en önemli nedenlerinden birisi yukarıda değinilen nüfus göçüdür.

Tezin ikinci bölümünde “Bayburt Tarihi” başlığı altında Bayburt’un fethi, Ermeni mezalimi, tarihi eserler, ziyaretler ve hafıza mekânları konuları ele alınmıştır. Bayburt halkının hâfızasında derin yaralar bırakan Ermeni katliamı günümüzde de derin bir hüznle ve acıyla hatırlanmaktadır. Katliamın bıraktığı derin izler yörenin sözlü edebiyat ürünlerinde kendisini göstermektedir. Deyimlerde ve beddualarda görülen “ermenî dölü, ermeninin doğurduğu” gibi söylemler bu katliamın toplum nezdinde asla kapanmayacak bir yara olduğunun göstergesidir. Tarihi eserler ve ziyaretler bölümünde ele alınan eserlerden biri olan Bayburt kalesi ile ilgili belirtilmesi gereken hususlar söz konusudur. 2019 yılı itibarıyla restorasyonda olan Bayburt Kalesi ne yazık ki iyi korunamamıştır. Kalenin duvarlarında spreyle boyalarla yazılan yazılar, kalenin bazı yarı kapalı mekânlarında bulunan ziyaretçi artıkları gibi problemler istenildiği gibi çözüme kavuşturulamamıştır. Yüzyıllardır ayakta ve Bayburt’un simgesi olan kalenin bu şekilde gözükmesi hem şehrin turizm potansiyeline hem de kalenin tarihi değerine zarar vermektedir. Bu bakımdan önerimiz, restorasyon esnasında ve sonrasında kaleye girişin kontrolünün, emniyetinin

sağlanmasıdır. Ayrıca kültür turizmi açısından büyük bir öneme sahip olan kalenin, mevcut turizm potansiyelinin artırılması için bir açık hava müzesi olarak tasarlanmasının Bayburt adına önemli bir adım olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak geleneksel kültür öğelerinin tanıtılması açısından önemli olan kent müzeleri, şehirlerdeki kültür turizminin hareketlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Bayburt'un merkezine kent müzesi yapılması gerekliliğini belirtmekte fayda görmektediriz.

Tezin üçüncü bölümünde "Sözlü Kültür Ürünleri" ele alınmıştır. Bu ürünlerle ilgili kuramsal bilgi aktarıldıktan sonra yöreden derlenen malzemeler verilmiştir. Saha araştırması sonucunda derlenen sözlü edebiyat ürünleri değerlendirildiğinde; özellikle atasözlerin ve deyimlerin günlük yaşam içerisinde sıkça kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yörenin farklı bölgelere sınırı olan köylerde hem söyleyiş özelliği bakımından hem de kültürel öğeler bakımından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Masal, efsane gibi sözlü edebiyat ürünlerini aktaran kişilerin olmayışı bu ürünlerin sözlü kültür ortamında kaybolmasına neden olmuştur. Çalışma sırasında özellikle masal anlatıcısı bulmak için ayrı bir çaba gösterilmiş ancak ne yazık ki olumlu bir sonuç elde edilememiştir.

Tezin dördüncü bölümünü "Halk Bilgisi" oluşturmaktadır. Bu başlık altında geçiş törenleri, kutlama törenleri, oyun ve eğlenceler, halk inanışları, halk hekimliği, halk hukuku vb. konular işlenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda yörede eski Türk inançlarını yansıtan birçok inanışın olduğu ve pratiğin uygulandığı tespit edilmiştir. Ancak yine de bahsedilen pratiklerin uygulanmasında geçmiş dönemlere göre bir azalma olduğu görülmüştür. Gerek toplumun bilinç düzeyinin artması gerekse doğru bilgiye ulaşmanın daha kolay olması bu azalışın nedenlerindedir.

Bayburt'un farklı illere sınırının olması farklı dil ve kültür yapılarının varlığını da beraberinde getirmiştir. Örneğin yörenin kuzeye sınırı olan köylerinde Karadeniz kültürüne hâkim unsurlar söz konusu iken Erzurum'a sınırı olan köylerde Doğu Anadolu'ya ait kültürel unsurlar söz konusudur. Bu farklılık kutlamalarda, düğünlerde ve halk oyunlarında göze çarpmaktadır.

Tezin beşinci ve son bölümünde "Maddi Kültür ve Etnografya" başlığı altında el sanatları, giyim kuşam, halk mimarisi, halk mutfağı ve temizlik gibi konular ele alınmıştır. El sanatları kısmında işlenen dokumacılık ve buna bağlı olarak ehram dokumacılığı Bayburt'un en önemli el sanatı ürünlerindedir. Günümüzde ehramın geleneksel yapıdaki kullanımı çok yaygın olmasa da ehram farklı, modern tasarımlarla yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda ürünlerin çeşitliliğinin artırılmasının ehramın ve ehram dokumacılığının önemini de artıracakı düşünülmektedir.

Halk mutfağının özelliklerine bakıldığında coğrafi sınırlardaki çeşitlilik ve zenginlik diğer tüm alanlarda olduğu gibi halk mutfağına da yansımıştır. Örneğin Karadeniz Bölgesine sınırı olan yerleşim yerlerinde genel olarak sebze ağırlıklı bir beslenme alışkanlığı mevcut iken Doğu Anadolu bölgesine sınırı olan yerleşim yerlerinde beslenme et ve tahıl ürünleri ağırlıklıdır. Genel anlamda

saha araştırmalarının sonucunda maddi kültür unsurlarının teknolojik gelişmelere bağlı olarak giderek azaldığı, Şekil değiştirdiği veya ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Tarım aletleri ve teknolojisinin, ölçü birimlerinin vb. alanlara ait ögelerin artık kullanımda olmaması bahsedilen duruma örnektir. Yukarıda da değinildiği gibi Şehir merkezine yapılacak olan bir kent müzesi ile günümüzde artık kullanılmayan maddi kültür ögelerinin sergilenmesi ve hafızalarda yaşatılması sağlanmalıdır.

Bayburt ve köylerinde yapılan saha araştırmalarının sonucunda yörenin kültürel bir zenginliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu kültürel zenginliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusundaki çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bölgenin en büyük problemlerinden biri olan nüfus göçünün en aza indirgenmesi veya gn tersine yönde gerçekleşmesinin sağlanması zaruridir. Tarihi eserlerin tanıtılması ve korunması amacıyla daha bilimsel altyapılı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Maddi kültür ögelerinin sergilenmesi ve tanıtılması için kent müzelerinin oluşturulması, kültür turizmine kazandırılması ve bu amaca dönük yatırımların yapılması elzemdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Adak, Mutlu (2015), **X. ve XV. Yüzyıllar Arası Bayburt'un Tarihi Coğrafyası**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınarlı, Feriha ve Tozun, Hatice (2007), "Bayburt Eham Dokumalarının Teknik ve Motif Özellikleri", Ahmet Aytaç (Ed), **I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi Bildirileri**, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, Konya.
- And, Metin (2016), **Oyun ve Bögü**, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman (2005), **Türk Halk Bilimi**, Kitabevi, İstanbul.
- Aslan, Ensar (2010), **Türk Halk Edebiyatı**, Maya Akademi, Ankara.
- Atmaca, Süleyman (2007), "Ermenilerin Bayburt'ta Yaptıkları Soykırımla İlgili Canlı Bir Hatıra ve Arşiv Belgelerindeki Yansıması", **Arşiv Dünyası Dergisi**, (9), 83-86.
- Avcı, Sedat (1992), "Bayburt İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı", **Türk Coğrafya Dergisi**, (27).
- Ayduslu, Nevin (2011), "Bayburt Ulu Camii Minaresinin Çini Özellikleri", **Sanat Dergisi**, (20), 117-128.
- Bekki, Salahaddin (2009), **Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler**, Öncü Kitap, Ankara.
- _____ (2017), "Halk Hekimliği", **Ortak Miras**, 1.Baskı içinde (197-210), Ankara.
- Boyras, Şeref (t.y.), "**Bir Yöre Örneğinden Hareketle Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler**", [www.turkoloji.cu.edu.tr:http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/boyras.php](http://www.turkoloji.cu.edu.tr/http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/boyras.php) (08.01.2019).
- Celil Arslan ve Çöteli, Methiye Gül (2015), "Anadolu Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal Yapı Mirası", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 3(6), 186-219.
- Çelik, Ali (2002), "Mânilerdeki Gizler ve Bayburt Mânileri", **10. Yılında Bayburt Vilâyeti Sempozyumu (17-19 Temmuz 1999)**, Rifat Yıldız (Haz.), Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 67-82.
- Çiğdem, Süleyman ve Özdemir, Gazi (2017), "Bayburt'un Tarihi ve Coğrafyası", **Bir Hilâl Uğruna / Şehit ve Gazileri ile Bayburt**, 1. Baskı içinde (19-24), Bayburt Üniversitesi Yayınları.

- Çobanoğlu, Özkul (2016), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Duymaz, Ali (2002), **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eker, Gülin Ö. (1999), "Bayburt Manilerinden Hareketle İletişimde Yüklendiği Fonksiyonla Mani Söyleme Geleneği", **Türk Kültürü Dergisi**, 37(440), 755-767.
- _____ (2017), "Düğün", **Ortak Miras**, 1. Baskı içinde (9-32), Ankara.
- Elçin, Şükrü (2004), **Halk Edebiyatına Giriş**, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Elpe, Ebru (2015), "XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt El Sanatları", **XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 696-706.
- Emir, Dursun Ali (2005), **Ehram**, Bayburt Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, İstanbul.
- Erdentuğ, Nermin (1968), **Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gedik, Köksal (1984), "Bayburt'a Ait Örf ve Âdetler", **Türk Folkloru Dergisi**, 5(57), 26-28.
- Goldstein, Kenneth S. (1977), **Sahada Folklor Derleme Metotları** (Çev. Ahmet E. Uysal), Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Gökyay, Orhan Ş. (1977), **Dede Korkut Hikâyeleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Güleç, Hamdi (2015), "Dede Korkut Hikâyelerinde Bayburt ve Toplum Yapısı", **Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu - Tebliğler** Bayburt Üniversitesi Yayınları, Bayburt, 149-156.
- Gülensoy, Tuncer (1994), "Türklerde 'Ad Verme Geleneği' ve 'Hektor'", **Milli Folklor** (22).
- Güven, Özbay ve Hergüner, Gülten (1999), "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (5).
- Güzel, Abdurrahman ve Torun, Ali (2010), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ, Ankara.
- Huizinga, Johan (2013), **Homo Ludens** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir (1976), **Eski Türk Dini Tarihi**, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karaahmetoğlu, Fatih Burak (2012), **Bayburt'ta Sözlü Kültür**, Lisans Bitirme Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Karadeniz, Hasan Basri (1997), "Bayburt Adı Hakkında", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 127. 8-10.
- Karakoyunlu, Sadri (1990), **Bayburt Tarihi**, 1. Baskı, Kültür Ofset, Ankara.

- Kaygusuz, Hülya (2013), **Bayburt Folkloru**, Lisans Bitirme Tezi, Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Keskin, Timur (2000), **İl Oluşunun 10. Yılında Bayburt Tarihi**, Bayburt Valiliği Yayınları, Bayburt.
- Koşay, Hamit Zübeyir (1956), "Türkiye Halkının Maddi Kültürüne Dair Araştırmalar", **Türk Etnografya Dergisi**, (1), 7-55.
- _____ (1974), **Makaleler ve İncelemeler**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Mahmutoğlu, Yakup (2015), "Osmanlı'nın Son Döneminde Bayburt'ta İlmî Hayat", **XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 378-396.
- Okcu, Naci ve Akdağ, Hasan (2010), **Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum (1287/1870-1288/1871-1289/1872-1290/1873) Erzurum İl Yıllığı**, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Okutmuş, Osman (1997), "Dede Korkut'un Mezarı", **Bayburt'un Sesi**, (11), 81.
- Oğuz, Öcal (Ed.) (2007), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 11. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Örnek, Sedat Veyis (1995), **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özcan, Selay (2015), "Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları ve Halk Takvimi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8(36), 179-187.
- Özcan, Ümit Niyazi (2015), "Geçmişten Günümüze Bayburt'ta Bakır Sanatı", **XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 723-735.
- Özdemir, Nebi (Ed.) (2017), **Ortak Miras**, Popüler All Media, Ankara.
- Öztürk, Ali (1991), "Bayburt Folklorunda Bey Böyrek Hikâyesi ve Kaynakları", **Milli Kültür Dergisi**, (84), 36-39.
- Rayman, Hayrettin (2001), **Bayburt Efsaneleri**, Bayburt Belediyesi Kültür Yayınları, Bayburt.
- Sakaoğlu, Saim (1973), "Bayburt'ta Sağlık Folkloru", **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, 13 (260), 5917-5918.
- _____ (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Santur, Alparslan (2002), "Bayburt'un Beş Köyünde Gerçekleştirilen Halk Kültürü Konulu Bir Alan Araştırmasındaki Bazı Tespit ve Değerlendirmeler" **10. Yılında Bayburt Vilâyeti Sempozyumu (17-19 Temmuz 1999)**, Rıfat Yıldız (Haz.), Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 115-123.
- Seyidoğlu, Bilge (1997), **Erzurum Efsaneleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Sever, Mustafa (2004), "Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**,(16), 95-109.
- Sülo, Lütfi (2002), "Bayburt Mahalle Odaları", **10. Yılında Bayburt Vilâyeti Sempozyumu (1719 Temmuz 1999)**, Rıfat Yıldız (Haz.), Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 91-96.
- Şaşı, Nejdât (1993), **Bayburt Halk Oyunları'nın Müzik Yönünden İncelenmesi**, Yayınlanmamış **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçüncü, Kemal (2004), "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi", **Bilig Dergisi**, (28) Kış.
- _____ (2015), **Dede Korkut ve Bayburt**, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ünsal, Veli (2006), **Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle Çoruh Havzası**, Trabzon.
- Yardımcı, İlhan (2006), **Tarihin İkinci Medeniyet Merkezi Bayburt**, Dizgi Ofset, Konya.
- Yener, Enise (1960), **Etnografya Kılavuzu**, Doğu Matbaası, Ankara.
- Yıldırım, Dursun (1998), **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yolcu, Mehmet Ali (2018), "Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Çanakkale Halk Botaniği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, (24) Bahar, 63-77.
- URL, "Bayburt Ekonomisi" (t.y.), <http://bayburt.csb.gov.tr/ekonomisi-i-2617> (15.04.2019).
- URL, "Tarımsal Yapı" (t.y.), <https://bayburt.tarimorman.gov.tr/Menu/29/Tarimsal-Yapi> (15.04.2019).
- URL, "Ekonomik Yapı" (t.y.), <http://www.bayburt.bel.tr/belediye/2/Ekonomik+Yap%C4%B1+ve+Veriler> (15.04.2019).

EKLER

Ek 1: Kaynak Kişiler

KK	ADI SOYADI	YAŞI	DOĞUM YERİ	TAHSİL DURUMU	MESLEĞİ
1	Abdulaziz Yüceoğlu	65	Dağtarla	İlkokul	Çiftçi
2	Abdülaziz Kırmızıoğlu	77	Dağtarla	İlkokul	Hafız, Emekli Muhtar
3	Adem Kelleci	45	Gümüşsu	Ortaokul	İmam
4	Ali Özden	65	Bayburt	Lise	Emekli
5	Aslıhan Aslan	28	Harmanözü	Üniversite	Özel Sektör
6	Aydın Topçu	64	Çayırköprü	Lise	Zurnacı
7	Ayla Akkoyunlu	37	Bayburt	Lise	Usta Öğretici
8	Aysel Ceylan	63	Bayburt	İlkokul	Ev Hanımı
9	Ayşe Karakum	71	Kavlatan	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
10	Bekir Söylemez	63	Kabaçayır	Lise	Memur
11	Cafer Yurtsever	42	Bayburt	Lise Mezunu	Esnaf
12	Canan Yıldırım	35	Bayraktar	Üniversite	Öğretmen
13	Cevdet Tayfur	68	Bayrampaşa	Lise	Emekli
14	Cihan Öztürk	49	Dağtarla	İlkokul	Marangoz
15	Durdu Karadeniz	60	Ballıkaya	Üniversite	Maarif Müfettişi
16	Dursun Ali Emir	67	Ağören	Üniversite	Öğretmen
17	Emriye Ergül	111	Arpalı	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
18	Eylem Uzunhan	28	Harmanözü	Üniversite mezunu	Çalışmıyor
19	Fadime Polat	57	Dağtarla	İlkokul	Ev Hanımı
20	Fatma Yücel	70	Bayburt	İlkokul	Ev Hanımı
21	Fehim Sansu	60	Bayburt	İlkokul	Çiftçi
22	Firdevs Yıldız	50	Çamlıkoz	İlkokul	Ev Hanımı
23	Fitnat Mıcık	67	Bayburt	İlkokul	Ev hanımı
24	Funda İrkilmez	35	Helva	Üniversite Mezunu	Usta Öğretici
25	Ganime İmaç	60	Bayburt	İlkokul	Ev Hanımı
26	Gülizar Polat	48	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
27	Gülpaşa Bayraklı	87	Salkımsu	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
28	Gülser Karakurt	56	Kavlatan	Okur Yazar	Ev Hanımı
29	Gülsevin Özden	62	Bayburt	Ortaokul	Ev Hanımı
30	Hacer Kırmızıoğlu	78	Yedigöze	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
31	Hafize Tütüneken	88	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
32	Hanefi Sansu	34	Bayburt	Üniversite	Öğretmen

Ek 1: (Devamı)

KK	ADI SOYADI	YAŞI	DOĞUM YERİ	TAHSİL DURUMU	MESLEĞİ
33	Hanife Yıldızoğlu	63	Dağtarla	İlkokul	Ev Hanımı
34	Hasan Adıbeş	37	Dağtarla	Üniversite	Memur
35	Hasan Gonca	66	Bayburt	Lise Mezunu	Emekli
36	Hasan Kadakal	66	Kitre	Üniversite	Emekli
37	Hatice Develi	53	Dumlu	İlkokul	Ev Hanımı
38	Hatice Yüceoğlu	55	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Çiftçi
39	Hava Bahadır	50	Akşar	Ortaokul	Ev Hanımı
40	Havva Bahadır	92	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
41	Havva Bilen	56	Üzengili	İlkokul	Ev Hanımı
42	Hayati Kaygusuz	58	Salkımsu	Lise	İşçi
43	Hükmü Yıldızoğlu	70	Dağtarla	İlkokul	Çiftçi
44	Hüseyin Bahadır	68	Dağtarla	İlkokul	Emekli
45	Hüseyin Çalışkan	57	Akbulut	Üniversite	Öğretmen
46	Hüseyin Kızıl	102	Çayırözü	Okur Yazar	Çalışmıyor
47	Kemal Yücel	72	Bayburt	Lise	Emekli
48	Köksal Dursun	41	Danişment	Üniversite	Öğretmen
49	Leyla Karadeniz	57	Ballıkaya	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
50	Mahire Kaygusuz	55	Salkımsu	İlkokul	Ev Hanımı
51	Mehmet Yavuz	65	Beşpınar	Üniversite	Öğretmen
52	Muharrem Sayımer	65	Bayburt	Lise Mezunu	Emekli
53	Mustafa Kacır	80	Masat	İlkokul	Çiftçi
54	Mustafa Öztürk	63	Yedigözel	Ortaokul	Bakırcı
55	Narin Kurtoğlu	48	Bayburt	İlkokul	Ev Hanımı
56	Nergis Demir	34	Duduzar	Ortaokul	Ev Hanımı
57	Nevzat Aygünoğlu	75	Bayburt	İlkokul	Emekli
58	Nezaket Güneş	40	Taht	İlkokul	Ev Hanımı
59	Nuran Demir	60	Arpalı	İlkokul	Ev Hanımı
60	Nurdane Yıldızoğlu	93	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
61	Oğuzhan Yücel	38	Bayburt	Üniversite	Memur
62	Ömer Yıldızoğlu	75	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Çiftçi
63	Rahile Canlar	75	Yanıkçam	İlkokul	Ev hanımı
64	Rasim Katırcıoğlu	55	Kitre	Üniversite	Öğretmen
65	Raziye Alpay	55	Bayburt	Ortaokul	Ev Hanımı

Ek 1: (Devamı)

KK	ADI SOYADI	YAŞI	DOĞUM YERİ	TAHSİL DURUMU	MESLEĞİ
66	Recai Dağ	44	Bayburt	Önlisans	Memur
67	Rıfat Adıbeş	70	Dağtarla	İlkokul	Çiftçi
68	Ruhigül Akbaş	34	Bayburt	Üniversite	Ev Hanımı
69	Sabire Akaslan	68	Heybetepe	İlkokul	Ev Hanımı
70	Sakine Tütüneken	52	Dağtarla	İlkokul	Ev Hanımı
71	Salih Yıldızoğlu	63	Dağtarla	Üniversite	Maarif Müfettişi
72	Savaş İrmak	59	Arpalı	Üniversite	Emekli Öğretmen
73	Sedat İrkilmez	35	Helva	Önlisans	Tekniker
74	Selami Kayseri	54	Bayburt	Lise	Emekli
75	Selma Akkoyun	60	Bayburt	İlkokul	Ev Hanımı
76	Semra Dağ	39	Bayburt	Lise	Emekli
77	Sermin Tayfur	65	Bayburt	Ortaokul	Ev Hanımı
78	Sibel Özkök	50	Kitre	Üniversite	Öğretmen
79	Süleyman Burç	68	Bayburt	Üniversite	Emekli
80	Sümevra Müftüoğlu	36	Bayburt	Lise	Usta Öğretici
81	Sürmeli İrmak	52	Arpalı	İlkokul	Ev Hanımı
82	Şaban Aygünoğlu	38	Bayburt	Lise	İmam
83	Şerife Yıldızoğlu	58	Dağtarla	İlkokul	Ev hanımı
84	Tuğba Akkoyun Koç	37	Bayburt	Üniversite	Öğretim Görevlisi
85	Ümran Öztürk	55	Bayburt	İlkokul	Ev hanımı
86	Ümran Varıcı	50	Bayburt	Lise	Ev Hanımı
87	Yakup Ceylan	55	Bayburt	Üniversite	Öğretmen
88	Yaşar Aker	88	Bayburt	Üniversite	Avukat
89	Yüksel Söylemez	60	Yerlice	İlkokul	Ev Hanımı
90	Zehra Şen	83	Masat	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
91	Zübeyde Adıbeş	66	Dağtarla	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı
92	Zümriye Aslan	76	Harmanözü	Okur Yazar Değil	Ev hanımı
93	Şevket Yıldızoğlu	59	Dağtarla	Üniversite	Memur
94	Safiye Sansu	55	Bayburt	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı

Ek 2: Sözlük

A

Ahtar: Aktarmak

Avu: Şu

B

Bele: Böyle.

Bıldır: Geçen sene.

C

Cıyrık / Cıyrık: Çizik

Cingan: Çingene.

Ç

Çit: Kadınların başlarına örttükları örtü, yazma.

Çul: Kumaş, kıyafet.

D

Dalda: Gölge

Didmek: Bir şeyi deşmek, ayıklamak.

Döver: Biçer döver, tarım aleti.

Dügürçü: Dünürçü.

E

Elcek: Kem yapmaya yarayan alet.

Em: İlaç.

Emice: Amca.

Eşkere: Alenen

Evermek: Evlendirmek.

Evlek: Tarlanın dikdörtgen şeklinde bölünmüş her bir bölümü.

Eymek: Ekmek.

Eze: Teyze

Ezgertmek: Ağırlamak, hoşnut etmek.

Ek 2: (Devamı)

F

Farş olmak: Rezil olmak.

Fışığı: Hayvan dışkısı.

G

Gada: Kardeş

Gan eylemek: Kan davası gütmek.

Gardaş: Kardeş

Gıdık: Keçi yavrusu.

Gılığ: Küçükbaş hayvanların pisliği.

Gırav: Kırağı

Gıvır gıvır: Kıvırcık

Gocamak: Yaşlanmak, kocamak.

Gor: Mezar

Got/Kot: Bir tenekenin yarısını ifade eden ölçü birimi

Gud olmak: Şişmek

Guduk: Köpek

Gumul: Yuvarlak

Gura: Ağzı dar topraktan yapılmış kap.

Guva: Bilye oynamak için toprakta açılan küçük çukur.

H

Hayın: Kıskançlık yapan kimse.

Hedik: Pişirilmiş buğday.

Hekât: Hikâye

Heris olmak: Hevesli olmak.

Hetircek: Birbirine dik iki demirin birleştirilmesiyle oluşan ve tandırın ağzına koyulan alet.

Hızar: Kereste biçmeye yarayan büyük bıçkı.

Ek 2: (Devamı)

Hodak: Çoban

Hozan: Nadasa bırakılmış tarla.

İ

İgit: Yiğit

İskemi: İskemle.

K

Kaluk: Ayakkabı

Keyveni başı: Aşçı

Kom: Koyunların konulduğu üstü açık yer.

Köynek: Gömlek.

Kurun: Musluğun altında bulunan ve suyun aktığı yer.

M

Mahle: Mahalle.

Merek: Samanlık.

Mih: Çivi

Miltan: Gömlek

N

Nacak: Odun kesmekte kullanılan kısa saplı balta.

Nezük: Nazik

O

Oynaş: Sevgili

Ö

Öyden: Önceden

Övle: Öğle vakti.

R

Rapata: Tandır ekmeği yaparken hamurun tandıra koyulmasını sağlayan alet.

Ek 2: (Devamı)

S

Sahan: Demirden ya da bakırdan yapılmış tabak.

Sahoyli: Sorkun ağacının dallarından yapılan bir çeşit süpürge.

Sini: Yemek yenilen tahta masa.

Ş

Şoför mehli: Şoför mahali.

T

Tandır: Topraktan yapılmış ve yere gömülü olarak kullanılan bir çeşit ocak.

Tapan: Tarlayı düzlemeye yarayan ağaçtan yapılmış tarım aracı.

Tehne: Tekne, leğen.

Tepir: Tahılı samandan ayırmada kullanılan bir çeşit elek.

Terek: Mutfak bölümünde duvarlarda tabakların ve benzeri eşyaların konulduğu yer.

Tevür: Türlü

Tezek: Yakıt amacıyla kurutulan sığır dışkısı.

Tohtor: Doktor

Tump: Toprağın yığıldığı hafif yüksekliği bulunan yer.

U

Urgan: Halat

Uşah: Çocuk.

Ü

Üregen: Çok havlayan

Y

Yazı: Düzlük, ova.

Yırtuh: Yırtık

Yohari: Yukarı.

Yuntu: Bulaşık suyu.

Ek 2: (Devamı)

Yur, Yu (mak): Yıka, yıkamak.

Z

Zay Olmak: Zıyan olmak.

Ek 3: Fotoğraflar

Ek 3.1. Dikmetaş

Ek 3.2. Sadriü's-Şeria Hazretleri Mezarı

Ek 3.3. Bayburt Kalesi

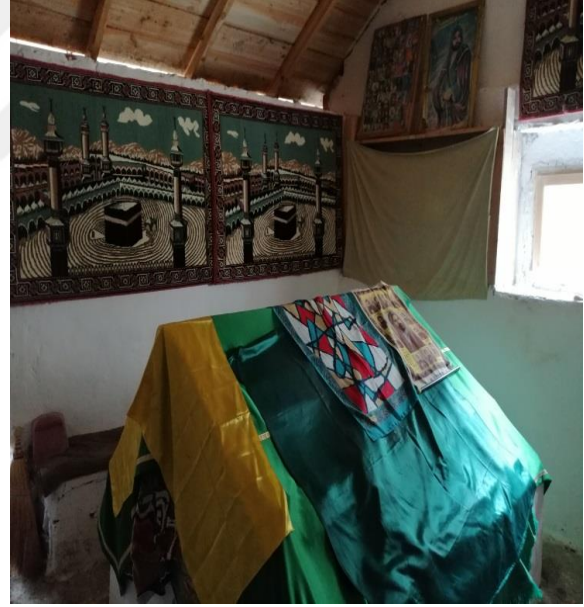
Ek 3: (Devamı)

Ek 3.4. Bayburt Ulu Cami

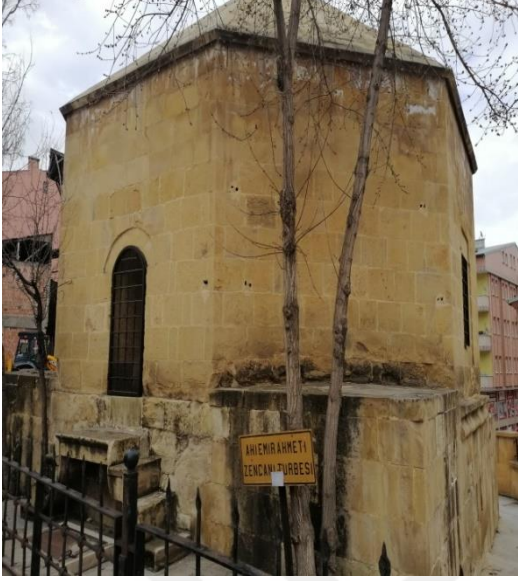

Ek 3.5. Armut Dibi Efsanesi

Ek 3.6. Armut Dibi Efsanesi Türbesi

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.7. Ahmed-i Zencani Hazretleri

Ek 3.8. Dede Korkut Türbesi

Ek 3.9. Korgan Köprüsü

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.10. Kirman Tavan

Ek 3.11. Selamlık

Ek 3.12. Terek

Ek 3.13. Tandır

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.14. Ambar

Ek 3.15. Emek Kuntu

Ek 3.16. Rapata

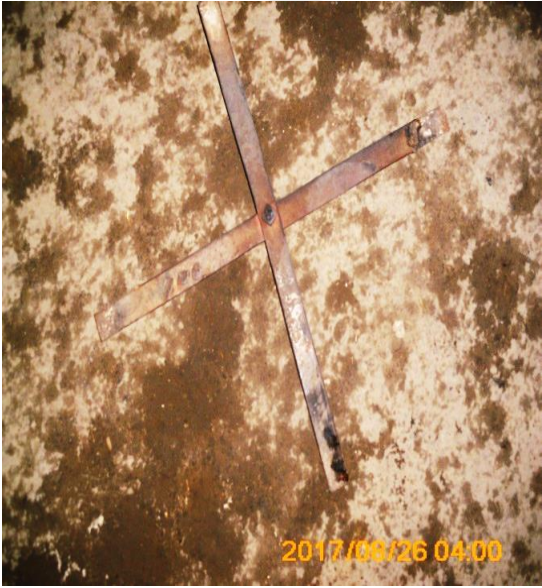
Ek 3: (Devamı)

Ek 3.17. Şeytan Patlatma Ekmeği

Ek 3.18. Tandır Ekmeği

Ek 3.19. Hetircek

Ek 3.20. Egiş

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.21. Gugul

Ek 3.22. Herse

Ek 3.23. Ekşi Lahana

Ek 3.24. Pancar Boranisi

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.25. Pancar Yemeği

Ek 3.26. Lor Dolması

Ek 3.27. Bayburt Ketesi

Ek 3.28. Dag Turşusu

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.29. Süslü Gelin Koçu

Ek 3.30. Ehram

Ek 3.31. Boz Ehram

Ek 3.32. Seyirlik Oyun Oyuncuları

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.33. Bakır Semaver

Ek 3.34. Elcek

Ek 3.35. Emriye Ergül

Ek 3.36. Gülser Karakurt

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.37. Abdülaziz Kırmızıoğlu

Ek 3.38. Yaşar Aker

Ek 3.39. Havva Bahadır

Ek 3.40. Nurdane Yıldızoğlu

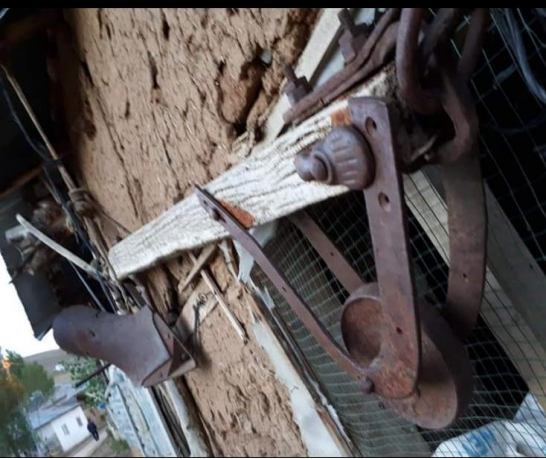
Ek 3: (Devamı)

Ek 3.41. Geleneksel Mimari Örneği

Ek 3.42. Bayburt Taşı ve Bayburt Evi

Ek 3.43. Saban

Ek 3.44. Saban

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.45. Elek

Ek 3.46. Sini

Ek 3.47. Sahoyli Süpürge

Ek 3.48. Çapalama İşlemi

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.49. Kurtuluş Bayramı Temsili

Ek 3.50. Kurtuluş Bayramı Temsili

Ek 3.51. Bayburt Bar Ekibi

Ek 3.52. Kına Gecesi

Ek 3: (Devamı)

Ek 3.53. Yün Dokuma Kilim

Ek 3.54. Yün Dokuma Kilim

Ek 3.55. Bakır Güüm

ÖZGEÇMİŞ

Hümevra YILDIZOĞLU, 13.04.1987 tarihinde Bayburt İli'nde doğdu. 2001 yılında Atatürk İlköğretim Okulu'nu; 2005 yılında Ali Fuat Kadirbeyoğlu Anadolu Lisesi'ni; 2012 yılında da Ahi Evran Üniversitesi – Fen – Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2019 yılında Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı.

YILDIZOĞLU, bekar olup İngilizce bilmektedir.